

Werk moet lonen: de taxshift in actie

The Ex'tax Project
November 2023

Werk moet lonen: de taxshift in actie

The Ex'tax Project

Utrecht, 2023

Auteur

Femke Groothuis (The Ex'tax Project)

Adviseurs

Peter Gersen (The Ex'tax Project), Henk van Cappelle (The Ex'tax Project) en Frank Werger (Werger Fiscaal Advies).

Funding partner

Goldschmeding Foundation

Contact

The Ex'tax Project (welcome@extax.nl)

Editor

Michiel Pekelharing (info@michielpekelharing.nl)

Visuals support

Frank Paats (www.frankpaats.nl)

Deze publicatie is beschikbaar op www.ex-tax.com. Delen mogen worden overgenomen met referentie aan The Ex'tax Project (2023), Werk moet lonen: de taxshift in actie.

© Stichting The Ex'tax Project

De opinies en conclusies in dit rapport zijn geformuleerd en opgesteld door The Ex'tax Project en worden niet noodzakelijkerwijs gedeeld door de kennispartners.

Dit rapport is mogelijk gemaakt door de steun van vele betrokkenen die ons gedurende het traject van waardevolle expertise en inzichten hebben voorzien. We willen hen op deze plaats hartelijk bedanken. Wij noemen Daniel van Vuuren en het team bij SEO, Frido Kraanen (Omring) en Thomas Plochg (Federatie voor Gezondheid) graag in het bijzonder.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Inleiding	11
1. De taxshift en de keuzes in deze studie.....	12
1.1. De taxshift: budget-neutrale lastenverschuiving	12
1.2. Context: loonbelasting en sociale verzekeringen in een turbulente arbeidsmarkt	16
1.3. Casus: de taxshift en de zorg.....	22
1.4. Roadmap: voorbeeldpakket maatregelen 2024-2030.....	24
2. Verlagen van de wig – werknemersdeel.....	26
2.1. Voetvrijstelling voor inkomstenbelasting en sociale premies	26
2.2. Inkomstenbelasting verlagen via aanpassingen fiscale regelingen woningbezit	28
2.3. AOW-premie verlagen door afschaffing maximum premieloon en premievrijstelling AOW-ontvangers	29
2.4. AOW-premie verlagen door financiering uit algemene middelen	30
2.5. Zorgverzekeringswet inkomensafhankelijke bijdrage (Zvw-IAB) verlagen door afschaffen maximumbijdrage-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen	31
2.6. Wet langdurige zorg inkomensafhankelijke premie (premie Wlz) verlagen door afschaffen maximum-premie-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen	32
3. Verlagen van de wig – werkgeversdeel	33
3.1. Voetvrijstelling voor premies werknemersverzekeringen	33
3.2. Premies werknemersverzekeringen verlagen via afschaffen maximum premieloon.....	34
3.3. Loondoorbetaling bij ziekte deels uit algemene middelen financieren	35
3.4. Premies werknemersverzekeringen verlagen door financiering uit algemene middelen	37
3.5. Zorgverzekeringswet inkomensafhankelijke bijdrage (Zvw-IAB) verlagen door afschaffen maximumbijdrage-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen	38
3.6. WBSO uitbreiden naar circulaire procesinnovatie	40
4. Overige maatregelen loonbelasting en sociale verzekeringen ..	41
4.1. Toeslagen op basis van voorgaande 3 jaar.....	41
4.2. Zelfstandigen gaan premies werknemersverzekeringen afdragen zoals	

werkgevers en krijgen socialezekerheidsrechten zoals werknemers	42
4.3. Pensioenopbouw verplicht voor alle werkenden	44
4.4. Uitvoeringsfonds Overheid (Ufo) gaat op in algemene WW	46
4.5. Administratieve lastendruk werkgevers verlagen	47

5. Investeren in om- en bijscholing.....	48
5.1. Mobiliteitsbudget voor werknemers in cruciale arbeidsintensieve sectoren	48
5.2. Intersectoraal mobiliteitsbudget voor werkgevers in cruciale arbeidsintensieve sectoren.....	49
6. Overige maatregelen consistent en helder beleid	50
6.1. Transparantieplicht werkgeverschap	50
6.2. Investeren in de belastingdienst	52
6.3. Nederland neemt leidende rol in EU	53

Bijlage 1: De Ex'tax Toolkit.....	55
--	-----------

Bijlage 2: Geraadpleegde bronnen	57
---	-----------

Boxen

Box 1: Basisprincipes en doelstellingen in lijn met de SDGs	15
Box 2: Arbeidsgerelateerde parameters in rapportagestandaarden EU.....	51
Box 3: Elementen werkgeverschapsrapportage.....	51

Tabellen

Tabel 1: De taxshift principes in de Tweede Kamerverkiezingen 2021	13
Tabel 2: Loonkosten 2021	19

Figuren

Figuur 1: De taxshift (schematisch)	13
Figuur 2: De opbouw van de loonkosten voor werkgevers (schematisch).....	16
Figuur 3: Complex stelsel door heffingskortingen en toeslagen	16
Figuur 4: Loonkosten 2021 (taartdiagram)	20
Figuur 5: Verlaging van de wig voor werkgevers en werknemers (schematisch) ...	21
Figuur 6: Roadmap: voorbeeldpakket maatregelen 2024-2030	25

Samenvatting

Werk moet lonen

In Nederland bestaat een brede consensus dat ‘werk moet lonen’. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 werd zelfs 96% van de Kamerleden gekozen op basis van een verkiezingsprogramma waarin verlaging van de lasten op arbeid was opgenomen als prioriteit. Het blijkt echter moeilijk om lastenverlaging in de praktijk te brengen. In de Miljoenennota 2024 wordt voorzien dat loon- en inkomstenbelasting, premies werknemersverzekeringen, premies zorgverzekeringswet en premies volksverzekeringen nog steeds de meerderheid (56%) van de schatplichtige inkomsten vormen. Ondertussen stapelen de vraagstukken rond werk, inkomen en sociale zekerheid zich op. Werkgevers kampen met personeelstekorten. De vergrijzing neemt toe. De houdbaarheid en betaalbaarheid van de zorg staan onder hoge druk. In een steeds meer geflexibiliseerde arbeidsmarkt zijn inkomenszekerheid, verzekeringen tegen inkomensverlies tijdens werkloosheid, ziekte of arbeidsongeschiktheid, en goede ontplooiingskansen geen vanzelfsprekendheid. Vier op de tien werkenden zijn inmiddels flexwerker. Er zijn grote vraagstukken rond eerlijke verdeling van lasten. Lonen stijgen, maar nog steeds onvoldoende om de hoge inflatie te compenseren.

Een complex stelsel

In Nederland ligt van oudsher de grootste lastendruk op arbeid. Volgens de laatst beschikbare Eurostat data voor 2021, bestaan de totale belastingopbrengsten voor 49% uit belastingen op arbeid (inclusief sociale premies). Dit loopt via een zeer complex stelsel van belastingen, premies, heffingskortingen en toeslagen met ieder hun eigen voorwaarden en op- en afbouwpaden. De inkomstenbelasting (IB) lijkt bijvoorbeeld eenvoudig, met slechts twee tarieven. Maar vanwege de inkomensafhankelijkheid van de heffingskortingen bestaan er in de praktijk niet twee, maar vijf schijven in de inkomstenbelasting. De complexiteit wordt sterk verhoogd door het toeslagenstelsel waarmee de inkomens van 6,4 miljoen huishoudens worden aangevuld. Het stelsel van toeslagen werkt met voorschotten. In de praktijk leidt dat tot financiële onzekerheid en financiële problemen bij huishoudens. In 2020 moesten 1,4 miljoen huishoudens een deel van hun toeslag(en) terugbetalen, terwijl 2,1 miljoen huishoudens juist een bedrag extra te ontvangen hadden.

Marginale druk vormt drempel om (meer) te gaan werken

Voor sommige groepen kan de marginale druk (de belastingdruk bij een extra verdiende euro, bij een bruto-inkomensstijging) oplopen tot 80%, als verschillende inkomensafhankelijke regelingen tegelijk afbouwen. Het is zelfs mogelijk dat bij een specifieke samenloop van omstandigheden de marginale druk hoger uitkomt dan 100%. Het wrange is dus dat meer inkomensondersteuning aan de onderkant van

het inkomensgebouw de armoedeval vergroot, omdat mensen bij een hoger inkomen daardoor ook méér inkomensregelingen verliezen. Een hoge of onduidelijke marginale druk en onzekerheid over behoud van regelingen bij een inkomensverandering, vormen drempels om (meer) te gaan werken. Dit is onwenselijk, zeker in een krappe arbeidsmarkt. Het afschaffen van de toeslagen is echter een lastige opgave omdat aanpassingen aan de toeslagen tot grote inkomenseffecten leiden. Bovendien is sprake van grote ICT-achterstanden bij de Belastingdienst, waardoor deze de komende jaren geen grote beleidswijzigingen aankan.

Lasten op arbeid zijn economisch verstorend

Werknemers dragen loonbelasting en premies volksverzekeringen (voor AOW, nabestaandenverzekering en langdurige zorg) af. Werkgevers betalen premies werknemersverzekeringen (voor werkloosheid, ziekte en arbeidsongeschiktheid) en een inkomensafhankelijke bijdrage voor de zorgverzekering. Deze lasten op arbeid zijn volgens de OESO sterk ‘economisch verstorend’. Ze beïnvloeden zowel de beslissing van werknemers om (meer) te gaan werken, als de beslissing van werkgevers om al of niet meer personeel in te zetten. De afdrachten door werknemers reduceren direct hun koopkracht; zij houden netto minder over. Voor werkgevers verhogen de lasten op arbeid de kosten voor de inzet van personeel. Het bedrag dat een werkgever maandelijks in de kasstromen moet reserveren voor het betalen van de arbeidskosten bestaat namelijk behalve uit nettolonen ook uit de componenten van de af te dragen loonbelasting en sociale premies. “Voor iedere euro die werknemers netto verdienen, moet de werkgever bijna het dubbele betalen”, aldus het CBS. De opbouw van de totale loonkosten voor werkgevers is schematisch weergegeven in Figuur A. Naast de loonkosten zijn er nog additionele personeelskosten, zoals administratiekosten, en kosten voor opleiding en ontwikkeling, begeleiding bij re-integratie en vervanging bij ziekte. Uit onderzoek blijkt dat in een krappe arbeidsmarkt zowel de kosten als de werkdruk voor personeel oplopen. Besparingen op loonkosten zijn volgens CBS-onderzoek vaak genoemde redenen voor bedrijven om banen te verplaatsen naar het buitenland.

Overige risico's van werkgeverschap

Naast kosten zijn er ook bedrijfsrisico's verbonden aan het in dienst nemen van mensen. In Nederland zijn werkgevers twee jaar verantwoordelijk voor ziekte en arbeidsongeschiktheid van medewerkers. Dit is veel langer dan in omliggende landen. Er is in Nederland ook geen kwalificatieperiode; de rechten ontstaan vanaf de eerste werkdag. In Duitsland en Noorwegen is de kwalificatieperiode bijvoorbeeld vier weken, in België 180 dagen. Niet alleen de verzekeringslast voor de eerste twee jaar ziekte ligt bij de werkgevers, maar ook de re-integratie inspanning daarna.

Ook hierin verschilt Nederland van de omliggende landen. Daar wordt ofwel een langere loondoorbetaling ofwel een grote inspanningsverplichting toegepast. De kosten van loondoorbetaling aan werknemers die verzuimen bedroegen in 2021 €17 miljard. Hiervan betrof €7,4 miljard werkgerelateerd ziekteverzuim. Dit betekent dat twee derde van de kosten niet werkgerelateerd is en dus buiten de invloedssfeer van de werkgever ligt. Van de werkgerelateerde verzuimkosten wordt 64% veroorzaakt door psychosociale arbeidsbelasting, die ook nog voor een deel buiten de invloedssfeer van de werkgever ligt (bijvoorbeeld bij relatieproblemen of schulden). Fysieke arbeidsbelasting, zoals zwaar werk of langdurig dezelfde handelingen verrichten, veroorzaakt 20% van de verzuimkosten. Het CPB constateerde in 2014 dat deze financiële prikkels werkgevers wellicht stimuleren om verzuim te reduceren, maar ook grote maatschappelijke kosten met zich mee brengen zoals selectie op (mogelijke) gezondheidsproblemen en afwenteling van werkgeversrisico's via flexcontracten.

Lage lasten op vervuiling en verbruik: de vervuiler betaalt niet

Terwijl de inzet van werknemers hoog wordt belast, wordt het verbruik van natuurlijke hulpbronnen relatief laag belast. Slechts 7,8% van de totale belastingopbrengsten is afkomstig van 'groene' belastingen met betrekking tot het gebruik van natuurlijke hulpbronnen, waaronder brandstoffen, metalen, mineralen, vervuiling van water, lucht en bodem, en de uitstoot van CO₂ en andere broeikasgassen. Het verbranden van brandstoffen in zeeschepen is bijvoorbeeld belastingvrij. Dat geldt ook voor de uitstoot van stikstof in de landbouw en het grootverbruik van water in fabrieken. Dit betekent dat overheden de schade van klimaatverandering, waterschaarste en overconsumptie en de gezondheidseffecten van vervuiling (de 'externe kosten') niet inprijzen. Het principe 'de vervuiler betaalt' wordt niet consistent toegepast. En dat terwijl de opgaven op het gebied van duurzaamheid steeds duidelijker worden, denk aan de stikstofcrisis, het plastic afvalprobleem en de klimaatcrisis.

Belastingstelsel geeft krachtige financiële prikkels

Via belastingen en premies worden jaarlijks honderden miljarden euro's aan collectieve middelen geïnd en uitgegeven. Consumenten en bedrijven komen daarom bij elke aankoop en investeringsbeslissing de financiële prikkels tegen die uitgaan van belastingen en premies. Het belastingstelsel geeft ook prikkels door sommige zaken wel en anderen niet te beprijzen. Autobrandstof is bijvoorbeeld wel belast maar vliegtuigbrandstof niet. Dergelijke verschillen beïnvloeden de keuzes van consumenten en bedrijven. En zo het economische speelveld. In het huidige stelsel drukken de zwaarste lasten op de inzet en het inkomen van mensen, terwijl het toebrengen van schade aan de leefomgeving relatief laag-belast en zelfs gesubsidieerd wordt. Arbeidsintensieve verdienmodellen hebben nu een competitief nadeel ten opzichte van kapitaalintensieve activiteiten. Werkgeverschap loont niet of

Figuur A: De opbouw van de loonkosten voor werkgevers (schematisch)

De wig meet het verschil tussen de loonkosten van de werkgever en het netto-inkomen van de werknemer.

onvoldoende. De huidige belastingmix geeft aan werkgevers juist prikkels om activiteiten op te schalen die schadelijk zijn voor de leefomgeving; het gebruik van natuurlijke hulpbronnen is immers niet of nauwelijks belast en fossiele energie wordt nog steeds laag belast en gesubsidieerd. Een krappe arbeidsmarkt vergroot dat competitieve nadeel. De hoge lasten op arbeid zijn een drempel voor arbeidsintensieve circulaire en duurzame activiteiten, en voor sociaal ondernemers. Er is geen gelijk speelveld.

De taxshift verlaagt arbeidslasten voor werkgevers en werknemers

In een goed functionerende arbeidsmarkt loont werk en loont werkgeverschap. In de praktijk bestaat er een spanningsveld tussen de belangen van werknemers en werkgevers. Heel simpel gesteld hebben werknemers een belang bij zoveel mogelijk brutosalaris en sociale zekerheid, terwijl werkgevers belang hebben bij kostenreductie. Dit spanningsveld kan deels worden doorbroken door een taxshift die de wig verlaagt voor zowel werknemers als werkgevers (zie Figuur B). Hierdoor ontvangen werknemers een hoger nettosalaris en gelijkblijvende sociale zekerheid, terwijl werkgevers lagere kosten hebben bij de inzet van mensen. Uiteraard zijn slimme groene belastingen en een eerlijke verdeling van die nieuwe lasten op vervuiling en verbruik cruciaal.

De taxshift combineert de principes ‘werk moet lonen’ en ‘de vervuiler betaalt’

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 werd een ruime meerderheid van 78% van de Kamerleden gekozen op basis van een verkiezingsprogramma waarin het principe ‘de vervuiler betaalt’ terugkwam. In de (concept) programma’s voor de aankomende verkiezingen worden de principes ‘werk moet lonen’ en ‘de vervuiler betaalt’ veelal herhaald. De ‘taxshift’ is het voorstel om de twee principes tegelijk toe te passen door stapsgewijs de lasten op arbeid te verlagen en deze opbrengsten te vervangen door groene belastingen op vervuiling en verbruik van natuurlijke hulpbronnen. In de jaren 1990 was Nederland al één van de taxshift (toen fiscale vergroening genoemd) pioniers in de EU. Groene belastingen (op energie, grondwater en afvalstoffen) werden ingevoerd met het doel om de lasten op arbeid te verlagen.

Implementatie beperkt

De afgelopen jaren zijn door opeenvolgende kabinetten stappen gezet in de richting van de taxshift. Deze stappen hebben echter nog niet geleid tot een significante verschuiving in de belastingmix. De lasten op arbeid zijn in de periode 2011-2021 weliswaar als percentage van de belastingmix gedaald van 56,3% naar 49,0%, maar als percentage van het bruto binnenlands product (bbp) zijn ze slechts 0,6 procentpunt afgenomen. Groene belastingen zijn in deze periode afgenomen als percentage in de totale belastingmix en ook als percentage van het bbp.

Onderzoeken tonen aan dat een taxshift werkt

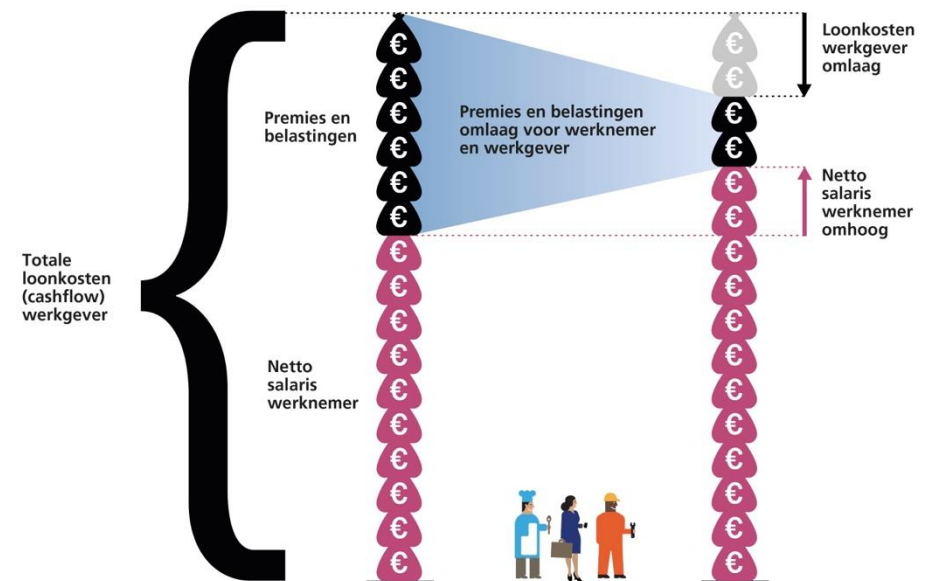
In macro-economische simulaties is aangetoond dat een taxshift positieve effecten kan hebben op zowel economische groei, werkgelegenheid, importafhankelijkheid en klimaat. Voorbeelden daarvan zijn onderzoek van de OESO, Eurofound, ILO, de Wereldbank, IMF en diverse meta-studies van honderden simulaties met uiteenlopende macro-economische modellen. Internationaal wordt dan ook breed erkend dat een taxshift van arbeid naar natuurlijke hulpbronnen en vervuiling noodzakelijk is.

Europees beleid stuurt al aan op de taxshift

De Europese Commissie roept de lidstaten al decennia op om werk te maken van de taxshift, en doet dat ook in de Green Deal. De Commissie constateert dat belastingen op arbeid door vergrijzing en flexibilisering geen stabiele basis meer vormen voor het belastingstelsel en dat opbrengsten in andere, groene, belastinggrondslagen moeten worden gevonden. De Commissie is in 2022 onder het thema *On the road to 2050: A tax mix for the future* een debat over de belastingmix van de toekomst gestart. Het Europese beleid onder het *Fit for 55* programma heeft al implicaties voor de schatkisten van lidstaten. Zo heeft de Nederlandse overheid in 2022 €1,1 miljard verdiend aan het Europese Emissiehandelssysteem (ETS). De verbreding van het ETS naar de scheepvaart zal vanaf 2024 leiden tot extra inkomsten. Ook gaat in 2027 een nieuw emissiehandelssysteem (ETS-2) gelden voor

Figuur B: Verlaging van de wig voor werkgevers en werknemers (schematisch)

Door verlaging van de wig houden werknemers netto meer over, en hebben werkgevers lagere loonkosten.

de gebouwde omgeving en wegvervoer. En een kwart van de opbrengsten van het mechanisme voor koolstofcorrectie aan de grens (CBAM) vloeit naar nationale begrotingen van de lidstaten.

Voorbeeldscenario Deltaplan belastingen

The Ex'tax Project doet met haar kennispartners onderzoek naar de mogelijkheden en effecten van de taxshift in, onder anderen, de 27 lidstaten van de EU. Zo beschreef het 'Deltaplan Belastingen' (2021) een voorbeeldpakket en de macro-economische effecten van twintig beleidsopties, die in Nederland stapsgewijs de lasten op arbeid in 2025 met €23 miljard verlagen, voor huishoudens en werkgevers middels verlaging van de loon- en inkomstenbelasting, premies volksverzekeringen en werknemersverzekeringen en inkomenssteun voor de laagste twee inkomensgroepen. Daarnaast werden in het voorbeeldscenario diverse loonheffingskortingen opgenomen voor werkgevers. De benodigde middelen werden in het voorbeeldscenario door belastingen op het verbruik van natuurlijke hulpbronnen en toepassing van het principe ‘de vervuiler betaalt’. De additionele opbrengsten van groene belastingen werden in dit specifieke voorbeeldscenario voor 60% teruggesluisd naar werknemers en huishoudens en voor 40% naar werkgevers.

Doorrekening door Cambridge Econometrics met het E3ME macro-econometrische model liet zien dat het taxshift scenario ten opzichte van het basispad leidde tot hogere economische groei en werkgelegenheid in alle sectoren, en een significante vermindering van CO₂-uitstoot, watergebruik en forse besparingen op de energie importen. In alle inkomensgroepen stijgen de reële inkomens, maar bij de laagste inkomensgroepen stijgen deze relatief het meest.

Doel van dit vervolgonderzoek

In navolging van het Deltaplan Belastingen focust dit onderzoek in meer detail op de arbeidskant van de taxshift en beleidsopties voor lastenverlichting op werk en inkomen en optimale sociale impact. Met input van stakeholders is geïnventariseerd hoe het belastingstelsel de arbeidsmarkt, inkomens en sociale zekerheid beter kan ondersteunen. Kernvragen zijn: Hoe kan werk beter lonen voor werkgevers en werknemers? Welke beleidsopties kunnen het stelsel eenvoudiger maken en tegelijkertijd (de inkomens van) kwetsbare groepen beter ondersteunen? Hoe kan om- en bijscholing fiscaal gefaciliteerd worden? En op welke termijn zijn maatregelen te implementeren, met het oog op technische en juridische barrières? Het pakket aan maatregelen wordt getoetst aan de Duurzame Doelen (de 'SDGs') van de Verenigde Naties. Vijf basisprincipes zijn daarbij leidend: inclusieve arbeidsmarkt, een waardig bestaansminimum en sociale zekerheid, ontplooiingskansen, eerlijke verdeling van lasten en helder en consistent beleid.

Langetermijn perspectief

Belastingen zijn de kurk waarop de samenleving drijft. Zonder belastingen is er geen zorg, geen politie of justitie, geen onderwijs, geen infrastructuur en geen energievoorziening. Belastingen spelen ook een sleutelrol in de keuzes die ondernemers maken bij het leveren van hun producten en diensten en daarmee in de vormgeving van de economie van de toekomst. Een langetermijnperspectief mag en kan bij dit alles niet ontbreken; het belastingstelsel is te belangrijk om aan de waan van de dag over te laten. Zo stijgen bijvoorbeeld de personeelskosten in de zorg de komende jaren explosief. Beide kanten van de taxshift, effectieve beprijzing van externaliteiten via groene belastingen en het verlagen van de arbeidslasten, kunnen bijdragen aan de houdbaarheid van het zorgstelsel op langere termijn (zie Box 1).

Roadmap: voorbeeldpakket maatregelen 2024-2030

Het voorbeeldpakket maatregelen in deze studie geeft voor elk van de componenten van de wig weer hoe deze verlaagd kan worden. Daarnaast zijn concrete maatregelen opgenomen voor verdere vereenvoudiging van het stelsel, kansen om meer zekerheid en voorspelbaarheid te geven aan burgers en bedrijven, investeringen in om- en bijscholing en de Belastingdienst, stappen in de richting van gelijke fiscale behandeling van werknemers en zelfstandigen en meer transparantie op het gebied van werkgeverschap. Tot slot zijn suggesties opgenomen met betrekking tot de rol van Nederland in de Europese Unie.

Box 1: Casus: de taxshift en de zorg

Explosieve toename van de personeelskosten

In de zorgsector komen een aantal grote economische, ecologische en maatschappelijke problemen samen. De zorg is met €106 miljard, oftewel 27% van alle overheidsuitgaven, de grootste kostenpost op de Rijksbegroting. De financiering en houdbaarheid van de zorg staan onder grote druk. De sector zucht onder de gevolgen van de krappe arbeidsmarkt, vergrijzing, hoge werkdruk, een hoog ziekteverzuim en uitstroom van zorgmedewerkers. De komende vijf jaar wordt een explosieve kostenstijging verwacht. Dit komt vooral door oplopende personeelskosten, die in 2026 stijgen tot €70,2 miljard. Dat is bijna een verdubbeling ten opzichte van 2012.

Lastenverlichting en kostenverlaging

Vanwege het arbeidsintensieve karakter van de zorg kan een lastenverlichting op arbeid significante kostenbesparingen opleveren. De zorgpremies kunnen dan omlaag, of de stijging kan worden beperkt. Als een lastenverlichting ook bij zorg-ondernemers belandt, dan zou die besparing door zorginkopers in overleg met cao-partijen kunnen worden ingezet om meer zorg te leveren, medewerkers beter te betalen of een combinatie van beide. Het kan daarmee ook helpen bij het verminderen van de werkdruk en daarmee het concurrerender worden als werkgever. Indien er meer capaciteit beschikbaar komt voor de zorg, heeft dat een positief effect op de toegankelijkheid, wat één van de grootste uitdagingen is voor houdbare zorg. Preventieve zorg (het voorkomen van ziekte door bijvoorbeeld leefstijlprogramma's en stoppen met roken poli's) is zeer arbeidsintensief. Ook preventieve zorg kan beter betaalbaar worden bij verlaging van de lasten op arbeid.

Groene belastingen beprijzen gezondheidseffecten

Groene belastingen zijn een middel om de gezondheidseffecten van lucht-, bodem- en watervervuiling (zogenaamde negatieve externaliteiten) in te prijzen. Ook het beprijzen van broeikasgasemissies is cruciaal om de gezondheidseffecten van de klimaatcrisis te beperken. Door klimaatverandering nemen hittestress en sterfgevallen door hitte toe. Ook ontstaan bijvoorbeeld meer allergieën en luchtwegklachten, door een toename van pollen en luchtverontreiniging. Zulke gezondheidseffecten worden nu niet verhaald op de veroorzakers (de vervuilers) maar afgewenteld op individuen (die ziek worden) en de collectieve lasten. Het principe 'de vervuiler betaalt' wordt niet toegepast, terwijl de impact van milieuproblemen op de volksgezondheid enorm is. Nederlanders verliezen door luchtverontreiniging gemiddeld negen maanden van hun leven. Als Nederland in 2030 aan de advieswaarden voor fijnstof van de Wereldgezondheidsorganisatie voldoet, zou dit volgens RIVM-onderzoek leiden tot €3,5 miljard tot €7,5 miljard aan maatschappelijke baten.

Beide kanten van de taxshift, effectieve beprijzing van externaliteiten via groene belastingen en het verlagen van de arbeidslasten, kunnen bijdragen aan de houdbaarheid van de zorg. De taxshift is daarmee potentieel een wapen in de strijd voor goede en menswaardige zorg.

Stapsgewijze implementatie

Bij de implementatie worden drie fases onderscheiden: fase 1 (2024-2025), fase 2 (2026-2027) en fase 3 (2028-2030). Het schema houdt zoveel mogelijk rekening met uitvoeringsbeperkingen, maar stelt wel een hoge ambitie. Het uitgangspunt is een stapsgewijze verschuiving van lasten, waarbij de komende jaren (en decennia) steeds meer groene belastingen op vervuiling en verbruik worden geheven. De opbrengsten daarvan worden gebruikt voor verlaging van de lasten op arbeid. Implementatie van het voorbeeldpakket is afhankelijk van de beschikbaarheid van nieuwe publieke middelen uit de groene belastingen. Bij de behandeling van elke maatregel wordt de context toegelicht, de rationale, het budgettaire belang, de verwachte impact, en belangrijke aandachtspunten, en de samenhang met de andere maatregelen.

Geen blauwdruk

Gezien de complexiteit van het Nederlandse stelsel kan dit rapport onmogelijk antwoord bieden op alle vragen. Ook kunnen sommige maatregelen flankerend beleid vereisen. Het voorbeeldpakket is dan ook niet bedoeld als een blauwdruk, maar als een exploratie van een potentiële integrale aanpak. Voor complexe problemen bestaan nu eenmaal geen simpele oplossingen. De taxshift behelst een integrale fiscale evolutie, waarbij stapsgewijs de grote opgaven van deze tijd worden geadresseerd om zo te bouwen aan een toekomstbestendige economie. Het nodigt uit tot een leerproces waar met stakeholders de komende jaren aan gewerkt zal moeten worden. Verdere analyse door instanties met de benodigde data sets is uiteraard noodzakelijk bij implementatie en evaluatie, zodat effectief kan worden bijgestuurd.

In een ideale, goed-functionerende arbeidsmarkt kunnen werknemers hun talenten optimaal ontwikkelen en vinden ze in elke levensfase eerlijk, passend en vervullend werk. Werkgevers ondersteunen en benutten de talenten in zo'n arbeidsmarkt optimaal om zo veel mogelijk sociale, ecologische en economische meerwaarde te creëren.

De Roadmap 2024-2030 bevat de volgende stappen:

Verlaging van de wig -werknemers

- **Voetvrijstelling voor inkomstenbelasting en sociale premies.** Vereenvoudiging en verlaging van de inkomstenbelasting, premies volksverzekeringen (AOW, Anw, Wlz) en premies werknemersverzekeringen (WW, ZW, WAO, WIA) via een voetvrijstelling. Aan de voet van ieder inkomen is een bedrag van bijvoorbeeld €20.000 - afhankelijk van het beschikbare budget uit groene belastingen - vrijgesteld van belasting en premies. Dit wordt bereikt via aanpassingen aan de heffingskortingen en IB tarieven. Ook wordt het bedrag aan niet-verzilverde

heffingskortingen gebudgetteerd en ingezet voor een combinatie van verhoging van de bijstand, het minimumloon en budgetten voor gemeentelijk minima-beleid.

- **Inkomstenbelasting verlagen via aanpassingen fiscale regelingen woningbezit.** Over de periode 2025-2035 wordt de hypotheekrenteaftrek versneld afgebouwd naar nul en het eigenwoningforfait afgeschaft. Met de netto-opbrengst wordt het laagste IB-tarief verlaagd. Woningbezit gaat (in 2035) van box 1 naar 3.
- **AOW-premie verlagen door afschaffing maximum premieloon en premievrijstelling AOW-ontvangers.** De premiedruk ligt nu bij de onderkant van het inkomensgebouw door het maximum premieloon (€37.149 in 2023); of iemand €38.000 of €100.000 per jaar verdient, heeft geen invloed op de premiehoogte. De AOW-premie wordt generiek verlaagd uit de opbrengst van afschaffing van het maximum premieloon (met gelijkblijvende uitkeringsrechten) en afschaffing van de premievrijstelling voor AOW-ontvangers.
- **AOW-premie verlagen door financiering uit algemene middelen.** De AOW-premie wordt geleidelijk verlaagd door de AOW-uitkeringen meer uit algemene middelen te financieren, bijvoorbeeld met vijf procentpunt per jaar. De huidige opbouw van AOW-rechten blijft onveranderd. De Rijksbijdrage wordt als financieringsbron uitgebreid.
- **Zorgverzekeringswet inkomensafhankelijke bijdrage (Zvw-IAB) verlagen door afschaffen maximumbijdrage-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen.** Om de financiering van de zorg zeker te stellen en de inkomenssolidariteit te vergroten in de dekking van de zorgkosten, wordt in fase 2 het maximumbijdrage-inkomen voor de Zvw-IAB en de werkgeversheffing ZvW (€66.956 in 2023) afgeschaft. Met de additionele opbrengst worden de premiepercentages generiek verlaagd. De effectieve premiedruk van de ZvW-IAB wordt contractsvormneutraal. De inkomensafhankelijke Zvw-premies worden daarnaast vanaf fase 2 geleidelijk en gedeeltelijk (bijvoorbeeld 50%) gefinancierd uit algemene middelen; dus verlaging van de premie via extra Rijksbijdrage. Er bestaat al een Rijksbijdrage voor kinderen onder de 18 jaar.
- **Wet langdurige zorg inkomensafhankelijke premie (premie Wlz) verlagen door afschaffen maximum-premie-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen.** Om de financiering van de zorg zeker te stellen en de inkomenssolidariteit te vergroten in de dekking van de zorgkosten, wordt in fase 2 het maximum-premie-inkomen voor de premie Wlz (€37.149 in 2023) afgeschaft. Met de additionele opbrengst worden de premiepercentages generiek verlaagd. De premie Wlz wordt daarnaast vanaf fase 2 geleidelijk en gedeeltelijk (bijvoorbeeld 50%) gefinancierd uit algemene middelen; dus verlaging van de premie via een Rijksbijdrage.

Verlaging van de wig -werkgevers

- **Voetvrijstelling voor premies werknemersverzekeringen.** De bovengenoemde voetvrijstelling geldt ook voor de premies werknemersverzekeringen.
- **Premies werknemersverzekeringen verlagen via afschaffen maximum premie-loon.** Het maximum premieloon voor WW, WAO, WIA (€66.956 in 2023) wordt afgeschaft (bij gelijkblijvende uitkeringsrechten en verzekeringsrechten). Met de additionele opbrengst worden de premiepercentages generiek verlaagd.
- **Loondoorbetaling bij ziekte deels uit algemene middelen financieren.** Vanwege het feit dat ziekteverzuim gedeeltelijk een collectieve zaak is (risque social), verschuift de financiering ook deels van de werkgevers naar het collectief. Loondoorbetaling bij ziekte door werkgevers wordt in fase 2 verkort van 2 naar 1 jaar voor nieuwe gevallen onder 55 jaar. De bijdrage van het Rijk gaat omhoog (financiering uit algemene middelen, dus niet budget-neutraal). Het proces van het re-integratietraject tweede spoor wordt gecompriemd tot maximaal 1 jaar, het Rijk investeert mee in begeleiding door gecertificeerde re-integratie-bureaus. Het tweede spoor biedt mogelijkheden om over te stappen naar passend werk bij een andere werkgever. In een krappe arbeidsmarkt zou dit in bepaalde gevallen relatief gemakkelijk moeten zijn. De inspanningsverplichting voor re-integratie is verhoogd als de uitval arbeidgerelateerd is. De tarieven worden vereenvoudigd. In fase 3 wordt loondoorbetaling verder in lijn gebracht met (vergelijkbare) EU-lidstaten.
- **Premies werknemersverzekeringen verlagen door financiering uit algemene middelen.** De premies werknemersverzekeringen (WW, WAO, WIA, ZW) worden geleidelijk gefinancierd uit algemene middelen, bijvoorbeeld met 5 procentpunt van de kosten per jaar, tot 50% van het totaal. Deze maatregel wijzigt de uitkeringsrechten niet. In fase 3 wordt toegewerkt naar een volksverzekering voor werkloosheid en arbeidsongeschiktheid.
- **Zorgverzekeringswet inkomensafhankelijke bijdrage (Zvw-IAB) verlagen door afschaffen maximumbijdrage-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen.** Zie boven.
- **WBSO uitbreiden naar circulaire procesinnovatie.** Via de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) kunnen bedrijven een deel van hun loonkosten en andere uitgaven voor R&D verlagen. De WBSO wordt uitgebreid naar de manuren voor ontwikkeling van circulaire processen, kennis en productieketens verbeteringen gericht op de 'reduce, reuse, recycle' principes, en biobased en niet-toxische materialen. Het administratieve proces van de WBSO wordt vereenvoudigd door bijvoorbeeld toekenning op basis van een vast percentage van de loonsom.

Overige maatregelen loonbelasting en sociale verzekeringen

- **Toeslagen op basis van voorgaande 3 jaar.** Toeslagen worden niet afhankelijk van het actuele inkomen en vermogen maar van het gemiddelde inkomen en vermogen over de voorgaande drie jaar (t-3). Dit geeft meer financiële zekerheid voor huishoudens.
- **Zelfstandigen gaan premies werknemersverzekeringen afdragen zoals werkgevers en krijgen socialezekerheidsrechten zoals werknemers.** Gelijke fiscale behandeling: in fase 2 worden zelfstandigen premieplichtig en uitkeringsgerechtigd voor ziekte, werkloosheid en arbeidsongeschiktheid. In plaats van het optuigen van een aparte regeling stromen deze groepen in de bestaande systemen. De mkb-winstvrijstelling en de zelfstandigenaftrek worden in fase 3 afgeschaft.
- **Pensioenopbouw verplicht voor alle werkenden.** Gelijke fiscale behandeling: vanaf fase 2 wordt pensioenopbouw verplicht voor alle werkenden (inclusief dga's en zzp'ers), met een minimum van 80% van de beschikbare premieregeling. Een basisbank biedt een helder arrangement/basis-spaarpensioen als aanvulling op de AOW.
- **Uitvoeringsfonds Overheid (Ufo) gaat op in algemene WW.** De WW-premie bedraagt 2,64% voor vaste dienstverbanden en 7,64% voor flexibele dienstverbanden. Overheidswerkgevers zijn 'eigenrisicodragers' en betalen een premie van slechts 0,68%. Overheidsorganisaties zetten veel vaker dan werkgevers in andere sectoren detachering/uitzendkrachten, payrollbedrijven en tijdelijke contracten in. Deze maatregel schaft het Uitvoeringsfonds Overheid af. Overheidswerkgevers zijn vanaf fase 2 geen eigenrisicodragers meer, en de gangbare premies WW gaan gelden.
- **Administratieve lastendruk werkgevers verlagen.** In fase 1 vindt integraal onderzoek plaats naar de administratieve lastendruk van werkgevers (groot en klein). Vanaf fase 2 wordt de lastendruk stapsgewijs verlaagd, bijvoorbeeld door middel van een vereenvoudigde loonaangifte voor werknemers met een inkomen tot de voetvrijstelling.

Investeren in om- en bijscholing

- **Mobiliteitsbudget voor werknemers in cruciale arbeidsintensieve sectoren.** Een significant budget wordt vrijgemaakt om werkenden in staat te stellen de overstap te maken naar cruciale sectoren die kampen met grote arbeidstekorten of een grote vervangingsvraag hebben (veel 50-plussers) en een significant maatschappelijk belang vertegenwoordigen. In eerste instantie komen bijvoorbeeld onderwijzers, zorgmedewerkers, installateurs, UWV keuringsartsen en

ICT'ers bij de Belastingdienst in aanmerking. Het budget kan ook worden ingezet voor bijscholing (functieverrijking) ten behoeve van contractuitbreiding. Bij bevoegde effectiviteit wordt de regeling opengesteld voor meer sectoren. Zo kan op termijn ook werk in de circulaire economie prioriteit krijgen.

- **Intersectoraal mobiliteitsbudget voor werkgevers in cruciale arbeidsintensieve sectoren.** Werknemers leren het meeste op de werkvloer. Het probleem is dat het bij hoge en stijgende lonen en loonkosten onaantrekkelijk is om medewerkers vrij te maken voor begeleiding/training van anderen. Deze maatregel faciliteert dat proces. Werkgevers in een beperkt aantal focus-sectoren, die een zij-instroomer uit een andere sector in dienst nemen en minimaal 6 maanden in dienst houden, krijgen forfaitair een aantal uren loonheffingskorting. Het uitgangspunt is bijvoorbeeld dat 10% van de tijdsbesteding van managers gaat naar opleiding van medewerkers *on the job*. Voor deze uren krijgt de werkgever een (gemaximeerde) loonheffingskorting.

Overige maatregelen consistent en helder beleid

- **Transparantieplicht werkgeverschap.** In het publieke domein ontbreekt belangrijke informatie op basis waarvan de maatschappelijke waarde van werkgevers kan worden vastgesteld en gevolgd. Daarvoor zijn kwantificeerbare en vergelijkbare data nodig met betrekking tot bijvoorbeeld de loonstructuur, afdrachten aan sociale premies, bijdragen aan pensioenregelingen en investeringen in opleiding en ontwikkeling. In fase 1 worden voorbereidingen getroffen om transparantievereisten vast te stellen en aan te kondigen. In fase 2 wordt een 'werkgeverschapsrapportage' verplicht voor ondernemingen met meer dan 500 werknemers of flexwerkers. Deze data worden in een publieke database samengevoegd. Op termijn zou elk bedrijf een geïntegreerd jaarverslag moeten publiceren waarin de 'maatschappelijk winst' (de gecombineerde toegevoegde waarde op economisch, ecologisch en sociaal terrein) tot uitdrukking komt. Sociale conditionaliteit zou wenselijk zijn bij de beoordeling van belastinguitgaven en de besteding van publieke middelen (zoals de €35 miljard van het Klimaatfonds).
- **Investeren in de belastingdienst.** Behalve een technisch meerjarenplan zijn zowel een lange termijn plan voor de uitdagingen op personeelsgebied alsook de benodigde middelen om deze effectief aan te pakken nodig. De komende jaren zal goed geluisterd moeten worden naar de mogelijkheden en beperkingen van het uitvoeringsapparaat. De tijdslijn voor implementatie van maatregelen zal moeten worden aangepast aan de mogelijkheden. Bij een stapeling van verouderde IT-systemen is het soms beter om met een schone lei te beginnen; de zogenaamde 'Greenfield' aanpak. Parallel aan het oude systeem wordt dan een nieuw systeem gebouwd dat op termijn het oude vervangt. Daarbij kan gebruik

gemaakt worden van de nieuwste technologieën. Zo wordt een levend lab gebouwd dat voor omschakeling uitgebreid getest kan worden (eventueel in samenwerking met marktpartijen). Een dergelijk project kost tijd, maar maakt het systeem en de organisatie in de basis geschikt voor een gedigitaliseerde wereld.

- **Nederland neemt een leidende rol in EU.** Belastingen zijn in de Europese Unie nog een nationale competentie. Lidstaten beslissen er zelf over - al zijn wel enkele minimumtarieven afgesproken. Nederland kan dus aan de slag met de taxshift. Bij grotere wijzigingen ontstaan echter grenseffecten. Zeker voor een open economie als die van Nederland is het daarom belangrijk om beleid binnen de EU af te stemmen en samen met de andere lidstaten in dezelfde richting te bewegen. De Nederlandse overheid kan op korte termijn bijdragen aan draagvlak voor de taxshift onder 27 lidstaten van de EU door het agenderen van de taxshift in EU-platforms, en het vormen van een coalitie van gelijkgestemde lidstaten. Nederland kan daarnaast het initiatief nemen om onderzoek en dialoog te faciliteren over de invloed van het belastingstelsel op goed werkgeverschap en innovatieve circulaire verdienmodellen en investeringen.

Inleiding

In Nederland bestaat een brede consensus dat ‘werk moet lonen’. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 werd zelfs 96% van de Kamerleden gekozen op basis van een programma waarin verlaging van de lasten op arbeid was opgenomen als prioriteit. Het blijkt echter moeilijk om lastenverlaging in de praktijk te brengen. In de Miljoenennota 2024 wordt voorzien dat loon- en inkomstenbelasting, premies werknemersverzekeringen, premies zorgverzekeringswet en premies volksverzekeringen nog steeds de meerderheid (56%) van de schatkistinkomsten vormen.¹

Ondertussen stapelen de vraagstukken rond werk, inkomen en sociale zekerheid zich op. De toeslagenaffaire is nog steeds niet opgelost. De vergrijzing neemt toe. Werkgevers kampen met personeelstekorten. De houdbaarheid en betaalbaarheid van de zorg staan onder hoge druk. Lonen stijgen, maar nog steeds onvoldoende om de hoge inflatie te compenseren. De wig (het verschil tussen de loonkost van de werkgever en het netto-inkomen van de werknemer) is voor een alleenstaande met een gemiddeld inkomen 35,5%.² Dit betekent dat van elke euro die een werkgever betaalt aan loonkosten, na de afdracht van loonheffing en premies slechts €0,64 op de bankrekening van de werknemer terecht komt. De complexiteit van het belasting- en toeslagenstelsel zorgt voor onzekerheid bij huishoudens over hun inkomen. Voor sommige groepen kan de marginale druk (de belastingdruk bij een extra verdiende euro, bij een bruto-inkomensstijging) oplopen tot 80%, als verschillende inkomensafhankelijke regelingen tegelijk afbouwen.³ Het is zelfs mogelijk dat bij een specifieke samenloop van omstandigheden de marginale druk hoger uitkomt dan 100%.⁴ Het wrange is dus dat meer inkomensondersteuning aan de onderkant van het inkomensgebouw de armoedeval vergroot, omdat mensen bij een hoger inkomen daardoor ook méér inkomensregelingen verliezen.⁵ Een hoge, of onduidelijke marginale druk ontmoedigt werk. Dit is onwenselijk, zeker in een krappe arbeidsmarkt.

Er zijn in Nederland grote uitdagingen rond armoede en bestaanszekerheid. De ontplooiingskansen van werknemers zijn geen vanzelfsprekendheid in een steeds meer geflexibiliseerde arbeidsmarkt. En dan zijn er grote vraagstukken rond eerlijke verdeling van lasten tussen verschillende inkomensgroepen, bedrijven en sectoren en werknemers met verschillende contractvormen. En als ultieme ‘showstopper’ is sprake van grote ICT-achterstanden waardoor de Belastingdienst in principe de komende jaren geen grote beleidswijzigingen aankan.

In deze situatie is het niet gemakkelijk om fiscale beleidsvoorstellen te doen. En toch is het noodzakelijk. Want belastingen zijn de kurk waarop de samenleving drijft. Zonder belastingen is er geen zorg, geen politie of justitie, geen onderwijs, geen

infrastructuur en geen energievoorziening. Belastingen spelen ook een sleutelrol in de keuzes die ondernemers maken bij het leveren van hun producten en diensten en daarmee in de vormgeving van de economie van de toekomst.

The Ex’tax Project doet al meer dan 14 jaar onderzoek naar de rol van belastingen in de transitie naar de inclusieve circulaire economie. De stichting focust daarbij op de ‘taxshift’ van arbeid naar groene belastingen. In 2021 werd een meerderheid van 78% van de Kamerleden verkozen op basis van een verkiezingsprogramma waarin het principe ‘de vervuiler betaalt’ terugkwam. De ‘taxshift’ is het voorstel om de principes ‘werk moet lonen’ en ‘de vervuiler betaalt’ tegelijk toe te passen door stapsgewijs de lasten op arbeid te verlagen en deze opbrengsten te vervangen door groene belastingen op vervuiling en verbruik van natuurlijke hulpbronnen. In deze studie wordt ingezoomd op de arbeids- en sociale kant van deze verschuiving.

Hoofdstuk 1 presenteert de taxshift visie, schetst de achtergrond en de doelstellingen van dit onderzoek. Een roadmap 2024-2030 presenteert een voorbeeldpakket van 22 beleidsvoorstellen en een tijdsplan dat haalbaar zou moeten zijn. Deze voorstellen worden in de volgende hoofdstukken nader toegelicht. Hoofdstuk 2 en 3 laten in meer detail zien hoe de wig verlaagd kan worden voor respectievelijk werknemers en werkgevers. Hoofdstuk 4 presenteert enkele maatregelen voor verdere vereenvoudiging van het stelsel. Daarnaast bevat het stappen om meer zekerheid en voorspelbaarheid te geven aan burgers en bedrijven, en stappen in de richting van gelijke fiscale behandeling van werknemers en zelfstandigen. Hoofdstuk 5 beschrijft enkele mogelijkheden voor het fiscaal stimuleren van investeringen in om- en bijscholing. Tot slot worden enkele aanbevelingen gedaan voor het scheppen van de randvoorwaarden voor consistent en helder beleid.

Een langetermijnperspectief mag en kan bij dit alles niet ontbreken; het belastingstelsel is te belangrijk om aan de waan van de dag over te laten.

1. De taxshift en de keuzes in deze studie

1.1. De taxshift: budget-neutrale lastenverschuiving

Belastingstelsel geeft krachtige financiële prikkels

Nederland kampt met een aantal grote sociaaleconomische vraagstukken zoals personeelstekorten, vergrijzing, oplopende zorgkosten en toenemende armoede. De opgaven op het gebied van duurzaamheid worden ook steeds duidelijker, denk aan de stikstofcrisis, het plastic afvalprobleem en de klimaatcrisis. Het belastingstelsel raakt aan al deze onderwerpen. Via belastingen en premies worden jaarlijks honderden miljarden euro's aan collectieve middelen geïnd en uitgegeven. Consumenten en bedrijven komen bij elke aankoop en investeringsbeslissing de financiële prikkels tegen die uitgaan van belastingen en premies. Het belastingstelsel geeft ook prikkels door sommige zaken wel en anderen niet te beprijzen. Autobrandstof is bijvoorbeeld belast maar vliegtuigbrandstof niet. Dergelijke verschillen beïnvloeden de keuzes van consumenten en bedrijven. En zo het economische speelveld.

Hoge lasten op arbeid: werk en werkgeverschap lonen niet altijd

In Nederland ligt van oudsher de grootste lastendruk op arbeid. De schatkist wordt jaarlijks voor bijna de helft (49%) gevuld met lasten op arbeid (laatst beschikbare Eurostat data voor 2021).⁶ Dit loopt via een zeer complex stelsel van inkomstenbelasting, premies, heffingskortingen en toeslagen. De lasten op arbeid zijn volgens de OESO sterk 'economisch verstorend'.⁷ "Voor iedere euro die werknemers netto verdienen, moet de werkgever bijna het dubbele betalen", aldus het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).⁸ De lasten beïnvloeden zowel de beslissing van werknemers om (meer) te gaan werken, als de beslissing van werkgevers om al of niet meer personeel in te zetten (paragraaf 1.2. gaat hier verder op in).

Lage lasten op vervuiling en verbruik: de vervuiler betaalt niet

Slechts 7,8% van de belastingopbrengsten is afkomstig van 'groene' belastingen met betrekking tot het gebruik van natuurlijke hulpbronnen, waaronder brandstoffen, metalen, mineralen, vervuiling van water, lucht en bodem, en de uitstoot van CO₂ en andere broeikasgassen.⁹ Het verbranden van brandstoffen in zeeschepen is bijvoorbeeld belastingvrij. Dat geldt ook voor de uitstoot van stikstof in de landbouw en het grootverbruik van water in fabrieken. Dit betekent dat overheden de schade van klimaatverandering, waterschaarste en overconsumptie en de gezondheidseffecten van vervuiling (de 'externe kosten') niet inprijzen. Het principe 'de vervuiler betaalt' wordt niet consistent toegepast. In het huidige stelsel drukken de zwaarste lasten op de inzet van mensen, terwijl het toebrengen van schade aan de leefomgeving relatief laag-belast en zelfs gesubsidieerd wordt. Het demissionaire kabinet noemt in de bijlage bij de Miljoenennota 2024 een bedrag van €39,7 tot

€46,4 miljard aan fossiele subsidies (ook 'fossiele voordelen' of 'beprijzingstekort' genoemd).¹⁰ Duurzame bedrijven en activiteiten worden door het huidige stelsel achtergesteld in hun concurrentiepositie.¹¹

Brede steun voor de principes 'werk moet lonen' en 'de vervuiler betaalt'

Er bestaat in Nederland brede steun voor het principe dat 'werk moet lonen'. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 werd 96% van de Kamerleden gekozen op basis van een verkiezingsprogramma waarin lastenverlaging was opgenomen als prioriteit. Ook werd een meerderheid van 78% van de Kamerleden gekozen op basis van een verkiezingsprogramma waarin het principe 'de vervuiler betaalt' terugkwam (zie Tabel 1). Ook in de (concept) programma's voor de aankomende verkiezingen worden deze principes herhaald.¹² De 'taxshift' is het voorstel om deze twee principes tegelijk toe te passen door stapsgewijs de lasten op arbeid te verlagen en deze opbrengsten te vervangen door groene belastingen op vervuiling en verbruik van natuurlijke hulpbronnen (zie Figuur 1). Deze voor de overheid budget-neutrale aanpak is al meer dan 30 jaar onderwerp van discussie in Nederland en de EU. In de jaren 1990 was Nederland al één van de taxshift (toen fiscale vergroening genoemd) pioniers in de EU. Groene belastingen (op energie, grondwater en afvalstoffen) werden ingevoerd met het doel om de lasten op arbeid te verlagen.¹³

Implementatie beperkt

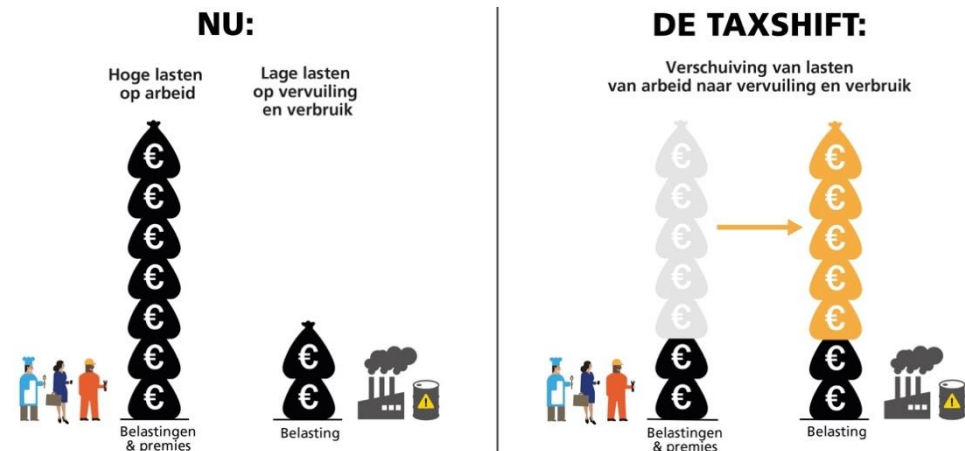
Op basis van de regeerakkoorden van de kabinetten Rutte III en IV zijn de afgelopen jaren diverse stappen gezet in de richting van de taxshift.¹⁴ Deze stappen hebben nog niet geleid tot een significante verschuiving in de belastingmix. De lasten op arbeid zijn in de periode 2011-2021 weliswaar als percentage van de belastingmix gedaald van 56,3% naar 49,0%, maar als percentage van het bruto binnenlands product (bbp) zijn ze slechts 0,6 procentpunt afgenomen.¹⁵ Groene belastingen zijn in deze periode afgenomen als percentage in de totale belastingmix en ook als percentage van het bbp.¹⁶

Tabel 1: De taxshift principes in de Tweede Kamerverkiezingen 2021

Een selectie van passages uit de verkiezingsprogramma's:¹⁷

VVD	'Verlagen van de inkomstenbelasting voor middeninkomens'	'de vervuiler betaalt'
D66	'verschuiving van belasting op arbeid...	...naar belasting op vervuiling'
CDA	'het verschil tussen het brutosalaris en de door de werkgever betaalde loonsom verlagen'	'fiscale maatregelen voor de vergroening en verduurzaming van de samenleving'
SP	'we verlagen de lasten voor mensen met lage- en middeninkomens'	'een beter klimaat is alleen mogelijk als de grote vervuilers meer gaan betalen'
PvdA	'minder belastingen voor werkenden'	'de vervuiler betaalt'
GL	'we verlagen de belasting op werk'	'laat de vervuilers betalen'
PvdD	'de belasting op arbeid juist flink gaan verlagen'	'vervuilende activiteiten en het gebruik van eindige grondstoffen fors meer gaan belasten'
CU	'verlagen van de belastingdruk op arbeid'	'milieuvervuiling wordt zwaarder belast'
VOLT	'negatieve inkomstenbelasting voor de laagste inkomens'	'de vervuiler betaalt'
SGP	'de lasten op arbeid moeten worden verlaagd'	'de belastingen op consumptie worden verhoogd'
PVV	'we willen dat het makkelijker wordt om meer uren te werken en daar een betere beloning aan over te houden'	
FvD	'hogere belastingvrije voet'	
JA21	'hogere belastingvrije voet'	
Bu11		'we laten het maatschappelijk nut van een product de prijs bepalen'
DENK		
50PLUS		
BBB		

Figuur 1: De taxshift (schematisch)

Onderzoeken tonen aan dat een taxshift werkt

In macro-economische simulaties is aangetoond dat een taxshift positieve effecten kan hebben op zowel economische groei, werkgelegenheid, importafhankelijkheid en klimaat. Voorbeelden daarvan zijn onderzoek van de OESO,¹⁸ Eurofound,¹⁹ ILO,²⁰ de Wereldbank,²¹ IMF²² en diverse meta-studies van honderden simulaties met uiteenlopende macro-economische modellen.²³ Internationaal wordt dan ook breed erkend dat een taxshift van arbeid naar natuurlijke hulpbronnen en vervuiling noodzakelijk is. De Europese Green Deal bevat bijvoorbeeld de volgende oproep:

“Weldoordachte belastinghervormingen kunnen de economische groei en de bestendigheid tegen klimaatschokken versterken en bijdragen tot een eerlijkere samenleving en een rechtvaardige transitie. Zij hebben een directe impact door de juiste prijssignalen en de juiste prikkels voor duurzaam gedrag van producenten, gebruikers en consumenten te geven. De Europese Green Deal zal de lidstaten de context bieden voor grootschalige belastinghervormingen waarbij de subsidiëring van fossiele brandstoffen wordt afgeschaft, de belastingdruk van arbeid naar vervuiling wordt verschoven en sociale overwegingen in aanmerking worden genomen.”²⁴

Het Europees Economisch en Sociaal Comité (EESC), het EU-adviesorgaan met meer dan 300 werkgevers, vakbonden en andere belangengroepen is het daarmee eens:

“De EESC vindt dat een verschuiving in de distributie van belastingen moet worden overwogen, waarbij de lastendruk op arbeid verlaagd wordt en die op hulpbronnen wordt verhoogd, en vooral op minder duurzame producten”.²⁵

Ook VN Secretaris-Generaal António Guterres en IMF Directeur Kristalina Georgieva steunen de taxshift principes:

“Oplossingen zijn beschikbaar. Allereerst, laten we belastingen verschuiven van salarissen naar CO₂-uitstoot. We moeten vervuiling belasten, niet mensen. Ten tweede, stop met het subsidiëren van fossiele brandstoffen. Het geld van belastingbetalers zou niet gebruikt moeten worden voor het stimuleren van orkanen, het verspreiden van droogte en hittegolven, en het smelten van gletsjers.” (Guterres 2019)²⁶

“Wat we willen zien is heel eenvoudig, het verschuiven van de belastingopbrengstdoelen van overheden van het belasten van mensen, (het belasten van arbeid), naar het belasten van vervuiling.” (Georgieva 2020)²⁷

De Europese Commissie roept de lidstaten al decennia op om werk te maken van de taxshift. De Commissie constateert dat belastingen op arbeid door vergrijzing en flexibilisering geen stabiele basis meer vormen voor het belastingstelsel en dat opbrengsten in andere, groene, belastinggrondslagen moeten worden gevonden:

“Population ageing and an increase in non-standard work may reduce the ability of labour taxation to generate the same revenues as today. (...) Behavioural taxes, such as environmental and health taxes, continue to be of growing importance for EU tax policies. Well-designed environmental taxes help to support the green transition by sending the right price signals, as well as implementing the polluter pays principle [18]. They also generate revenue that could compensate some of the needed labour tax cuts.” (Europese Commissie 2021)²⁸

De Europese Commissie ontwikkelt onder het *Fit for 55* programma milieubeleid met implicaties voor de schatkisten van lidstaten. Zo heeft de Nederlandse overheid in 2022 €1,1 miljard verdiend aan het Europese Emissiehandelssysteem (ETS).²⁹ De verbreding van het ETS naar de scheepvaart zal vanaf 2024 leiden tot extra inkomsten.³⁰ Ook gaat in 2027 een nieuw emissiehandelssysteem (ETS-2) gelden voor de gebouwde omgeving en wegvervoer.³¹ En een kwart van de opbrengsten van het mechanisme voor koolstofcorrectie aan de grens (CBAM) vloeit naar nationale begrotingen van de lidstaten.³²

De Commissie is in 2022 onder het thema *On the road to 2050: A tax mix for the future* een debat over de belastingmix van de toekomst gestart.³³

Voorbeeldscenario Deltaplan belastingen

De afgelopen 14 jaar heeft The Ex'tax Project met haar kennispartners (waaronder Deloitte, EY, PwC, KPMG Meijburg & Co en Cambridge Econometrics) onderzoek gedaan naar de mogelijkheden en effecten van de taxshift in elk van de 27 lidstaten van de EU.³⁴ Zo beschreef het 'Deltaplan Belastingen' (2021) een voorbeeldpakket en de macro-economische effecten van twintig beleidsopties, die in Nederland

stapsgewijs de lasten op arbeid verlagen voor huishoudens en werkgevers. In het onderzochte voorbeeldscenario werd in 2025 ruim €23 miljard geïnvesteerd in:

1. Verlaging van de loon- en inkomstenbelasting, premies volksverzekeringen en werknemersverzekeringen.
2. Inkomenssteun voor de laagste twee inkomensgroepen.
3. Loonheffingskortingen voor werkgevers gebaseerd op extra inzet van mensen, een generieke loonheffingskorting, en loonheffingskortingen voor om- en bijscholing, voor circulaire innovatie en voor bedrijven die een toename in winstgevendheid inzetten voor het scheppen van banen.

De benodigde middelen werden in het voorbeeldscenario door toepassing van het principe 'de vervuiler betaalt' opgebracht via een kilometerheffing en het beprijsen van schadelijke emissies door de lucht- en scheepvaart, de industrie en de landbouw. Ook belastingen op niet-energetisch verbruik van fossiele grondstoffen, water, tabak en afval droegen bij aan het pakket net als verhoging van de btw-tarieven. Daarnaast werd de motorrijtuigenbelasting afgeschaft (verschuiving 'van bezit naar gebruik') en geïnvesteerd in infrastructuur (onder anderen in openbaar vervoer). Deze beleidsopties vertegenwoordigen slechts een klein deel van de potentiële belastinggrondslagen en maatregelen (zie Bijlage 1 voor een overzicht). De additionele opbrengsten van groene belastingen werden in dit specifieke voorbeeldscenario voor 60% teruggesluisd naar werknemers en huishoudens en voor 40% naar werkgevers.

Macro-economische resultaten positief

Doorrekening door Cambridge Econometrics met het E3ME macro-econometrische model liet zien dat het taxshift scenario in ten opzichte van het basispad leidde tot hogere economische groei en werkgelegenheid in alle sectoren, en een significante vermindering van CO₂-uitstoot, watergebruik en forse besparingen op de energie importen. In alle inkomensgroepen stijgen de reële inkomens, maar bij de laagste inkomensgroepen stijgen deze relatief het meest.³⁵

Doel van dit vervolgonderzoek

In navolging van het Deltaplan Belastingen focust dit onderzoek in meer detail op de arbeidskant van de taxshift en beleidsopties voor lastenverlichting op werk en inkomen en optimale sociale impact. Met input van stakeholders is geïnventariseerd hoe het belastingstelsel de arbeidsmarkt, inkomens en sociale zekerheid beter kan ondersteunen. Kernvragen zijn: Hoe kan werk beter lonen voor werkgevers en werknemers? Welke beleidsopties kunnen het stelsel eenvoudiger maken en tegelijkertijd (de inkomens van) kwetsbare groepen beter ondersteunen? Hoe kan om- en bijscholing fiscaal gefaciliteerd worden? En op welke termijn zijn maatregelen te implementeren, met het oog op technische en juridische barrières? Het pakket aan maatregelen wordt getoetst aan de Duurzame Doelen (de 'SDGs') van de Verenigde

Naties.³⁶ Vijf basisprincipes zijn daarbij leidend: inclusieve arbeidsmarkt, een waardig bestaansminimum en sociale zekerheid, ontplooiingskansen, eerlijke verdeling van lasten en helder en consistent beleid. Box 1 geeft een overzicht van de basisprincipes en de bijbehorende doelstellingen en typen fiscale maatregelen en de SDGs waaraan moet worden bijgedragen. In een ideale, goed-functionerende arbeidsmarkt kunnen werknemers hun talenten optimaal ontwikkelen en vinden ze in elke levensfase eerlijk, passend en vervullend werk. Werkgevers ondersteunen en benutten de talenten in zo'n arbeidsmarkt optimaal om zo veel mogelijk sociale, ecologische en economische meerwaarde te creëren.

Geen blauwdruk

Het Nederlandse stelsel van loonbelasting en sociale verzekeringen is zeer complex. Dit rapport kan daarom onmogelijk antwoord bieden op alle vragen. Ook kunnen

sommige maatregelen flankerend beleid vereisen. Het voorbeeldpakket is dan ook niet bedoeld als een blauwdruk, maar als een exploratie van een potentiële integrale aanpak. Voor complexe problemen bestaan nu eenmaal geen simpele oplossingen. De taxshift behelst een integrale en stapsgewijze fiscale evolutie, waarbij stapsgewijs de grote opgaven van deze tijd worden geadresseerd om zo te bouwen aan een toekomstbestendige economie. Het nodigt uit tot een leerproces waar met stakeholders de komende jaren aan gewerkt zal moeten worden. Verdere analyse door instanties met de benodigde data sets is uiteraard noodzakelijk bij implementatie en evaluatie, zodat effectief kan worden bijgestuurd.

De volgende paragraaf schetst de belangrijkste ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en de context waarin de maatregelen moeten worden gezien.

Box 1: Basisprincipes en doelstellingen in lijn met de SDGs

Basisprincipe	Doelstelling	Fiscale maatregel gericht op	Draagt bij aan SDG
1. Inclusieve arbeidsmarkt	<ul style="list-style-type: none"> - Werk en werkgeverschap moeten lonen - Iedereen kan passend werk vinden en een leefbaar inkomen verdienen. 	<ul style="list-style-type: none"> - Verlagen wig werknemer - Verlagen wig werkgever 	<p>SDG 8: Eerlijk werk en economische groei</p> <p><i>8.5 Tegen 2030 komen tot een volledige en productieve tewerkstelling en waardig werk voor alle vrouwen en mannen, ook voor jonge mensen en personen met een handicap, alsook een gelijk loon voor werk van gelijke waarde.</i></p>
2. Waardig bestaansminimum en sociale zekerheid	<ul style="list-style-type: none"> - De overheid garandeert een waardig sociaal minimum, zoals voorzien in de Grondwet.³⁷ 	<ul style="list-style-type: none"> - Vergroten van de sociale zekerheid 	<p>SDG 1: Geen armoede</p> <p><i>1.b Solide beleidskaders creëren op nationaal, regionaal en internationaal niveau, die zijn gebaseerd op ontwikkelingsstrategieën ten gunste van de armen en het genderbeleid, om de versnelde investering te ondersteunen in acties die gericht zijn op het uitroeien van de armoede.</i></p>
3. Ontplooiingskansen	<ul style="list-style-type: none"> - Iedereen krijgt de kans zich om- en bij te scholen om kansen op de arbeidsmarkt te vergroten en invulling te geven aan een werkzaam leven passend bij elke levensfase. 	<ul style="list-style-type: none"> - Vergroten van de arbeidsmobiliteit - Optimaliseren talentontwikkeling 	<p>SDG 4: Kwaliteitsonderwijs</p> <p><i>4.4 Tegen 2030 het aantal jongeren en volwassenen met relevante vaardigheden, met inbegrip van technische en beroepsvaardigheden, voor tewerkstelling, degelijke jobs en ondernemerschap aanzienlijk opdrijven.</i></p>
4. Eerlijke verdeling van lasten	<ul style="list-style-type: none"> - De sterkste schouders dragen de zwaarste lasten. - Belastingen en sociale premies zijn rechtsvormneutraal. 	<ul style="list-style-type: none"> - Versterken van de solidariteit 	<p>SDG 10: Ongelijkheid verminderen</p> <p><i>10.4 Beleid voeren dat geleidelijk tot een grotere gelijkheid leidt, in het bijzonder inzake fiscaliteit, lonen en sociale bescherming.</i></p>
5. Helder en consistent beleid	<ul style="list-style-type: none"> - Een zo eenvoudig mogelijk uitvoerbaar belastingstelsel, met als doel dat voor burgers en werkgevers de kosten en baten duidelijk en voorspelbaar zijn. 	<ul style="list-style-type: none"> - Verlagen van de marginale druk - Verlagen administratieve lasten - Verminderen van de complexiteit. 	<p>SDG 16: Vrede, justitie en sterke publieke diensten</p> <p><i>Kwaliteit van overheidsregelgeving.</i></p>

1.2. Context: loonbelasting en sociale verzekeringen in een turbulente arbeidsmarkt

Lasten op arbeid verlagen de koopkracht en verhogen werkgeverskosten

De Nederlandse schatkist wordt jaarlijks voor bijna de helft (49%) gevuld met opbrengsten uit belasting op arbeid.³⁸ Werknemers dragen loonbelasting en premies volksverzekeringen (voor AOW, nabestaandenverzekering en langdurige zorg) af. Werkgevers betalen premies werknemersverzekeringen (voor werkloosheid, ziekte en arbeidsongeschiktheid) en een inkomensafhankelijke bijdrage voor de zorgverzekering.³⁹ De lasten op arbeid zijn sterk economisch verstrend.⁴⁰ Ze beïnvloeden zowel de beslissing van werknemers om (meer) te gaan werken, als de beslissing van werkgevers om al of niet meer personeel in te zetten.⁴¹ De afdrachten door werknemers reduceren direct hun koopkracht; zij houden netto minder over. Voor werkgevers verhogen de lasten op arbeid de kosten voor de inzet van personeel. Het bedrag dat een werkgever maandelijks in de kasstromen moet reserveren voor het betalen van de arbeidskosten bestaat namelijk behalve uit nettolonen ook uit de componenten van de af te dragen loonbelasting en sociale premies. Dit wordt schematisch weergegeven in Figuur 2. De 'wig' meet het verschil tussen de totale loonkosten die de werkgever draagt en het nettoloon dat de werknemer ontvangt.⁴²

Figuur 2: De opbouw van de loonkosten voor werkgevers (schematisch)

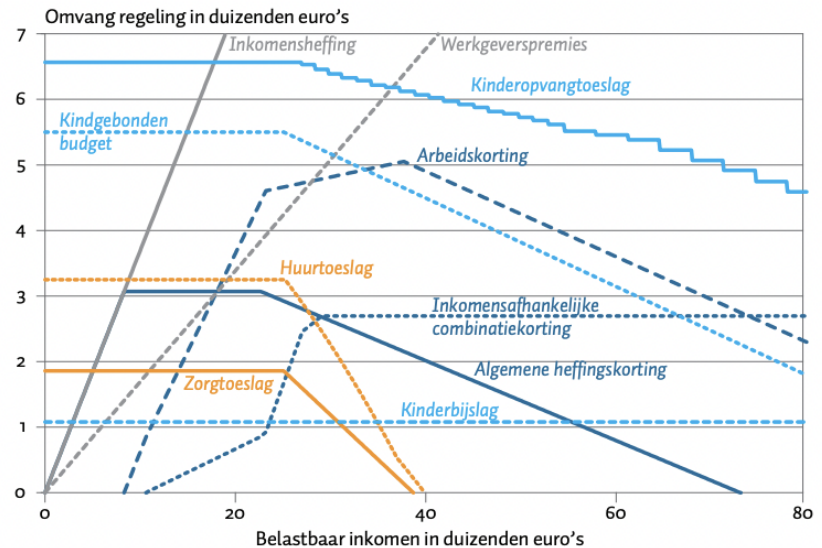
De hoogte van de wig hangt af van de situatie van een werknemer. In 2022 was de wig voor een alleenstaande met een gemiddeld inkomen 35,5%.⁴³ Dit betekent dat van elke euro die een werkgever betaalt aan loonkosten slechts €0,64 op de rekening van de werknemer terecht komt. De OESO noemt de gemiddelde wig een indicator voor de mate waarin belasting op arbeidsinkomen werk ontmoedigt.⁴⁴

Een complex stelsel

Nederland heeft een complex stelsel opgetuigd van inkomstenbelasting, heffingskortingen, sociale premies en toeslagen met ieder hun eigen voorwaarden en op- en afbouwpaden (zie Figuur 3). De inkomstenbelasting lijkt op het eerste oog bijvoorbeeld eenvoudig, met slechts twee tarieven. Maar vanwege de inkomensafhankelijkheid van de heffingskortingen bestaan er in de praktijk niet twee, maar vijf schijven in de inkomstenbelasting.⁴⁵ En de complexiteit wordt sterk verhoogd door het toeslagenstelsel waarmee de inkomens van 6,4 miljoen huishoudens worden aangevuld, zodat zij in hun levensonderhoud kunnen voorzien.⁴⁶

Figuur 3: Complex stelsel door heffingskortingen en toeslagen

Belasting, heffingskorting en toeslagen in 2023 voor een alleenstaande in loondienst met €520 huur en een kind. Bron: van Dijk, Jasper J. en van de Ven, Yrla (2023).⁴⁷

Toeslagen geven onzekerheid

Het stelsel van toeslagen werkt met voorschotten. Dat leidt in de praktijk tot financiële onzekerheid en financiële problemen bij huishoudens, zo waarschuwen diverse instanties waaronder de Algemene Rekenkamer de afgelopen jaren.⁴⁸ In 2020 moesten 1,4 miljoen huishoudens een deel van hun toeslag(en) terugbetalen, terwijl 2,1 miljoen huishoudens juist een bedrag extra te ontvangen hadden.⁴⁹ Jaarlijks komen 300.000 terugvorderingen van toeslagen in de fase van dwanginvordering.⁵⁰ Daarnaast wordt €6,2 miljard aan heffingskortingen niet ‘verzilverd’ omdat mensen te weinig verdienen om het recht op heffingskortingen volledig te ontvangen.⁵¹ De toeslagenaffaire heeft het denken over het toeslagenstelsel ingrijpend veranderd en het demissionaire kabinet heeft de ambitie de toeslagen af te schaffen.⁵² Dit is echter een lastige opgave omdat aanpassingen aan de toeslagen tot grote inkomenseffecten leiden.

Armoede en bestaansonzekerheid

Door de oorlog in Oekraïne en de daaropvolgende energiecrisis beleefde Nederland in 2022 de grootste koopkrachtdaling in veertig jaar. De inkomens van de bevolking stegen weliswaar in doorsnee met 5,5 procent, maar dat was minder dan de geschatte inflatie van 6,8 procent.⁵³ De schade werd beperkt doordat het kabinet-Rutte IV miljarden uittrok voor inkomenssteun. Het CPB voorspelde eerder dit jaar dat door het wegvallen van tijdelijke regelingen in 2024 een miljoen mensen onder de armoedegrens zouden leven.⁵⁴ Het demissionaire kabinet trekt in de Miljoenennota 2024 €2 miljard uit voor maatregelen die het aantal mensen onder de armoedegrens op 830.000 houdt.⁵⁵ Dit is nog steeds een zeer hoog armoedecijfer voor een ontwikkeld land als Nederland. De aandacht voor armoede en bestaanszekerheid is de laatste tijd sterk toegenomen. Bestaanszekerheid gaat naast inkomensniveau ook over werkzekerheid en toegang tot huisvesting, gezondheidszorg en om- en bijscholing.⁵⁶ Bestaanszekerheid wordt genoemd in de grondwet (Artikel 20):

“De bestaanszekerheid der bevolking en spreiding van welvaart zijn voorwerp van zorg der overheid. 2. De wet stelt regels omtrent de aanspraken op sociale zekerheid. 3. Nederlanders hier te lande, die niet in het bestaan kunnen voorzien, hebben een bij de wet te regelen recht op bijstand van overheidswege.”⁵⁷

Flexibilisering vergroot armoederisico

Vier op de tien werkenden in Nederland zijn flexwerker. Deze groep van 4 miljoen werkenden bestaat uit 2,8 miljoen werknemers met een flexibele arbeidsrelatie (met een tijdelijke arbeidsovereenkomst of flexibel aantal uren per week) en 1,2 miljoen zelfstandigen zonder personeel (zzp).⁵⁸ In 2021 waren onder alle zelfstandigen 231.000 directeuren-groootaandeelhouder (dga's).⁵⁹ Werknemers met een arbeidsovereenkomst zijn in principe via de werkgever verzekerd tegen inkomensverlies tijdens werkloosheid, ziekte of arbeidsongeschiktheid. Zelfstandigen

kunnen daarentegen zelf beslissen om zich te verzekeren. In 2020 verzekerde slechts 17,6% van alle zzp'ers zich tegen arbeidsongeschiktheid. Onder jongere zzp'ers (tot 25 jaar) ligt dat percentage op slechts 6%.⁶⁰ Zo'n 30.000 ondernemers hebben zich aangesloten bij een Broodfonds, waarin kleine groepen elkaar bij ziekte met schenkingen steunen.⁶¹ De Stichting van de Arbeid stelt:

“De kans op langdurige arbeidsongeschiktheid is niet groot maar de kosten voor een zelfstandige die daardoor zijn inkomen verliest, zijn dat wel. Om bijvoorbeeld zeven jaar op bijstandsniveau rond te komen, is al € 100.000 aan eigen vermogen nodig. Zelfstandigen kunnen vaak niet op de bijstand terugvallen omdat daar een vermogenstoets geldt en/of rekening wordt gehouden met het inkomen van de partner.”⁶²

Van de werkenden is het armoederisico bij zzp'ers het grootst.⁶³ Slechts 1 op 5 startende zelfstandigen verdient na vijf jaar meer dan het minimumloon.⁶⁴ Bij een laag inkomen maken zelfstandigen meer gebruik van inkomensafhankelijke sociale regelingen zoals huurtoeslag. Bovendien vormt het verschil in kosten voor de sociale zekerheid tussen werknemers en zelfstandigen een prikkel voor de inzet van flexibele arbeid.⁶⁵

Werkenden zonder pensioenopbouw in de tweede pijler

In 2020 bouwden 13% van de werknemers in loondienst (814.000) naast de AOW geen tweede pijler pensioen op. Van de zelfstandigen bouwde 94% (882.000) geen pensioen op en dit wordt ook niet of nauwelijks gecompenseerd met andere vermogensvormen. Het gevolg is een terugval in inkomen bij pensionering. Ook versterkt dit verschijnsel de oneerlijke concurrentie tussen werkenden:

“Opdrachtgevers hebben een prikkel om zelfstandigen of werknemers met een flexibel contract in te zetten, omdat achterblijvende pensioenopbouw voor en door deze werkenden ertoe leidt dat deze arbeid goedkoper is.” (DNB 2020)⁶⁶

Als werkenden niet sparen voor hun pensioen dan zullen zij op latere leeftijd te weinig inkomen hebben en terugvallen op de collectiviteit, bijvoorbeeld op inkomensafhankelijke voorzieningen zoals de zorgtoeslag. Dit is een risico voor de samenleving, zo stellen DNB⁶⁷ en CBS.⁶⁸

Naar een gelijk speelveld voor werknemers en zelfstandigen

Het demissionaire kabinet wil dat het vaste arbeidscontract weer de norm wordt en schijnzelfstandigheid tegengaan. Zij wil het speelveld tussen werknemers en zelfstandigen gelijk maken door de verschillen in sociale zekerheid en fiscale behandeling weg te nemen. Het gaat dan om het bieden van dezelfde fiscale ruimte voor pensioenopbouw, een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen en een verlaging van de zelfstandigenaftrek.⁶⁹ Het kabinet verwacht in 2024 met een uitgewerkt plan te komen voor een aparte verplichte verzekering voor zzp'ers.⁷⁰

Hogere kosten moeten worden omgeslagen over minder werkenden

Nederland vergrijsst. De toenemende 'grijze druk' heeft grote gevolgen voor de arbeidsmarkt en de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. De komende 17 jaar komen er 1 miljoen AOW-gerechtigden bij.⁷¹ De totale kosten van de zorg voor de samenleving zijn in tien jaar tijd al met €21,8 miljard gestegen. De komende 5 jaar wordt eenzelfde toename verwacht, vooral door oplopende personeelskosten⁷² (1.3. gaat hier verder op in). Het ministerie van Financiën verwacht dan ook dat de stijgende zorgkosten de komende decennia gaan leiden tot hogere lasten op arbeid. Door de vergrijzing en de toename van zelfstandig ondernemers zullen steeds minder werknemers de lasten moeten dragen.⁷³ De invloedrijke Studiegroep Begrotingsruimte adviseert om structureel €17 miljard te bezuinigen om de stijgende kosten voor zorg, vergrijzing en klimaat te kunnen financieren en het begrotingstekort binnen de perken te houden.⁷⁴

Krapte op de arbeidsmarkt...

De werkloosheid is historisch laag en per 100 werklozen staan 122 vacatures open.⁷⁵ Drie kwart van de ondernemers ervaart een tekort aan arbeidskrachten.⁷⁶ Het demissionaire kabinet heeft in de periode 2020-2022 €77,4 miljard uitgegeven aan crisismaatregelen, waaronder €24,5 miljard loonsubsidie (NOW).⁷⁷ De subsidies hebben duizenden banen gered, maar verstoorden ook de economische dynamiek. Bedrijven die al voor de crisis minder levensvatbaar waren werden erdoor in stand gehouden.⁷⁸ Zo zijn volgens DNB mogelijk veel laagproductieve bedrijven in leven gebleven, 'terwijl deze bedrijven in een economie met een "normale" bedrijfsdynamiek failliet zouden zijn gegaan'.⁷⁹ Circa 400.000 ondernemers hebben sinds het begin van de pandemie belastinguitstel gekregen. In augustus 2023 stond bij de Belastingdienst nog voor €14,8 miljard aan corona-gerelateerde belastinguitstel schuld open.⁸⁰ De overheid stelt in het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan:⁸¹

"De arbeidsmarkt is op dit moment krap. Die krapte kent verschillende oorzaken: zo is een deel conjunctureel, en hangt ook een deel samen met het coronasteunbeleid. Die krapte biedt kansen, bijvoorbeeld aan mensen die nu aan de kant staan of een minder sterke positie op de arbeidsmarkt hebben. Ook kan de krapte leiden tot een verbeterde positie van de werknemer, bijvoorbeeld als werkgevers het loon of secundaire arbeidsvoorwaarden verbeteren om de juiste mensen aan te trekken. Tegelijkertijd kan de krapte het lastiger maken om de juiste mensen te vinden voor de aanpak van grote maatschappelijke opgaven."

... en toch is er nog een groot onderbenut arbeidspotentieel

In het tweede kwartaal van 2023 waren 350.000 Nederlanders werkloos. Het onderbenutte arbeidspotentieel was echter veel groter en bestond in totaal volgens het CBS uit wel 1,2 miljoen mensen:

"Dat potentieel bestaat uit drie groepen. Ten eerste de werklozen: mensen die

recent hebben gezocht naar werk en daarvoor direct beschikbaar zijn. In het tweede kwartaal van 2023 waren dat er, gecorrigeerd voor seizoensinvloeden, 350 duizend. Daarnaast is er de groep mensen die wel georiënteerd zijn op werk maar die in de afgelopen vier weken niet gezocht hebben of die niet binnen twee weken beschikbaar zijn. Deze groep 'semi-werklozen' telde 295 duizend mensen. Verder bestond het onbenut arbeidspotentieel uit 530 duizend onderbenutte deeltijdwerkers: mensen die meer uren willen werken en daarvoor binnen twee weken beschikbaar zijn." (CBS 2023)⁸²

In EU-verband wordt het onderbenut arbeidspotentieel aangeduid met *unmet need for employment* oftewel de 'onvervulde behoefte tot werk'.⁸³ Het onderbenutte arbeidspotentieel (uitgedrukt in het aantal mensen) is niet één op één te vertalen naar voltijdbanen. De onderbenutting van deeltijders wordt bijvoorbeeld geschat op 69.000 fte's.⁸⁴ Dat lijkt beperkt maar de insteek hoeft niet te zijn dat mensen voltijd gaan werken. In Nederland werkt de gemiddelde deeltijdwerker 21 uur per week. Bij uitbreiding met 4 uur kan het tekort aan arbeidskrachten bijna volledig oplossen.⁸⁵

Onbenut arbeidspotentieel beter benutten

Nergens wordt zoveel parttime gewerkt als in Nederland. In de huidige krappe arbeidsmarkt wordt gezocht naar mogelijkheden om werknemers meer uren te laten werken. Werkgevers laten nog kansen liggen:

"De Wet aanpassing arbeidsduur biedt werknemers het recht om inkrimping of uitbreiding van de arbeidsduur te vragen, maar de werkgever kan dat weigeren als er bijvoorbeeld geen formatie is. Toch worden zelfs in de zorg en het onderwijs, sectoren waar veel vrouwen werken én er een tekort is aan werkenden, officiële verzoeken tot uitbreiding van de arbeidsduur in de helft van de gevallen niet (volledig) gehonoreerd (Van Echtelt et al. 2019), mogelijk omdat deeltijdwerk in deze sectoren zó is ingeburgerd, dat een voltijdsbaan niet in de lijn der verwachtingen ligt of zelfs niet meer tot de mogelijkheden behoort (Keuzenkamp et al. 2009; Merens en Bucx 2018; Oostveen 2020). Werkgevers in deze sectoren blijken er bovendien van uit te gaan dat vrouwen zelf in deeltijd willen werken. De meesten accepteren deeltijdwerk als een gegeven of zien zelfs voordelen voor de organisatie. Vrouwen in deze sectoren voelen zich dan ook zelden door hun werkgever gestimuleerd om meer te gaan werken (Keuzenkamp et al. 2009)." (SCP 2022)⁸⁶

Uit een enquête van de Nederlandse Bank (DNB) onder 1.300 werkenden kwam naar voren dat één op de tien werknemers bereid is meer te werken als de baas er simpelweg om zou vragen.⁸⁷ Een aangepaste manier van roosters maken kan voor werknemers soms al het verschil maken.⁸⁸ In Nederland werken 4,7 miljoen mensen in deeltijd,⁸⁹ waarvan een deel niet direct beschikbaar is, maar wellicht op termijn en onder de juiste omstandigheden wel. Het CBS doet momenteel meer onderzoek

naar de achtergrond van het onderbenutte arbeidspotentieel.⁹⁰ Onderbenut arbeidspotentieel is waarschijnlijk ook te vinden in groepen zoals:

- 1. 161.000 mensen die buiten de CPB-afbakening van de beroepsbevolking vallen** omdat zij de afgelopen vier weken niet naar werk hebben gezocht en niet binnen twee weken beschikbaar zijn, maar wél vallen onder de categorie 'wil werken'.⁹¹
- 2. Ouderen:** de baankans van 65-plussers is vooralsnog gering,⁹² maar inmiddels werkt 18 procent van de 65-75-jarigen.⁹³ De trend is dat het aantal werkende ouderen toeneemt.⁹⁴ Meer ouderen zullen de komende jaren willen werken en moeten werken om hun pensioen aan te vullen.⁹⁵
- 3. Arbeidsbeperkten:** er zijn ongeveer 1,2 miljoen arbeidsbeperkten⁹⁶ waarvan ongeveer de helft nog geen werk heeft.⁹⁷ De overheid en het bedrijfsleven hebben zich gecommitteerd aan 125.000 nieuwe banen voor mensen met een arbeidsbeperking in 2026.⁹⁸
- 4. Asielzoekers en statushouders:** Asielzoekers mogen tijdens hun aanvraag voor een verblijfsvergunning niet of zeer beperkt werken.⁹⁹ En van de statushouders is ongeveer 57 procent afhankelijk van een bijstandsuitkering. Bijna de helft van hen is dat al meer dan vier jaar.¹⁰⁰

Marginale druk: drempel om meer te gaan werken

In een krappe arbeidsmarkt is het activeren van het onbenutte arbeidspotentieel een route naar vervulling van vacatures. Een probleem is alleen dat het voor burgers niet altijd duidelijk is hoe hun inkomen verandert bij een wijziging in het aantal gewerkte uren of het brutoloon. Voor driekwart van de werkenden ligt de 'marginale druk' tussen de 40% en 70%. Dit betekent dat zij van elke extra euro aan bruto-inkomen €0,30 tot €0,60 overhouden. De marginale druk kan oplopen tot 80% als verschillende inkomensafhankelijke regelingen tegelijk afbouwen.¹⁰¹ Het is zelfs mogelijk dat bij een specifieke samenloop van omstandigheden de marginale druk hoger uitkomt dan 100%.¹⁰² Het wrange is dus dat meer inkomensondersteuning aan de onderkant van het inkomensgebouw de armoedeval vergroot, omdat mensen bij een hoger inkomen daardoor ook méér inkomensregelingen verliezen.¹⁰³ Een hoge of onduidelijke marginale druk en onzekerheid over behoud van regelingen bij een inkomensverandering vormen drempels om (meer) te gaan werken. Door verkeerde fiscale incentives loont meer uren werken niet of onvoldoende.

Kosten geven prikkel om inzet van mensen te minimaliseren

Vanuit het perspectief van werkgevers geven de lasten op arbeid een prikkel om kosten te besparen, door de inzet van mensen te minimaliseren. Ondernemers kijken daarbij niet alleen naar de componenten die theoretisch ten laste van de werkgever komen. In de praktijk baseren zij hun beslissingen op het totaal aan loonkosten per werknemer. Die totale kosten bepalen namelijk de impact op de kasstromen van een ondernemer, en daarmee de keuze om al of niet meer personeel aan te nemen of een nieuw product of dienst te gaan aanbieden. Tabel 2 geeft een overzicht van de componenten van loonkosten die werkgevers in Nederland in hun kasstromen mee moeten rekenen. Werknemers realiseren het zich niet altijd, maar 'het nettoloon is maar iets meer dan de helft van de totale beloning van werknemers', aldus het CBS.¹⁰⁴ Naast de loonkosten in Tabel 2 zijn er nog additionele personeelskosten, zoals administratiekosten, kosten voor opleiding en ontwikkeling, begeleiding bij re-integratie en vervanging bij ziekte. Uit onderzoek blijkt dat in een krappe arbeidsmarkt zowel de kosten als de werkdruk voor personeel oplopen.¹⁰⁵ Besparingen op loonkosten zijn volgens CBS-onderzoek vaak genoemde redenen voor bedrijven om banen te verplaatsen naar het buitenland.¹⁰⁶

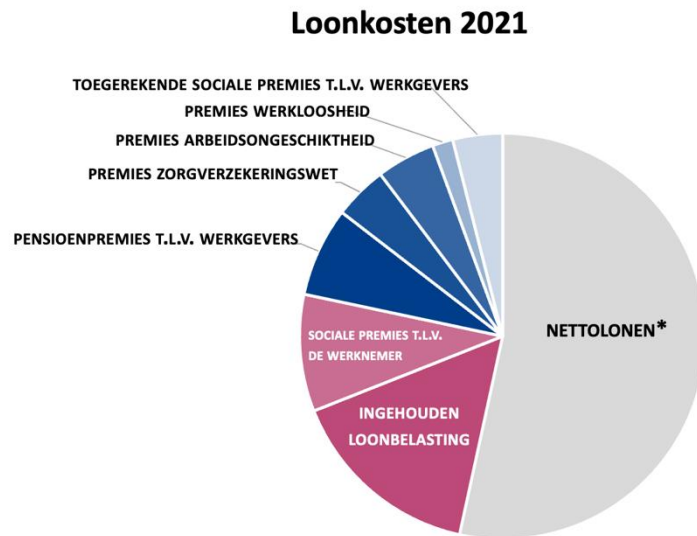
Tabel 2: Loonkosten 2021

Loonkosten	€ mln	% van totaal
Werknemersverzekeringen:	44,897	11%
Werkloosheid	6,865	
Arbeidsongeschiktheid	19,633	
Zorgverzekeringswet	17,838	
Uitvoeringswet voor de overheid (Ufo)	561	
Toegerekende sociale premies t.l.v. werkgevers	16,594	4%
Eindheffingen	793	0.2%
Loonkostensubsidies	(11,619)	-3%
Pensioenpremies t.l.v. werkgevers	29,830	7%
Loonheffing:	104,337	26%
Loonbelasting	65,314	
Sociale premies t.l.v. de werknemer	39,023	
Nettolonen*	223,633	55%
Totaal loonkosten**	408,465	100%

Bron: CBS¹⁰⁷

* Inclusief aanvullingen, loon in natura, vakantiegeld en vergoedingen.

Figuur 4: Loonkosten 2021 (taartdiagram)

Bron: CBS¹⁰⁸

* Inclusief aanvullingen, loon in natura, vakantiegeld en vergoedingen.

Niet opgenomen zijn de loonkostensubsidies (3% van de loonkosten), eindheffingen (0,2%) en Uitvoeringswet voor de overheid (Ufo) (0,1%).

Verantwoordelijkheid werkgevers hoger dan in omliggende landen

Naast de kosten in Tabel 2 zijn er ook bedrijfsrisico's verbonden aan het in dienst nemen van mensen. In Nederland zijn werkgevers twee jaar verantwoordelijk voor ziekte en arbeidsongeschiktheid van medewerkers. Dit is veel langer dan in omliggende landen. Er is in Nederland ook geen kwalificatieperiode; de rechten ontstaan vanaf de eerste werkdag. In Duitsland en Noorwegen is de kwalificatieperiode bijvoorbeeld vier weken, in België 180 dagen. Niet alleen de verzekeringslast voor de eerste twee jaar ziekte ligt bij de werkgevers, maar ook de re-integratie inspanning daarna. Ook hierin verschilt Nederland van de omliggende landen. Daar wordt ofwel een langere loondoorbetaling ofwel een grote inspanningsverplichting toegepast.¹⁰⁹ Het CPB constateerde in 2014 dat deze prikkels werkgevers wellicht stimuleren om verzuim te reduceren, maar ook grote maatschappelijke kosten met zich mee brengen zoals selectie op (mogelijke) gezondheidsproblemen en afwenteling van werkgeversrisico's via flexcontracten.¹¹⁰

Kosten loondoorbetaling €17 miljard per jaar, slechts deel werkgerelateerd

De kosten van loondoorbetaling aan werknemers die verzuimen bedroegen in 2021 €17 miljard. Hiervan betrof €7,4 miljard werkgerelateerd ziekteverzuim.¹¹¹ Dit betekent dat twee derde van de kosten niet werkgerelateerd is en dus buiten de invloedssfeer van de werkgever ligt. Van de werkgerelateerde verzuimkosten wordt 64% veroorzaakt door psychosociale arbeidsbelasting, die ook nog voor een deel buiten de invloedssfeer van de werkgever ligt (bijvoorbeeld bij relatieproblemen of schulden). Fysieke arbeidsbelasting, zoals zwaar werk of langdurig dezelfde handelingen verrichten, veroorzaakt 20% van de verzuimkosten.¹¹²

Ondernemers wegen deze risico's mee in personeelsbeleid

De totale verzuimkosten voor een werkgever bedragen gemiddeld €400 per dag. Na twee jaar lopen de kosten op tot bijna €200.000 in totaal.¹¹³ Werkgevers wegen deze risico's, kosten en de administratieve rompslomp mee in hun personeelsbeleid.¹¹⁴ Vooral kleine ondernemers hebben niet de tijd of de kennis om aan alle wettelijke verplichtingen rondom ziekteverzuim en re-integratie te voldoen.¹¹⁵ Ondernemers zijn daarom huiverig om personeel in vaste dienst te nemen, vooral als het gaat om risicogroepen zoals oudere werknemers en mensen met een arbeidsbeperking.¹¹⁶

Arbeidsintensief versus kapitaal-, energie- en grondstof-intensief

Activiteiten in de economie kunnen kapitaalintensief zijn of arbeidsintensief. Een kapitaalintensieve activiteit vergt grote investeringen en veel input van energie en grondstoffen, maar relatief weinig arbeidsinzet. Een goed voorbeeld is een datacentrum. De bouw vereist een grote hoeveelheid apparatuur en materiaal. Maar na de bouw kan slechts een handvol technici de apparatuur aan de praat houden.¹¹⁷ Er blijft wel veel energie nodig, onder anderen om de apparatuur te koelen. Een groot datacentrum gebruikt evenveel energie als 80.000 huishoudens.¹¹⁸ De energiekosten kunnen zo lopen op tot 60-70% van de kosten.¹¹⁹ Een arbeidsintensieve activiteit heeft juist relatief veel personeel nodig. Persoonlijke dienstverlening (bijvoorbeeld een reparatiedienst of maatwerk) is arbeidsintensiever dan het verkopen van spullen. In de zorg bestaat het grootste deel (66%) van de kosten uit personeelskosten.¹²⁰ Bij sociaal ondernemers wegen arbeidskosten ook zwaar. Zij leveren producten of diensten met als doel om maatschappelijke problemen op te lossen. Ze begeleiden bijvoorbeeld werknemers met een afstand tot de arbeidsmarkt. Ook *binnen* een onderneming variëren activiteiten in arbeidsintensiteit. Zo kunnen oliemaatschappijen zowel fossiele brandstoffen als hernieuwbare energie in hun productportfolio hebben. Het IMF becijferde dat zonne-energie achtmaal arbeidsintensiever is dan energie uit kolen.¹²¹ De activiteiten in een circulaire economie zijn over het algemeen arbeidsintensiever en kennisintensiever dan de activiteiten in een lineaire economie (denk aan onderhoud en reparatiediensten, recycling en het aanpassen van producten en aanvoerketens).

Competitief nadeel voor arbeidsintensieve verdienmodellen

Als in een economie arbeid zwaar belast is en natuurlijke hulpbronnen laag belast zijn, of zelfs gesubsidieerd worden (zie 1.1.), dan heeft dat gevolgen voor de winstgevendheid. En dat heeft weer gevolgen voor de financierbaarheid en opschaalbaarheid van verdienmodellen. Arbeidsintensieve verdienmodellen hebben nu een competitief nadeel ten opzichte van kapitaalintensieve activiteiten. Werkgeverschap loont niet of onvoldoende. De huidige belastingmix geeft aan werkgevers juist prikkels om activiteiten op te schalen die schadelijk zijn voor de leefomgeving; het gebruik van natuurlijke hulpbronnen is immers niet of nauwelijks belast en fossiele energie wordt nog steeds laag belast en gesubsidieerd. Een krappe arbeidsmarkt vergroot dat competitieve nadeel. Sociaal ondernemers hebben niet de middelen om duurder personeel aan te houden. Winst maken is bij sociaal ondernemers niet het hoofddoel, maar wel een voorwaarde voor hun voortbestaan. Dat is lastig als er geen gelijk speelveld is. Op die manier zijn hoge lasten op arbeid een drempel voor circulaire en duurzame activiteiten.

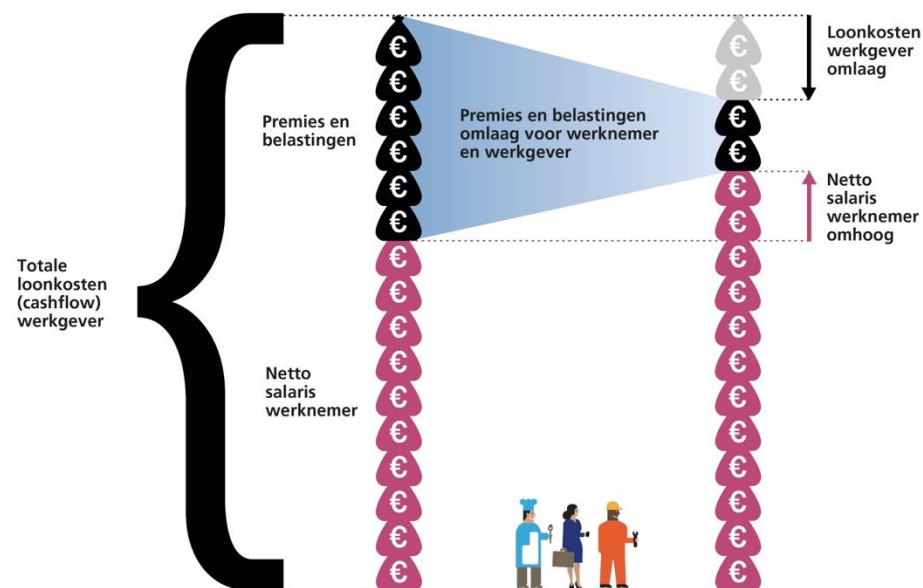
De taxshift verlaagt arbeidslasten voor werkgevers en werknemers

In een goed functionerende arbeidsmarkt loont werk en loont werkgeverschap. In de praktijk bestaat er een spanningsveld tussen de belangen van werknemers en werkgevers. Heel simpel gesteld hebben werknemers een belang bij zoveel mogelijk

brutosalaris en sociale zekerheid, terwijl werkgevers belang hebben bij kostenreductie. Dit spanningsveld kan deels worden doorbroken door een taxshift die de wig verlaagt voor zowel werknemers als werkgevers (zie Figuur 5). Hierdoor ontvangen werknemers een hoger nettosalaris en gelijkblijvende sociale zekerheid, terwijl werkgevers lagere kosten hebben bij de inzet van mensen. Uiteraard zijn slimme groene belastingen en een eerlijke verdeling van die nieuwe lasten op vervuiling en verbruik cruciaal. In eerdere studies is aangetoond dat een uitgebalanceerd pakket van maatregelen kan leiden tot hogere economische groei en hogere reële inkomens in alle inkomensgroepen. En afhankelijk van de inrichting van de maatregelen, stijgen de reële inkomens van de lagere inkomensgroepen het meest. Dit rapport focust op praktische manieren waarop elke component van de wig effectief verlaagd kan worden. Hoofdstuk 2 kijkt specifiek naar de componenten die theoretisch ten laste van de werknemer komen, en hoofdstuk 3 naar de componenten die ten laste van de werkgever komen.

De volgende sectie zal eerst nog nader onderzoeken hoe de principes van de taxshift kunnen bijdragen aan de houdbaarheid van de zorgsector als sectorcasus. De zorg is één van de grote kostenposten op de begroting en in de zorgsector komen een aantal relevante economische, ecologische en maatschappelijke problemen samen.

Figuur 5: Verlaging van de wig voor werkgevers en werknemers (schematisch)

1.3. Casus: de taxshift en de zorg

De grootste kostenpost van de staat

In de zorgsector komen een aantal grote economische, ecologische en maatschappelijke problemen samen. De zorg is met €106 miljard, oftewel 27% van alle overheidsuitgaven, de grootste kostenpost op de Rijksbegroting.¹²² De financiering van de zorg is uiterst complex en loopt via onder anderen inkomensafhankelijke bijdragen, nominale premies, subsidies, directe betalingen (inclusief eigen betalingen, waaronder het eigen risico) en betaling van arbozorg door bedrijven.¹²³ De zorg biedt werk aan 1,6 miljoen mensen¹²⁴ en levert diensten die cruciaal zijn voor de gezondheid en het welzijn van de bevolking in Nederland.

Houdbaarheid onder druk

De financiering en houdbaarheid van de zorg staan onder grote druk. De sector zucht onder de gevolgen van de krappe arbeidsmarkt, stijgende kosten en vergrijzing. De totale kosten van de ziekenhuiszorg, ouderenzorg, gehandicaptenzorg en ggz zijn in tien jaar tijd met €23,2 miljard gestegen. Het grootste deel (66%) van de kosten in de zorg bestaat uit personeelskosten. In de periode 2012-2021 zijn de totale personeelskosten met 42% toegenomen. De komende vijf jaar wordt een explosieve kostenstijging verwacht. Dit komt vooral door oplopende personeelskosten, die in 2026 stijgen tot €70,2 miljard. Dat is bijna een verdubbeling ten opzichte van 2012. De inhuur van duurdere zzp'ers en uitzendkrachten speelt hierin een steeds grotere rol.¹²⁵ Er staan inmiddels meer dan 21.000 mensen op de wachtlijst voor een plek in een verpleeghuis.¹²⁶ Ouderen-instellingen waarschuwen dat ze vanaf volgend jaar in grote financiële problemen komen.¹²⁷

Arbeidsvraag in de zorg stijgt

Minister Helder van langdurige zorg schrijft in haar kamerbrief bij een interdepartementaal onderzoek door ambtenaren:

“(…) de komende jaren neemt het aantal ouderen sterker toe dan het aantal mensen dat beschikbaar is om zorg te kunnen leveren aan ouderen met een zorgvraag. (…) Ook zullen er in de toekomst steeds meer mensen met één of meerdere chronische aandoeningen zijn. Dit leidt ertoe dat bij ongewijzigd beleid tussen 2020 en 2040 de vraag naar zorgverleners in de ouderenzorg met ongeveer 75% toeneemt.”¹²⁸

De WRR voorziet dat in 2030 20% van de beroepsbevolking in de zorg zou moeten werken om de verwachte volumegroei te kunnen opvangen. In 2060 zou dit een derde zijn.¹²⁹ Deze arbeidsvraag is in een krappe arbeidsmarkt een groot probleem. Het ziekteverzuim in de zorg is met 7% het hoogst van alle sectoren.¹³⁰ Een aanzienlijk deel (40%) van de jonge zorgmedewerkers verlaat de zorg binnen twee jaar.¹³¹ Veel wordt verwacht van arbeidsbesparende technologie, maar innovaties

komen nog onvoldoende van de grond.¹³² In de gezondheidszorg zijn de mogelijkheden voor automatisering en robotisering beperkter dan in de private sector; mensen verzorgen blijft immers voor een belangrijk deel mensenwerk.¹³³ Bovendien kunnen innovaties ook contraproductief werken. Telemonitoring kan verpleegkundigen in de praktijk bijvoorbeeld juist meer in plaats van minder tijd kosten vanwege het vaak voorkomen van vals alarm.¹³⁴

Lasten op arbeid hebben negatief effect

Het ministerie van Financiën signaleert een samenhang tussen lasten op arbeid en stijgende zorgkosten:

“Lasten op (tegenwoordige) arbeid hebben een sterke versturende werking op het arbeidsaanbod en dus op economische groei. De lasten op werkenden in loondienst zijn hierbij – vanwege de grote omvang van de grondslag – in het bijzonder relevant. Deze lasten omvatten loonheffing, premies werknemersverzekeringen, en zorgpremies. De stijgende zorgkosten leiden door de lastendeckende zorgpremies ook de komende decennia tot hogere lasten op arbeid. Vergrijzing en het grotere aandeel zelfstandigen op de arbeidsmarkt zetten de opbrengst onder druk. De hogere lasten op arbeid zullen steeds meer worden opgebracht door een (relatief) kleinere groep werknemers.”¹³⁵

Nergens groeit het aantal zzp'ers sterker dan in de sector zorg en welzijn. Het aantal zzp'ers in de zorg is vorig jaar met 23 procent gestegen¹³⁶ en inmiddels werken 170.000 zzp'ers in de zorg.¹³⁷ Het zzp-schap geeft werkenden meer regie en flexibiliteit, maar kost zorginstellingen meer.¹³⁸ Vanwege de hoge kosten hebben brancheorganisaties, in samenwerking met drie ministeries, maatregelen aangekondigd om de inzet van zzp'ers aan banden te leggen. Het gaat bijvoorbeeld om het beperken van het aantal maanden en het aantal uren per week die een zelfstandige bij één werkgever mag werken.¹³⁹ Punten van zorg zijn de effecten van deze beperkingen op het arbeidsaanbod en de werkdruk in de sector.¹⁴⁰

De vicieuze cirkel van het 'houdbaarheidsframe'

Bezuinigingen en minder zorginzet per patiënt of cliënt lijken onontkoombaar. Het IBO (Interdepartementaal Beleidsonderzoek) Ouderenzorg komt met opties voor stevige maatregelen. Bijvoorbeeld om minder zorg voor ouderen te laten vergoeden door de verzekering of om ouderen meer te laten betalen voor de zorg.¹⁴¹ De Raad voor de Volksgezondheid en Samenleving waarschuwt echter voor een 'hardnekkig houdbaarheidsframe'. De Raad stelt dat moet worden erkend dat bezuinigingen een belangrijke oorzaak zijn van hoge werkdruk en arbeidstekorten:

“De personele schaarste wordt niet alleen veroorzaakt door demografische ontwikkelingen, zoals de dubbele vergrijzing, maar ook door de focus op

beheersing van financiële houdbaarheid van de zorg. Zo heeft de dominante focus op de beheersing van zorguitgaven bijgedragen aan de personele schaarste waar de zorgsector vandaag mee geconfronteerd wordt. Hoewel de regering in de afgelopen 10 jaar sterk heeft gefocust op het beheersen van zorguitgaven, is de zorgvraag niet gedaald, integendeel. Het (indirecte) gevolg daarvan is dat het aantal banen in de zorg niet is meegestegen met de toegenomen vraag en dat werkenden in zorg zijn geconfronteerd met toenemende werkdruk. Bovendien hebben groepen werkenden in de zorg – zoals verzorgenden en helpenden – te maken met een salaris waarmee zij niet of nauwelijks economisch zelfstandig kunnen zijn.”¹⁴²

In een poging de kosten te beheersen is de controle en complexiteit van verslaglegging toegenomen. Zorgmedewerkers besteden in sommige gevallen wel 25-50% van hun tijd aan bureaucratie.¹⁴³ Er is dus sprake van een vicieuze cirkel. Bezuinigingen leiden tot besparing op de inzet van personeel, lagere lonen, meer regulering en bureaucratie. Vervolgens leidt dat tot hoge werkdruk, minder werkplezier en meer ziekteverzuim, wat weer leidt tot hoge uitstroom.

Lastenverlichting gunstig voor zorgkosten en mogelijk voor zorgaanbieders

Vanwege het arbeidsintensieve karakter van de zorg kan een lastenverlichting op arbeid significante kostenbesparingen opleveren. De zorgpremies kunnen dan omlaag, of de stijging kan worden beperkt. Een lastenverlichting resulteert in de zorgsector echter niet automatisch in lagere arbeidskosten voor zorgaanbieders. Dit heeft te maken met de totstandkoming van de tarieven die zorgaanbieders mogen rekenen voor activiteiten. Lagere loonkosten leiden nu automatisch tot verlaging van de tarieven Overheidsbijdrage in de Arbeidskostenontwikkeling (OVA), waardoor de aanbieders geen additionele ruimte in hun budget zullen waarnemen.¹⁴⁴ Een oplossing zou zijn om deze verlaging van de OVA niet of slechts gedeeltelijk toe te passen. Als een lastenverlichting ook bij zorgondernemers belandt, dan zou die besparing door zorginkopers in overleg met Cao-partijen kunnen worden ingezet om meer zorg te leveren, medewerkers beter te betalen of een combinatie van beide. Het kan daarmee ook helpen bij het verminderen van de werkdruk en daarmee het concurrerender worden als werkgever. Indien er meer capaciteit beschikbaar komt voor de zorg, heeft dat een positief effect op de toegankelijkheid, wat één van de grootste uitdagingen is voor houdbare zorg.¹⁴⁵ Preventieve zorg (het voorkomen van ziekte door bijvoorbeeld leefstijlprogramma's en stoppen met roken poli's) is zeer arbeidsintensief.¹⁴⁶ Ook preventieve zorg kan beter betaalbaar worden bij verlaging van de lasten op arbeid.

Groene belastingen beprijzen gezondheidseffecten

De 'groene' kant van de taxshift (invoering van groene belastingen) is minstens zo relevant voor de houdbaarheid van de zorg. Tot nu toe blijft dit echter onderbelicht in de discussies. Groene belastingen zijn een middel om de gezondheidseffecten van

lucht-, bodem- en watervervuiling (zogenaamde *negatieve externaliteiten*) in te prijzen. Ook het beprijzen van broeikasgasemissies is cruciaal om de gezondheidseffecten van de klimaatcrisis te beperken. Door klimaatverandering nemen hittestress en sterfgevallen door hitte toe. Ook ontstaan meer allergieën en luchtwegklachten, door een toename van pollen en luchtverontreiniging. Andere effecten zijn meer infectieziekten en meer ultraviolette straling.¹⁴⁷ Zulke gezondheidseffecten worden nu niet verhaald op de veroorzakers (de vervuilers) maar afgewenteld op individuen (die ziek worden) en de collectieve lasten. Het principe 'de vervuiler betaalt' wordt niet toegepast, terwijl de impact van milieuproblemen op de volksgezondheid enorm is. Nederlanders verliezen door luchtverontreiniging gemiddeld negen maanden van hun leven.¹⁴⁸ Bekende problemen zijn long- en asbestkanker bij Tata Steel¹⁴⁹ en de Parkinson-epidemie door pesticiden in de Bollenstreek.¹⁵⁰ De uitstoot van fijnstof en stikstofdioxide veroorzaakt per jaar 500.000 dagen met klachten bij kinderen met astma en 4,5 miljoen dagen aan werkverzuim.¹⁵¹ Het RIVM stelt:

“De huidige luchtkwaliteit verklaart (...) 11.000 vroegtijdige sterfgevallen (...); Ca. 150.000 verloren gezonde levensjaren (...); Ruim een half miljard euro aan zorgkosten in 2015.”¹⁵²

Het effectief terugdringen van vervuiling levert volgens het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat dan ook duidelijke baten op:

“Volgens het RIVM-onderzoek naar het halen van de WHO-advieswaarden, zou het voldoen aan de WHO-advieswaarden voor fijn stof in 2030 tot maatschappelijk baten leiden in de orde grote van 3,8 tot 7,5 miljard Euro”.¹⁵³

De Miljoenennota 2024 vermeldt in het kader van het afbouwen van fossiele voordelen:

“Naast de uitstoot van broeikasgassen kunnen fossiele subsidies en beprijzingsgaten effect hebben op onder meer de lucht-, water en bodemkwaliteit die weer effect hebben op onder andere de volksgezondheid en biodiversiteit. Het afbouwen van fossiele subsidies kan daarmee ook een positieve bijdrage leveren aan onder meer de volksgezondheid en biodiversiteit.”¹⁵⁴

Duurzaamheid in de zorgsector zelf verdient ook meer aandacht. De sector is verantwoordelijk voor 4% van het afval en 7% van de totale Nederlandse CO₂-uitstoot. De 'Green Deal Samenwerken aan duurzame zorg' geeft richting, maar is nog relatief vrijblijvend.¹⁵⁵ Een verschuiving van financiële prikkels kan ook in de zorgsector bijdragen aan een versnelling van de duurzaamheidsagenda.

Beide kanten van de taxshift, effectieve beprijzing van externaliteiten via groene belastingen en het verlagen van de arbeidslasten, kunnen bijdragen aan de houdbaarheid van de zorg. De taxshift is daarmee potentieel een wapen in de strijd voor goede en menswaardige zorg.

1.4. Roadmap: voorbeeldpakket maatregelen 2024-2030

Het onderstaande voorbeeldpakket maatregelen in Figuur 6 geeft voor elk van de componenten van de wig weer hoe deze verlaagd kan worden.¹⁵⁶ Daarnaast zijn maatregelen opgenomen voor verdere vereenvoudiging van het stelsel, kansen om meer zekerheid en voorspelbaarheid te geven aan burgers en bedrijven, investeringen in om- en bijscholing en de Belastingdienst, stappen in de richting van gelijke fiscale behandeling van werknemers en zelfstandigen en meer transparantie op het gebied van werkgeverschap. Tot slot zijn suggesties opgenomen met betrekking tot de rol van Nederland in de EU.

Het schema houdt zoveel mogelijk rekening met uitvoeringsbeperkingen, maar stelt wel een hoge ambitie. Het uitgangspunt is een stapsgewijze verschuiving van lasten, waarbij de komende jaren (en decennia) steeds meer groene belastingen op vervuiling en verbruik worden geheven. De opbrengsten daarvan worden gebruikt voor verlaging van de lasten op arbeid (zie ook 1.1.) Implementatie van het onderstaande voorbeeldpakket is afhankelijk van de beschikbaarheid van nieuwe publieke middelen uit de groene belastingen.

In de volgende hoofdstukken zal voor elke maatregel de context kort worden beschreven, en ook de rationale voor de maatregel, het budgettaire belang, de verwachte impact, en enkele aandachtspunten.

Figuur 6: Roadmap: voorbeeldpakket maatregelen 2024-2030

Fase 1: 2024-2025		Fase 2: 2026-2027		Fase 3: 2028-2030	
Verlaging van de wig - werknemersdeel					
IB & sociale premies	Voetvrijstelling: aan de voet van ieder inkomen is een bedrag van bijvoorbeeld €20.000 - afhankelijk van het beschikbare budget uit groene belastingen - vrijgesteld van belasting en premies. Dit wordt bereikt via aanpassingen aan de heffingskortingen en IB tarieven. Ook wordt het bedrag aan niet-verzilverde heffingskortingen gebudgetteerd en ingezet voor armoedebeleid.				
IB	Versneld afbouwen hypotheekrenteaftrek en eigenwoningforfait . Met de netto opbrengst het laagste IB-tarief verlagen .		(In 2035) Woningbezit naar box 3 .		
AOW	Premie verlagen via afschaffing maximum premieloon en premie vrijstelling AOW'ers . Premie verlagen door meer financiering uit algemene middelen .				
Zvw-IAB	Premie verlagen via afschaffing maximumbijdrage-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen .				
Wlz	Premie verlagen via afschaffing maximum-premie-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen .				
Verlaging van de wig - werkgeversdeel					
PWN	Voetvrijstelling werknemersverzekeringen (PWN): zie boven. Premies verlagen via afschaffing maximum premieloon . Premies verlagen via geleidelijk en gedeeltelijk financiering uit algemene middelen .				
Aof	Loondoorbetaling bij ziekte door werkgevers verkorten van 2 naar 1 jaar voor nieuwe gevallen onder 55 jaar. Gedeeltelijke financiering uit algemene middelen. Tweede spoor traject comprimeren tot 1 jaar. Het Rijk investeert mee in begeleiding door gecertificeerd re-integratiebureau. De inspanningsverplichting voor re-integratie verhogen bij arbeidgerelateerde uitval. Tarieven vereenvoudigen .		Ontwikkelen volksverzekering werkloosheid & arbeidsongeschiktheid Loondoorbetaling in lijn brengen met omliggende landen . Verdere vereenvoudiging door heffing bij werkgevers voor risico op arbeidsgerelateerde uitval op basis van een percentage van de loonsom, afhankelijk van de sector.		
Zvw-IAB	Premie verlagen via afschaffing maximumbijdrage-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen .				
WBSO	WBSO uitgebreiden naar circulaire procesinnovatie.				
Overige maatregelen loonbelasting en sociale verzekeringen					
Toeslagen	Toeslagen op basis van gemiddelde inkomen en vermogen voorgaande 3 jaar .				
Zelfstandigen			Gelijke fiscale behandeling zelfstandigen: zij gaan dezelfde premies afdragen als werkgevers en krijgen dezelfde rechten als werknemers.		Mkb-winstvrijstelling & zelfstandigenaftrek afschaffen .
Pensioen	Pensioenopbouw verplicht voor alle werkenden.				
Ufo	Uitvoeringsfonds Overheid (Ufo) gaat op in WW .				
Admin. lasten	Administratieve lastendruk van werkgevers inderzoeken.		De administratieve lastendruk stapsgewijs verlagen .		
Investeren in om- en bijscholing					
Werknemer	Mobiliteitsbudget voor werknemers in cruciale sectoren.				
Werkgever	Intersectoraal mobiliteitsbudget voor werkgevers in cruciale sectoren (loonheffingskorting voor begeleiding en training op de werkvloer).				
Overige maatregelen voor consistent en helder beleid					
Transparantie	Werkgeverschapsrapportage ontwikkelen en aankondigen .		Werkgeverschapsrapportage verplicht via publieke database.		
Belastingdienst	Investeren in de Belastingdienst.				Start proces bouw nieuw ICT-systeem (Greenfield).
EU	Nederland neemt leidende rol in ontwikkeling belastingmix in de EU, via agendering , coalitievorming en dialog over de invloed van het belastingstelsel op werkgewerchap, innovatieve verdienmodellen en investeringen.				

2. Verlagen van de wig – werknemersdeel

2.1. Voetvrijstelling voor inkomstenbelasting en sociale premies

Context

Voor de grote stelselwijziging van 2001 bestond in Nederland een belastingvrije som, die ook gold voor de premies volksverzekeringen. De Wet op de inkomstenbelasting 2001 introduceerde de heffingskorting, met als doel een gericht en effectiever inkomensbeleid.¹⁵⁷ Er is inmiddels een algemene heffingskorting (met een budgettair belang van de €25,3 miljard in 2023), arbeidskorting (€31,2 miljard), ouderenkorting (€4,8 miljard), alleenstaande-ouderenkorting (€612 miljoen) en jonggehandicaptenkorting (€220 miljoen).¹⁵⁸ De heffingskortingen, premies volksverzekeringen, premies werknemersverzekeringen en toeslagen hebben allemaal hun eigen voorwaarden en op- en afbouw paden (zie 1.2). Vanwege de inkomensafhankelijkheid van de heffingskortingen bestaan er in de praktijk niet twee maar vijf schijven in de inkomstenbelasting.¹⁵⁹ Door de complexiteit is voor burgers niet duidelijk wat hun netto besteedbaar inkomen precies is en hoe deze verandert bij een wijziging in het aantal gewerkte uren of het bruto uurloon. Ook is er sprake van ‘verzilveringsproblematiek’:

“Van het totaal aan heffingskortingen wordt structureel 6,2 mld euro niet verzilverd (in prijzen 2021). Dit houdt in dat een persoon die recht heeft op één of meerdere kortingen niet de hele korting ontvangt (‘verzilverd’), omdat de te betalen belasting lager is dan het totaal aan kortingen.” (CPB 2020)¹⁶⁰

De OESO adviseert om het aantal inkomensafhankelijke regelingen sterk te vereenvoudigen.¹⁶¹ Uiteenlopende voorstellen daartoe zijn gedaan.¹⁶²

Maatregel

Vereenvoudiging en verlaging van de inkomstenbelasting, premies volksverzekeringen (AOW, Anw, Wlz) en premies werknemersverzekeringen (WW, ZW, WAO, WIA) via een **voetvrijstelling**. Aan de voet van ieder inkomen is een bedrag van bijvoorbeeld €20.000 – afhankelijk van het beschikbare budget uit groene belastingen- vrijgesteld van belasting en premies. Dit wordt bereikt via de volgende stappen:

1. **Verhoging van de algemene heffingskorting (AHK).** In 2023 is door de algemene heffingskorting ongeveer de eerste €8.313 aan inkomen onbelast en premievrij.¹⁶³ Dit bedrag wordt stapsgewijs significant verhoogd. Met het oog op helderheid voor burgers over hun inkomen vindt geen afbouw van de AHK meer plaats.¹⁶⁴ Ook AOW-gerechtigden ontvangen de verhoogde AHK.¹⁶⁵
2. **Verhoging en vereenvoudiging van de arbeidskorting (AK).**¹⁶⁶ De arbeidskorting wordt verhoogd om werk lonend te houden in verband met de andere maatregelen. De structuur van de arbeidskorting wordt vereenvoudigd voor meer helderheid over de marginale druk. Tot een inkomen van €60.000 geldt bijvoorbeeld een maximale arbeidskorting van €5.000 en deze neemt dan lineair af tot een inkomen van €80.000. De redenering is dat een prikkel tot werken bij inkomens boven de €80.000 niet meer nodig is.
3. **Afschaffing van de jonggehandicaptenkorting, alleenstaandeouderenkorting en ouderenkorting en verlaging van het IB-tarief 1^e schijf ouderen** om te compenseren voor verlies van de heffingskortingen bij deze groep.¹⁶⁷
4. **Het bedrag aan niet-verzilverde heffingskortingen wordt gebudgetteerd en ingezet voor een combinatie van verhoging van de bijstand, het minimumloon en budgetten voor gemeentelijk minimabeleid.** De heffingskortingen verzilverbaar maken is complex en verhoogt het risico op een nieuwe Toeslagenaffaire. Door deze maatregel worden bijstandontvangers ondersteund en hebben gemeenten extra budget om maatwerk te leveren aan doelgroepen als jonggehandicapten en ouderen.
5. **De huidige heffingskortingsstructuur wordt expliciet tot uitdrukking gebracht in de IB tarieven.** Vanwege de inkomensafhankelijkheid van de heffingskortingen bestaan er in de praktijk immers niet twee, maar vijf schijven in de inkomstenbelasting.¹⁶⁸ Eventueel kan invoering van een extra schijf in box 1 van 60% vanaf €200.000 worden overwogen.¹⁶⁹ Nu is het effectieve IB-tarief, rekening houdend met de inkomensafhankelijke heffingskortingen, al 56% bij een inkomen van circa €73.000 tot €115.000.¹⁷⁰

Zie 2.5. en 2.6. voor aanpassingen in de premies Zorgverzekeringswet. In 4.1. wordt een suggestie gedaan voor een aanpassing van de toeslagen.

Rationale

- **Verlaging van de lasten op werk**, verlaging marginale druk, beloning van arbeidsparticipatie.
- **Compensatie** (gedeeltelijk) voor hogere groene belastingen.
- **Vereenvoudiging** van het belastingstelsel, **helderheid en transparantie** met betrekking tot de (marginale) belastingdruk.
- **Lagere inkomens gaan pas bijdragen wanneer hun draagkracht dat toelaat**. Lagere inkomens betalen in het huidige stelsel vanaf de eerste verdiende euro al mee aan de premies volksverzekeringen.

“Maak de belastingtarieven meer transparant. De inkomensafhankelijkheid van de algemene heffingskorting werkt feitelijk hetzelfde als een hoger belastingtarief. Het is transparanter om deze inkomensafhankelijkheid in een belastingtarief te integreren en een vaste, voor iedereen gelijke heffingskorting te hebben. Dit betekent dat de twee schijven in box 1 weer worden uitgebreid naar drie of vier schijven, maar dat is immers nu ook de feitelijke situatie.” (ministerie van Financiën)¹⁷¹

Budget

Het in kaart brengen van het budgettaire belang valt buiten de scope van dit onderzoek. De kosten van een voetvrijstelling zijn afhankelijk van de hoogte ervan. In 2014 werd ingeschat dat een voetvrijstelling van €16.300 ongeveer €24,2 miljard zou kosten.¹⁷² De belastingopbrengsten aan de kant van de groene belastingen bepaalt in grote mate het budget.

Impact

Een verhoging van de AHK met €1,5 miljard is onderzocht door het CPB en levert 0,2 procentpunt minder armoede op (uitgaande van het terugdraaien van de afbouw van de dubbele heffingskorting in de bijstand). Bij een budget van €3 miljard daalt de armoede met 0,5 procentpunt.¹⁷³

Verhogingen van het minimumloon, bijstand en belastingkortingen kunnen een negatief effect hebben op de bereidheid te werken, omdat het bij mensen de prikkel zou wegnemen om (meer) te gaan werken. De Commissie Sociaal Minimum constateert dat er een afruil bestaat tussen inkomensbescherming en activering.¹⁷⁴ De vraag is dus hoeveel armoede getolereerd wordt en welk breder pallet aan maatregelen er is om mensen in een krappe arbeidsmarkt vanuit een minimumloon- of uitkeringssituatie naar (beter) werk te begeleiden. De menselijke maat terugbrengen in de bijstand is bijvoorbeeld één van de doelen van de Participatiewet.¹⁷⁵ Zie ook hoofdstuk 5. Met betrekking tot investeren in om- en bijscholing. De werkgelegenheidseffecten zullen moeten worden onderzocht in samenhang met de nieuwe groene belastingen in een taxshift scenario.

Afhankelijk van de hoogte van de voetvrijstelling wordt voor een deel van de huishoudens het nettoloon gelijk aan de loonkosten van de werkgever. De groep met een inkomen onder de voet hoeft geen IB-aangifte meer te doen.¹⁷⁶ Potentieel leveren de maatregelen een verlaging van de administratieve lasten op voor werkgevers door verminderen van data afdracht in het loondomein. Zwartwerken zal minder lonen.

Aandachtspunten

Niet-verzilverde heffingskortingen. Bij een stijging van de AHK en AK zal het niet-verzilverde bedrag naar verwachting ook toenemen. Er is nagedacht over verzilverbaar maken van de heffingskortingen. Hier is echter niet voor gekozen, aangezien de problematiek van onzekerheid en naheffingen zich dan simpelweg verplaatst van de toeslagen naar de heffingskortingen.¹⁷⁷ Wanneer het bedrag aan niet-verzilverde heffingskortingen gebudgetteerd wordt en ingezet voor armoedebestrijding, zal nader onderzocht moeten worden welke groepen precies steun nodig hebben en welk middel daarvoor het meest effectief is, ook in samenhang met de andere maatregelen in het pakket.

Marginale druk en armoedeval. Gerichte regelingen omzetten in generieke regelingen heeft als risico dat sommige groepen negatieve effecten ervaren. Voor een nieuw stelsel zal met gedetailleerde inkomensdata per groep in kaart moeten worden gebracht hoe de marginale druk en armoedeval zich ontwikkelen. Dit zal moeten worden gemonitord. Het is dan ook zaak om maatregelen in samenhang te nemen.

2.2. Inkomstenbelasting verlagen via aanpassingen fiscale regelingen woningbezit

Context	<p>De hypotheekrenteaftrek heeft een budgettair belang van €8,7 miljard en het eigenwoningforfait levert €2,9 miljard op (cijfers 2021). Per saldo kost de stimulering van het eigen woningbezit €5,8 miljard.¹⁷⁸ De hypotheekrenteaftrek stimuleert eigenwoningbezit, maar heeft ook neveneffecten zoals hogere huizenprijzen, lagere welvaart (door de versturende maatregel) en een grotere schuldopbouw (met als gevolg negatieve macro-economische consequenties in crisistijd).¹⁷⁹ In 2022 groeide de totale hypotheekschuld met €27,8 miljard naar €813,1 miljard.¹⁸⁰ De gemiddelde woningwaarde is gestegen van €308.000 in 2019 naar €428.591 in 2022; een stijging van 40%.¹⁸¹ De maximale hypotheekrenteaftrek wordt afgebouwd van 52% in 2013 naar 37,65% in 2041 en bedraagt in 2023 37,05% (het niveau van de eerste schijf in de inkomstenbelasting).¹⁸²</p> <p>De OESO adviseert om de fiscale voordelen van eigen woningbezit ten opzichte van andere investeringen en huurwoningen af te schaffen.¹⁸³ In Zweden speelt eenzelfde discussie.¹⁸⁴ Het Verenigd Koninkrijk heeft in 2000 de hypotheekrenteaftrek afgeschaft.¹⁸⁵</p>
Maatregel	<p>Tariefsverlaging in de eerste schijf van de inkomstenbelasting via aanpassing fiscale regelingen woningbezit over de periode 2025-2035:</p> <ol style="list-style-type: none">1. De hypotheekrenteaftrek wordt versneld afgebouwd naar nul. Het eigenwoningforfait wordt in zelfde periode afgeschaft.2. Met de netto-opbrengst wordt het laagste IB-tarief verlaagd.3. Woningbezit gaat (in 2035) van box 1 naar 3, met een voetvrijstelling voor de eerste woning ter hoogte van de gemiddelde woningwaarde (op basis van de WOZ-waarde) en daarboven een vermogensaanwas-belasting of vermogenswinstbelasting (aansluiten bij de dan geldende systematiek in box 3).¹⁸⁶
Rationale	<p>“Verschuiven van het belasten van inkomen uit arbeid naar het belasten van vermogen zorgt voor een beter belastingstelsel.” (ministerie van Financiën 2020)¹⁸⁷</p> <ul style="list-style-type: none">- Vereenvoudiging van het belastingstelsel.- Eigendomsneutrale fiscale behandeling tussen koop en huur (ministerie van Financiën 2020).¹⁸⁸
Budget	<p>Het ministerie van Financiën onderzocht de effecten van afbouw tot 2030 en zonder terugsluis. Deze variant levert een structurele opbrengst op van €3,1 miljard (stap 1) en additioneel €1,7 miljard in box 3 (stap 3).¹⁸⁹ Met het totaal van €4,8 miljard zou in theorie de 1^e schijf verlaagd kunnen worden.</p>
Impact	<p>Het ministerie van Financiën verwacht van stap 1 en 3 zonder terugsluis via verlaging van de inkomstenbelasting: verbeterde toegankelijkheid voor starters, maximale leencapaciteit per inkomen zal iets teruglopen, huizenprijzen groeien minder sterk, een ‘doelmatigheidswinst’ voor de hele economie van jaarlijks structureel €3,2 miljard, woonvoorraad verschuift van koop naar vrije-huurwoningen, verbetering doorstroom op de woningmarkt, stabielere huizenmarkt en economie. Wel ontstaat een prikkel voor het aangaan van aflossingsvrije schulden. Een aflossingseis van ten minste 50% wordt geadviseerd.¹⁹⁰</p>
Aandachtspunten	<p>Demissionair staatssecretaris Van Rij stelt dat de ontwikkeling van box 3 naar een nieuw stelsel waarin werkelijk rendement wordt belast zeer gecompliceerd is en pas in 2027 in werking treedt. “Majeure wijzigingen in de eigenwoningregeling zijn daarmee op korte termijn niet realistisch”, aldus van Rij.¹⁹¹</p>

2.3. AOW-premie verlagen door afschaffing maximum premieloon en premievrijstelling AOW-ontvangers

Context	<p>De Algemene Ouderdomswet (AOW) en de Wet Financiering Sociale Verzekeringen regelen de uitkeringsrechten in de AOW. Een volledige AOW-uitkering wordt opgebouwd in 50 jaar, met 2% per jaar.¹⁹² Sinds 2001 zijn de premie-inkomsten niet genoeg om de AOW-uitkeringen te betalen. Daarom wordt de AOW deels uit algemene middelen gefinancierd. Met €19,3 miljard bedroeg de Rijksbijdrage in 2021 4,8% van de overheidsuitgaven.¹⁹³ Inmiddels wordt de AOW voor 49% betaald uit algemene middelen.¹⁹⁴ Dit aandeel neemt langzaam toe door de Bos-belasting (voor mensen geboren voor 1946) en de houdbaarheidsbijdrage (geboren na 1946).¹⁹⁵ Door vergrijzing komt de financiering van de AOW verder onder druk; steeds minder mensen dragen premie bij voor een groeiende groep AOW-gerechtigden.¹⁹⁶ De premiedruk ligt bij de onderkant van het inkomensgebouw door het maximum premieloon (€37.149 in 2023). Werkenden met de laagste inkomens dragen procentueel het meeste bij. Ouderen zijn vrijgesteld van premiebetaling. Voor AOW-gerechtigden geldt nu nog een verlaagd tarief in de inkomstenbelasting. In de eerste schijf van de inkomstenbelasting is het belastingpercentage in mindering gebracht met de AOW-premie van 17,9%.¹⁹⁷ Het ministerie van Financiën stelde hierover in 2020:</p> <p>“De inkomenspositie van ouderen is sterk verbeterd t.o.v. 50 jaar geleden toen de AOW werd ingevoerd, waardoor de premievrijstelling minder noodzakelijk is. Vanuit het levensloopsperspectief ligt het nu veel minder dan vroeger voor de hand om ouderen geen AOW-premie te laten betalen. Dit betekent immers dat zij tijdens hun werkzame leven hogere lasten moeten betalen, terwijl zij die dan wellicht juist minder goed kunnen dragen.”¹⁹⁸</p>
Maatregel	<p>De AOW-premie wordt verlaagd uit de opbrengst van 1) afschaffing van het maximum premieloon (met gelijkblijvende uitkeringsrechten) en 2) afschaffing van de premievrijstelling voor AOW-ontvangers. In samenhang met de voetvrijstelling in 2.1. wordt de AOW-uitkering deels belasting- en premievrij. In 2.4. wordt de AOW-premie verlaagd door verdere financiering uit algemene middelen. In 2.5. gaat de inkomensafhankelijke bijdrage zorgverzekeringswet omlaag.</p>
Rationale	<ul style="list-style-type: none"> - Hogere inkomens (inclusief gepensioneerden met een ruim aanvullend pensioen) gaan meer bijdragen. Dit maakt het stelsel toekomstbestendiger.¹⁹⁹ - De oudedagvoorziening betaalbaar houden met het oog op de vergrijzing.
Budget	<p>Budget-neutraal tenzij additioneel flankerend beleid nodig is voor AOW-gerechtigden.</p>
Impact	<p>Het afschaffen van het maximum premieloon geeft naar schatting ruimte om de AOW-premie generiek te verlagen naar circa 13-14%.²⁰⁰ Werkenden met een inkomen tot €37.149 gaan dan minder premie betalen, werkenden met een inkomen daarboven gaan meer premie afdragen. Dit past in een solidair stelsel waarin lagere inkomens pas gaan bijdragen wanneer hun draagkracht dat toelaat. Het afschaffen van de premievrijstelling verhoogt in theorie de belastingdruk voor AOW-gerechtigden in de eerste schijf met 13,3%. Maar als een grote groep AOW-gerechtigden premie gaat bijdragen, kan de premie met de opbrengst generiek verder worden verlaagd (de premie wordt uitgesmeerd over een grotere populatie). Voor ouderen met geen of weinig aanvullend pensioen kan elke verhoging van de lastendruk een probleem zijn. De precieze hoogte van het tarief hangt samen met onder anderen de voetvrijstelling (2.1) en de verlaging van de AOW-premie (2.4) en de Zw-IAB (2.5). Mogelijk kunnen de laagste AOW-inkomens verder worden ontzien, door voor deze groep niet het tarief over de 1^e belastingschijf maar het tarief over de 2^e en 3^e belastingschijf te verhogen. Deze oplossing impliceert het ontstaan van een tariefverschil met werkenden.</p>
Aandachtspunten	<p>Armoede onder AOW'ers is relatief laag, maar bepaalde groepen zijn kwetsbaar.²⁰¹ Geleidelijke invoering spreidt de effecten over meerdere jaren en biedt kansen voor monitoring van inkomenseffecten. Nader onderzoek wordt geadviseerd over de geïntegreerde effecten van de diverse maatregelen.</p>

2.4. AOW-premie verlagen door financiering uit algemene middelen

Context	Zie ook 2.3. De AOW wordt voor 49% betaald uit algemene middelen. ²⁰² Dit aandeel neemt langzaam toe door de Bos-belasting en de houdbaarheidsbijdrage. ²⁰³ Door vergrijzing komt de financiering van de AOW verder onder druk; steeds minder mensen dragen premie bij voor een groeiende groep AOW-gerechtigden. ²⁰⁴
Maatregel	De AOW-premie wordt geleidelijk verlaagd door de AOW-uitkeringen meer uit algemene middelen te financieren , bijvoorbeeld met vijf procentpunt per jaar. De huidige opbouw van AOW-rechten blijft onveranderd en gekoppeld aan het minimumloon. De Rijksbijdrage wordt als financieringsbron uitgebreid. In samenhang met de andere maatregelen in dit pakket. De voetvrijstelling in 2.1. maakt bijvoorbeeld de onderkant van elk inkomen (en dus ook een deel van de AOW-uitkering) belasting- en premievrij. Ook worden de IB-tarieven aangepast voor AOW-gerechtigden en komen significante fondsen beschikbaar voor armoedebestrijding onder ouderen. Verder gaan de inkomstenbelasting (2.2.) en de inkomensafhankelijke bijdrage ZvW (2.5.) omlaag.
Rationale	<ul style="list-style-type: none">- De oudedagvoorziening betaalbaar houden met het oog op de vergrijzing.- Verschuiving van lasten van arbeid naar verbruik en consumptie.- Vereenvoudiging van het belastingstelsel; maakt de Bos-belasting en de houdbaarheidsbijdrage overbodig.
Budget	Het ministerie van Financiën schat de opbrengst voor de schatkist grofweg op structureel €4 miljard wanneer de premieheffing in 18 jaar met stappen van 1%-punt per jaar vervangen wordt door financiering uit algemene middelen. Het ministerie gaat bij deze schatting ter compensatie uit van verhoging van het tarief in de voormalige 1 ^e en 2 ^e schijf van de inkomstenbelasting. ²⁰⁵ In het onderhavige voorstel vindt compensatie plaats via verhoging van groene belastingen in plaats van de inkomstenbelasting.
Impact	Via de algemene middelen gaan alle deelnemers aan het economische verkeer meer bijdragen aan de AOW. De maatregel verlaagt de drempel om (meer) te werken en verhoogt het netto-inkomen van gepensioneerden. In het scenario van Financiën (2020) gaan AOW'ers met aanvullend pensioen er op achteruit vanwege de hogere inkomstenbelasting na pensionering. ²⁰⁶ In de taxshift variant is echter geen sprake van verhoging van de inkomstenbelasting, maar van verschuiving naar groene belastingen in de belastingmix. Vervuilende consumptie wordt duurder, maar duurzame consumptie niet. Arbeidsintensieve producten en diensten (zoals reparatiediensten, begeleiding en zorg) kunnen tegen lagere kosten personeel inhuren, en mogelijk goedkoper worden. Post-actieven profiteren daar – afhankelijk van hun consumptiepatroon- ook van.
Aandachtspunten	<ul style="list-style-type: none">- Armoede onder AOW'ers is relatief laag, maar bepaalde groepen zijn kwetsbaar.²⁰⁷ Geleidelijke invoering spreidt de effecten over meerdere jaren en biedt kansen voor nauwe monitoring van inkomenseffecten.- In het geval van volledige fiscalisering signaleert het ministerie van Financiën een uitdaging bij grensoverschrijdende situaties.²⁰⁸ In dit voorstel wijzigt de financiering van de AOW, maar niet de rechtenopbouw. Dit moet wel mogelijk zijn op grond van Europees recht.- Met het oog op de grote toename van het aantal gepensioneerden is het alternatief voor fiscaliseren van de AOW dat werkenden steeds hogere premies gaan bijdrage, of langer doorwerken.

2.5. Zorgverzekeringswet inkomensafhankelijke bijdrage (Zvw-IAB) verlagen door afschaffen maximumbijdrage-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen

De inkomensafhankelijke bijdrage Zvw wordt afgedragen door iedereen die niet in loondienst is, zoals zelfstandigen zonder personeel en pensioengerechtigden. De inkomensafhankelijke werkgeversbijdrage Zvw wordt betaald door de werkgever of uitkeringsinstanties.²⁰⁹ Beide worden behandeld in 3.5.

2.6. Wet langdurige zorg inkomensafhankelijke premie (premie Wlz) verlagen door afschaffen maximum-premie-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen

Context	<p>De Wet langdurige zorg (Wlz) regelt intensieve zorg voor ouderen, mensen met een handicap en mensen met een psychische aandoening.²¹⁰ Deze zorg kan plaatsvinden in een zorginstelling, zoals een verpleeghuis of een instelling voor gehandicaptenzorg, of thuis.²¹¹ De inkomensafhankelijke premie Wlz is een verplichte premie die wordt berekend aan de hand van het inkomen, zoals salaris, pensioen, alimentatie en een uitkering. Ondernemers betalen de premie over hun inkomsten. Bij werknemers in loondienst wordt de premie ingehouden van het bruto inkomen. Voor iedereen geldt een premie percentage van 9,65%. Het maximum-premie-inkomen bedraagt in 2023 €37.149.²¹² Of iemand €38.000 of €100.000 per jaar verdient, heeft dus geen invloed op de premiehoogte. Als een verzekerde Wlz-zorg krijgt, moet hij een eigen bijdrage betalen.²¹³ De hoogte van de eigen bijdrage is afhankelijk van de persoonlijke financiële omstandigheden en het vermogen van de verzekerde.²¹⁴ De kosten voor de Wlz zijn voor 2024 begroot op €36,8 miljard (ongeveer een derde van de zorguitgaven).²¹⁵</p>
Maatregel	<p>Verlaging van de premie Wlz via:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Afschaffen van het maximum-premie-inkomen.2) De premie Wlz geleidelijk en gedeeltelijk (bijvoorbeeld 50%) financieren uit algemene middelen; dus verlaging van de premie via een Rijksbijdrage. <p>Zie ook 2.1. (voetvrijstelling voor de premie Wlz) en 2.5. en 3.5. (verlaging van de Zorgverzekeringswet inkomensafhankelijke bijdrage).</p>
Rationale	<ul style="list-style-type: none">- Verlaging van de lasten op arbeid; de belastingmix verschuiven naar belastingen op consumptie, vervuiling en verbruik. Via de algemene middelen gaan alle deelnemers aan het economische verkeer bijdragen aan de dekking van het risico op langdurige ziekte.- Hogere inkomens gaan relatief meer bijdragen; de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten.- Een toekomstbestendiger belastingstelsel, met het oog op de vergrijzing.²¹⁶
Budget	<p>Het afschaffen van het maximum-premie-inkomen is budgetneutraal. Het budgettaire belang van financiering uit algemene middelen hangt af van het beschikbare bedrag uit groene belastingen.</p>
Impact	<p>De groep met een inkomen tot €37.149 gaat minder premie betalen, diegenen met een inkomen daarboven gaan meer premie afdragen. Dit past in een solidair stelsel op basis van draagkracht.</p>
Aandachtspunten	<p>Bij financiering uit algemene middelen zou het stelsel minder progressief kunnen worden. Dit wordt onder anderen opgevangen door versterking van de progressiviteit van de IB-tarieven (zie de voetvrijstelling in 2.1, verlaging van de IB in 2.2 en verlaging van de premie-inleg via de afschaffing van het maximum premieloon in de AOW in 2.3) Bij het heffen van groene belastingen kunnen de laagste en middeninkomens bovendien worden ontzien. Doorrekening van het Deltaplan voorbeeldscenario door Cambridge Econometrics (zie 1.1) liet vanwege de beleidskeuzes progressieve resultaten zien.²¹⁷</p>

3. Verlagen van de wig – werkgeversdeel

3.1. Voetvrijstelling voor premies werknemersverzekeringen

Zie 2.1. De Algemene Heffingskorting beïnvloedt de hoogte van de premies werknemersverzekeringen betaald door de werkgever.

3.2. Premies werknemersverzekeringen verlagen via afschaffen maximum premieloo

Context	In 2023 is het maximum premieloo voor de premies werknemersverzekeringen (WW, WAO, WIA) €66.956. Boven dit inkomen worden geen premies afgedragen (en de uitkeringen zijn ook gemaximeerd). Of iemand €67.000 of €200.000 per jaar verdient, heeft voor deze verzekeringen dus geen invloed op de premiehoogte. Mensen met een persoonlijk bruto-inkomen boven het maximum premieloo behoren tot de 20% hoogste inkomens. ²¹⁸
Maatregel	Het maximum premieloo wordt afgeschaft bij gelijkblijvende uitkeringsrechten en verzekeringsrechten. Met de additionele opbrengst worden de premiepercentages generiek verlaagd. Hangt samen met diverse andere maatregelen in dit pakket. Zo ontvangen alle inkomensgroepen de voetvrijstelling in 2.1. en in fase 2 gaan ook zelfstandigen premies werknemersverzekeringen afdragen (zie 4.2).
Rationale	<ul style="list-style-type: none">- Verlaging van de lasten op arbeid; de belastingmix verschuiven naar belastingen op consumptie, vervuiling en verbruik.- Hogere inkomens gaan relatief meer bijdragen aan de werknemersverzekeringen. Een verschuiving van equivalentie naar universele solidariteit; de sterkste schouders dragen de zwaarste lasten.- Administratieve vereenvoudiging.
Budget	Geen (de maatregel is budget-neutraal voor de overheid).
Impact	<ul style="list-style-type: none">- Lastenverhoging voor hogere inkomens en lastenverlaging voor lagere inkomens.- Lagere lasten voor arbeidsintensieve sectoren (zoals onderwijs, zorg, horeca en dienstverlening) en arbeidsintensieve activiteiten (zoals verduurzaming van de gebouwde omgeving en reparatiediensten). Deze verschuiving draagt bij aan een gelijk spelveld voor arbeidsintensieve sectoren en activiteiten ten opzichte van grondstofintensieve sectoren en activiteiten.
Aandachtspunten	De juridische basis voor het loskoppelen van de premie inleg en uitkering is een punt van aandacht.

3.3. Loondoorbetaling bij ziekte deels uit algemene middelen financieren

Context

Nederlandse werkgevers zijn verantwoordelijk voor twee jaar loondoorbetaling bij ziekte. Dit is veel langer dan werkgevers in Finland (10 dagen), Zweden (14), Noorwegen (16), België (7-30), Denemarken (30), Duitsland (42) en het Verenigd Koninkrijk (4-196). Er is in Nederland geen kwalificatieperiode; de rechten ontstaan vanaf de eerste werkdag. In Duitsland en Noorwegen is de kwalificatieperiode bijvoorbeeld 4 weken, in België 180 dagen. **Niet alleen de verzekeringslast voor de eerste twee jaar ziekte ligt bij de werkgevers, maar ook de re-integratie inspanning daarna. Hierin verschilt Nederland eveneens van de omliggende landen**, waar ofwel een langere loondoorbetaling ofwel een grote inspanningsverplichting wordt toegepast.²¹⁹

De kosten van loondoorbetaling aan werknemers die verzuimen bedroegen in 2021 €17 miljard, waarvan €7,4 miljard werkgerelateerd ziekteverzuim.²²⁰ Dit betekent dat **tweederde van de kosten niet-werkgerelateerd** is en dus buiten de invloedssfeer van de werkgever ligt. Van de werkgerelateerde verzuimkosten wordt 64% veroorzaakt door psychosociale arbeidsbelasting, die ook voor een deel buiten de invloedssfeer van de werkgever ligt (bijvoorbeeld relatieproblemen of schulden). Fysieke arbeidsbelasting, zoals zwaar werk of langdurig dezelfde handelingen verrichten, veroorzaakt 20% van de verzuimkosten.²²¹ De meeste landen maken in hun onderscheid tussen beroepsziekten en arbeidsongevallen ('risque professionnel') en niet-werkgerelateerde risico's ('risque social') waarbij de eerste categorie ruimhartiger wordt gedekt.²²² Verschillende regelingen voor verschillende soorten risico's (zoals verlaging van uitkeringen WIA voor risque social of stress-gerelateerde klachten in WIA deels uitsluiten) leveren een complexere uitvoering op en 'juridisch getouwtrek om grijs gebied' (CPB 2020).²²³

De totale verzuimkosten voor een werkgever bedragen gemiddeld €400 per dag. Na twee jaar lopen de kosten op tot bijna €200.000 in totaal.²²⁴ Werkgevers wegen deze risico's, kosten en de administratieve rompslomp mee in hun personeelsbeleid.²²⁵ Vooral kleine ondernemers hebben niet de tijd of de kennis om aan alle wettelijke verplichtingen rondom ziekteverzuim en re-integratie te voldoen.²²⁶ **Ondernemers zijn daarom huiverig om personeel in vaste dienst te nemen**, vooral als het gaat om risicogroepen zoals oudere werknemers en mensen met een arbeidsbeperking.²²⁷

De commissie Borstlap adviseerde de plicht tot loondoorbetaling en re-integratie bij ziekte voor werkgevers terug te brengen tot een jaar.²²⁸ Bij AOW-gerechtigden is inmiddels de loondoorbetalingsverplichting teruggebracht naar zes weken.²²⁹ In het Coalitieakkoord van het kabinet-Rutte IV is €310 miljoen structureel gereserveerd voor lastenverlichting van het MKB via loondoorbetaling bij ziekte.²³⁰ Een concept wetsvoorstel is in consultatie gebracht die kleine en middelgrote werkgevers de mogelijkheid geeft om zich vanaf de start van het tweede ziektejaar alleen te richten op re-integratie in het tweede spoor (re-integratie bij een andere werkgever).²³¹

De Onafhankelijke Commissie Toekomst Arbeidsongeschiktheidsstelsel (Octas) onder leiding van Roos Vermeij adviseert het kabinet begin 2024 over een beter stelsel voor langdurige ziekte en arbeidsongeschiktheid.²³²

Maatregel

Vanwege het feit dat ziekteverzuim gedeeltelijk een collectieve zaak is (risque social), verschuift de financiering ook deels van de werkgevers naar het collectief:

1) Loondoorbetaling bij ziekte door werkgever van 2 naar 1 jaar voor nieuwe gevallen onder 55 jaar. De bijdrage van het Rijk gaat omhoog (financiering uit algemene middelen, dus niet budget-neutraal).

2) Het proces van het re-integratietraject tweede spoor wordt gecomprimeerd tot maximaal 1 jaar, het Rijk investeert mee in begeleiding door gecertificeerde re-integratiebureaus. Het tweede spoor biedt mogelijkheden om over te stappen naar passend werk bij een andere werkgever. In een krappe arbeidsmarkt zou dit in bepaalde gevallen relatief gemakkelijk moeten zijn. Maar voor de werkgever vergt het tweede spoor specialistische kennis en intensieve sollicitatiebegeleiding of zelfs begeleiding naar ondernemerschap of volledige omscholing.²³³ De kosten van een tweede spoor traject uitgevoerd door een gespecialiseerd re-integratiebureau bedragen €2.000-5.000.²³⁴

- 3) De inspanningsverplichting voor re-integratie is verhoogd als de uitval arbeidgerelateerd is.** In het geval van een arbeidgerelateerde (en niet-psychosomatische) ziekte en volledig herstel binnen 2 jaar geldt een plicht om deze persoon weer in dienst te nemen.
- 4) De categorieën voor kleine en grote werkgevers worden omgezet naar klein, middel en groot,** net als in de WW.
- 5) [in fase 3] Loondoorbetaling verlagen** in lijn met omringende landen en andere (vergelijkbare) EU-lidstaten
- 6) [in fase 3] Verdere vereenvoudiging door middel van een heffing bij werkgevers** voor een bijdrage in het risico op arbeidgerelateerde uitval (een percentage van de loonsom, afhankelijk van de sector).

Rationale

- Een collectief risico in mindere mate afwentelen op de werkgever.
- Werkgeverschap lonend maken door werkgevers zekerheid geven.
- Voor werknemers ontbreekt een incentive om te veranderen van werkgever als daarmee bijvoorbeeld burn-out kan worden voorkomen of de re-integratie naar werk kan worden bespoedigd. In een krappe arbeidsmarkt zijn hiervoor ruimere mogelijkheden.
- Wegnemen van barrières voor de arbeidsmobiliteit; prikkel om mensen met een hoog risicoprofiel gemakkelijker in dienst nemen (inclusieve arbeidsmarkt).

Budget

Het CPB verwacht dat bij verkorting van loondoorbetaling tot 1 jaar (dus alleen de eerste stap van deze maatregel) de publieke uitgaven stijgen met €1,2 miljard en de private kosten loondoorbetaling dalen met €0,5 miljard, waarmee de netto toename in kosten voor werkgevers €0,7 miljard bedraagt. Dit scenario gaat uit van financiering door hogere premies betaald door werkgevers, in plaats van fiscalisering. Het CPB verwacht een forse toename van de instroom in de WIA, van 45.000 naar 60.000 mensen.²³⁵

Impact

- Lagere kosten voor werkgevers.
- Re-integratie op de arbeidsmarkt versneld en vergemakkelijkt.

Aandachtspunten

Er is een nijpend tekort aan keuringsartsen waardoor lange wachtlijsten zijn ontstaan.²³⁶ Door pensionering van bedrijfsartsen loopt het tekort de komende jaren verder op. De Algemene Rekenkamer stelt daarom dat de Wet arbeidsongeschiktheid al volledig is vastgelopen.²³⁷ Een forse extra instroom in de WIA is in deze situatie voor het uitvoeringsapparaat niet mogelijk. Een mogelijke oplossing ligt in het investeren in opleidingsplekken, aldus de minister van Sociale Zaken:

“Het aantal opleidingsplekken is schaars, onder meer vanwege een tekort aan praktijkbegeleiders. In tegenstelling tot de opleiding van veel artsdisciplines is de opleiding van bedrijfsartsen privaat gefinancierd. Op dit moment lijkt de sector niet in staat om dit tekort aan opleidingsplekken zelfstandig op te lossen. Daarom tref ik in 2023 en 2024 een noodmaatregel van tijdelijke publieke medefinanciering van opleiding en een tijdelijke bijdrage aan kwaliteitsverbetering. (...) Met een tijdelijke publieke bijdrage aan de opleiding tot bedrijfsarts, beoog ik het aantal bedrijfsartsen op korte termijn te vergroten om zo de arbeidgerelateerde zorg te bevorderen.”²³⁸

De genoemde maatregels verminderen de preventieprikkel. De kosten en risico's voor werkgevers blijven voorlopig echter nog zeer hoog vergeleken met de ons omringende landen.

3.4. Premies werknemersverzekeringen verlagen door financiering uit algemene middelen

Context	<p>De werknemersverzekeringen verzekeren werknemers in loondienst tegen het inkomensverlies als ze werkloos, arbeidsongeschikt of ziek worden.²³⁹ De premies arbeidsongeschiktheid bedragen in 2023 €22,2 miljard en de WW-premies €9,2 miljard.²⁴⁰ De fondsen voor arbeidsongeschiktheid en werkloosheid worden via bijdragen van het Rijk aangevuld uit algemene middelen.²⁴¹ Op de langere termijn streven de sociale fondsen naar een vermogen van nul.²⁴² Het risico en de kosten van ziekte van werknemers liggen voor de eerste twee jaar bij de werkgevers, terwijl ziekte voor het overgrote deel buiten de invloedssfeer van werkgevers valt (risque professionnel versus risque social, zie 3.3). Tweederde van de kosten van ziekteverzuim is niet-werkgerelateerd. Van de werkgerelateerde verzuimkosten wordt 64% veroorzaakt door psychosociale arbeidsbelasting, die ook voor een deel buiten de invloedssfeer van de werkgever ligt (bijvoorbeeld relatieproblemen of schulden).</p>
Maatregel	<p>De premies werknemersverzekeringen (WW, WAO, WIA, ZW) worden geleidelijk gefinancierd uit algemene middelen, bijvoorbeeld met 5 procentpunt van de kosten per jaar, tot 50% van het totaal. Deze maatregel wijzigt de uitkeringsrechten niet. In fase 3 wordt toegewerkt naar een volksverzekering voor werkloosheid en arbeidsongeschiktheid. Zie ook de voetvrijstelling in 2.1. en afschaffing van het maximum premieloon in 3.2.</p>
Rationale	<ul style="list-style-type: none">- Verlaging van de lasten op arbeid; de belastingmix verschuiven naar belastingen op consumptie, vervuiling en verbruik. Via de algemene middelen gaan alle deelnemers aan het economische verkeer bijdragen aan de dekking van de risico's op werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en langdurige ziekte.- <i>Risque social</i> wordt (deels) collectief gefinancierd.
Budget	<p>Budgettair belang hangt af van het beschikbare bedrag uit groene belastingen. Een verlaging van de Aof met 1%-punt kost circa 2,2 miljard euro (exclusief tweede-orde effecten).²⁴³</p>
Impact	<p>Nu al worden de fondsen aangevuld uit algemene middelen. De uitkeringsrechten worden bepaald op basis van het inkomen. Bij de AOW werkt dit ook al zo en dit is in de uitkeringswet geborgd. In dit model worden de premies niet meer alleen door de werkgever gefinancierd. Het bestuur van de fondsen blijft hetzelfde. Hetzelfde geldt voor de uitkeringsrechten. De financiering verandert.</p>
Aandachtspunten	<p>Er bestaat een risico op ongewenst gebruik als mensen in Nederland werken (waardoor ze verzekeringsrechten opbouwen) maar niet in Nederland wonen (waardoor ze niet meebetalen aan de algemene middelen). Dit moet gemonitord worden.</p> <p>Bij financiering uit algemene middelen zou het stelsel minder progressief kunnen worden. Dit wordt onder anderen opgevangen door de progressiviteit van de IB-tarieven en premie-inleg te versterken, bijvoorbeeld via de voetvrijstelling (zie 2.1.) en afschaffing van het maximum premieloon (3.2.). Bij het heffen van groene belastingen kunnen de laagste en middeninkomens bovendien worden ontzien. In het geval van waterbelasting zou bijvoorbeeld een basishoeveelheid water onbelast kunnen zijn, en daarboven voor grootverbruikers juist wel belast. Doorrekening van het Deltaplan voorbeeldscenario door Cambridge Econometrics liet vanwege de beleidskeuzes progressieve resultaten zien.²⁴⁴</p>

3.5. Zorgverzekeringswet inkomensafhankelijke bijdrage (Zvw-IAB) verlagen door afschaffen maximumbijdrage-inkomen en gedeeltelijke financiering uit algemene middelen

Context

De zorg is met €105,9 miljard de grootste kostenpost op de Rijksbegroting. Dit is 27% van de uitgaven.²⁴⁵ De financiering van de zorg is uiterst complex en loopt via inkomensafhankelijke bijdragen, nominale premies, subsidies, directe betalingen (inclusief eigen betalingen, zoals het eigen risico) en betaling van arbozorg door bedrijven.²⁴⁶ De financiering van kosten van de basisverzekering via de Zorgverzekeringswet gaat via vier kanalen. De helft van de jaarkosten wordt betaald via de inkomensafhankelijke bijdrage (IAB). De andere helft worden betaald via de nominale premie van de zorgverzekeraar, de Rijksbijdrage (voor kinderen 0-18 jaar die geen premie betalen) en het eigen risico.²⁴⁷

De inkomensafhankelijke bijdrage Zvw wordt afgedragen door iedereen die niet in loondienst is, zoals zelfstandigen zonder personeel en pensioengerechtigden. De inkomensafhankelijke *werkgeversbijdrage* Zvw wordt betaald door de werkgever of uitkeringsinstanties.²⁴⁸ Het premiepercentage voor de inkomensafhankelijke bijdrage varieert²⁴⁹ en is voor zelfstandigen 5,43% en voor werknemers in loondienst 6,68%. Het inkomen waarover de bijdrage wordt gerekend is gemaximeerd op €66.956.²⁵⁰ Of iemand €67.000 of €200.000 per jaar verdient, heeft voor de Zorgverzekeringswet dus geen invloed meer op de premiehoogte.

De inkomensafhankelijke bijdrage brengt in 2023 €30,3 miljard op.²⁵¹ Werkgevers dragen significant bij aan de kosten:

“Werkgevers dragen in 2019 uiteindelijk voor 18,4 miljard euro (17 procent) bij aan de zorguitgaven. Het grootste deel wordt gevormd door de inkomensafhankelijke bijdrage zorgverzekering die gedragen wordt door de werkgevers (inclusief de overheid als werkgever). In 2019 ging het om 16,3 miljard euro. Het restant van ruim 2 miljard euro zijn de uitgaven van bedrijven met personeel aan arbo- en reïntegratiediensten en andere ondersteunende diensten (inclusief zelfstandigen als werkgever).” (CPB 2022)²⁵²

Er zijn grote zorgen over de financiering en houdbaarheid van de zorg in de toekomst. De komende vijf jaar wordt een explosieve toename in de inkoopkosten verwacht. Dit komt vooral door oplopende personeelskosten, die in 2026 stijgen tot €70,2 miljard; bijna een verdubbeling ten opzichte van 2012.²⁵³ Paragraaf 1.2. schetst uitgebreider de context in de zorg.

Maatregel

Verlaging van de inkomensafhankelijke bijdrage via:

1. **Afschaffen van het maximumbijdrage-inkomen** voor de ZvW-IAB en de werkgeversheffing ZvW.
2. **De effectieve premiedruk van de ZvW-IAB contractsvormneutraal maken.**
3. **De inkomensafhankelijke Zvw-premies geleidelijk en gedeeltelijk (bijvoorbeeld 50%) financieren uit algemene middelen;** dus verlaging van de premie via extra Rijksbijdrage. Er bestaat al een Rijksbijdrage voor kinderen onder de 18 jaar. Deze bedroeg in 2023 €3,1 miljard.²⁵⁴

Zie ook 2.1. voor wat betreft de voetvrijstelling voor de premies Wlz en 2.6. met betrekking tot verlaging van de premies Wlz.

Rationale

- Vergroten inkomenssolidariteit in de dekking van de zorgkosten.
- Zekerstellen van de financiering van de zorg zodat de toegankelijkheid en kwaliteit kunnen worden behouden.
- Verlaging van de lasten op arbeid; de belastingmix verschuiven naar belastingen op consumptie, vervuiling en verbruik.
- Ziektekosten zijn een collectief risico. Via de algemene middelen gaan alle deelnemers aan het economische verkeer bijdragen aan het zorgstelsel.
- Rechtsvorm neutrale arbeidslasten.

Budget

Het budgettaire belang is afhankelijk van de snelheid en mate waarin fiscalisering plaats vindt. Het structurele effect van het afschaffen van de maximum premiegrens IAB werd in 2019 door het CPB geschat op €1,1 miljard voor gezinnen en €1,9 miljard voor bedrijven.²⁵⁵

Impact

De zorg is een arbeidsintensieve dienstensector. Het grootste deel (66%) van de kosten bestaat uit personeelskosten.²⁵⁶ In samenhang met de rest van het pakket aan maatregelen kan een lastenverlichting op arbeid potentieel significante kostenbesparingen opleveren (zie 1.2.). De zorgpremies kunnen dan omlaag, of de stijging kan worden beperkt. Een lastenverlichting resulteert in de zorgsector echter niet automatisch in lagere arbeidskosten voor zorgaanbieders. Dit heeft te maken met de totstandkoming van de tarieven die zorgaanbieders mogen rekenen voor activiteiten. Lagere loonkosten leiden nu automatisch tot verlaging van de tarieven Overheidsbijdrage in de Arbeidskostenontwikkeling (OVA), waardoor de aanbieders geen additionele ruimte in hun budget zullen waarnemen.²⁵⁷ Een oplossing zou zijn om deze verlaging van de OVA niet of slechts gedeeltelijk toe te passen. Als een lastenverlichting ook bij zorgondernemers belandt, dan zou die besparing door zorginkopers in overleg met Cao-partijen kunnen worden ingezet om meer zorg te leveren, medewerkers beter te betalen of een combinatie van beide. Het kan daarmee ook helpen bij het verminderen van de werkdruk en daarmee het concurrerender worden als werkgever. Indien er meer capaciteit beschikbaar komt voor de zorg, heeft dat een positief effect op de toegankelijkheid, wat één van de grootste uitdagingen is voor houdbare zorg.²⁵⁸ Preventieve zorg (het voorkomen van ziekte door bijvoorbeeld leefstijlprogramma's en stoppen met roken poli's) is zeer arbeidsintensief.²⁵⁹ Ook preventieve zorg kan beter betaalbaar worden bij verlaging van de lasten op arbeid.

Aandachtspunten

- Een aandachtspunt is de manier waarop tarieven tot stand komen in de zorg (zie hierboven). Nader onderzoek is nodig over de impact van het pakket aan maatregelen op de loonkosten, op de kwaliteit van zorg, de werkdruk en de inzet van zzp'ers in de zorg.
- Het (nieuwe) kabinet zou de samenhang tussen lucht-, water- en bodemvervuiling en zorgkosten integraal en op kostenniveau in kaart moeten brengen. Volgens het RIVM verklaart de huidige luchtkwaliteit 75% van de milieubijdrage aan ziektelast in Nederland. Dit betekent 11.000 vroegtijdige sterfgevallen, 150.000 verloren gezonde levensjaren en ruim een half miljard euro aan zorgkosten in 2015.²⁶⁰ Fijnstof en NO2 veroorzaken per jaar onder anderen 500.000 dagen met klachten bij kinderen met astma en 4,5 miljoen dagen aan werkverzuim.²⁶¹ Groene belastingen dragen potentieel bij aan het verminderen van deze zogenaamde 'externe kosten'.
- De vrees kan ontstaan dat bij financiering uit algemene middelen de zorgkosten niet meer duidelijk gemaximeerd zijn en daardoor ongebreideld kunnen oplopen. Er blijft echter een stimulans om de zorgkosten laag te houden omdat de helft van de financiering van de ZvW uit nominale premies blijft komen.

3.6. WBSO uitbreiden naar circulaire procesinnovatie

Context	<p>Nederland gaf in 2021 2,26% van het bbp uit aan R&D. Daarmee zit Nederland boven het gemiddelde van de EU lidstaten, maar onder het gemiddelde van de OESO en een aantal landen waarmee Nederland zich wil vergelijken, zoals de VS, Duitsland en België.²⁶² Het investeringsniveau ligt lager dan het doel dat Nederland zichzelf heeft gesteld (2,5%) en onder de ambitie van de EU (3%).²⁶³ De belangrijkste programma's voor R&D in Nederland zijn, zo constateert het CPB, toegankelijk voor 'bruine' technologieën en niet expliciet gericht op groene innovatie. De innovatiebox verlaagt de vennootschapsbelasting op winsten uit intellectuele eigendommen en de regeling steunt zo innovaties die al winstgevend worden toegepast. Via de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) kunnen bedrijven een deel van hun loonkosten en andere uitgaven voor R&D verlagen. Deze regeling steunt op die manier ook bedrijven in vroegere stadia van innovatie, omdat bedrijven dan nog relatief hoge kosten hebben en weinig winst maken.²⁶⁴ In 2022 maakten bijna 20.000 bedrijven (waarvan 97% MKB) gebruik van totaal €1,3 miljard uit de WBSO. De regeling ondersteunde zo'n 93.000 hoogwaardige arbeidsplaatsen (fulltimebanen).²⁶⁵ In 2023 is een KIA-CE (Kenniss en Innovatie agenda – Circulaire Economie) subsidie van €2,5 miljoen beschikbaar gesteld voor onderzoek naar circulaire producten of diensten en is niet specifiek gericht op arbeidsinzet.²⁶⁶</p>
Maatregel	<p>De WBSO wordt uitgebreid naar circulaire procesinnovatie. De WBSO is vooral gericht op manuren van zogenaamde 'witte jassen' (laboratoria) en patenteerbare processen. Deze nieuwe maatregel breidt de WBSO uit naar de manuren van 'groene jassen', voor ontwikkeling van circulaire processen, kennis en productieketens verbeteringen gericht op de 'reduce, reuse, recycle' principes, en biobased en niet-toxische materialen. Kosten en investeringen anders dan loonkosten komen niet in aanmerking.²⁶⁷ Het administratieve proces van de WBSO wordt vereenvoudigd door bijvoorbeeld toekenning op basis van een vast percentage van de loonsom.</p>
Rationale	<p>Bij toenemende klimaatverandering en aanvoerrisico's van grondstoffen neemt de vraag naar duurzame producten en diensten wereldwijd toe. Circulaire innovatie draagt bij aan een sterkere concurrentiepositie. R&D is arbeidsintensief en daarmee kostbaar. Door de WBSO kunnen werkgevers zich meer inzet van mensen permitteren voor circulaire innovatie.</p>
Budget	<p>Nader te bepalen.</p>
Impact	<p>Meer circulaire innovatie, meer werkgelegenheid.</p>
Aandachtspunten	<p>Voor expats (tijdelijke buitenlandse kenniswerkers) geldt de 30%-regel. Deze regeling houdt in dat expats slechts over 70% van hun inkomen inkomstenbelasting betalen.²⁶⁸ De regeling kostte in 2023 €1,1 miljard. Vanwege een gebrek aan data wordt de regeling niet 'actief gemonitord' door het ministerie van Financiën, maar dit staat bij het ministerie op de planning voor 2025.²⁶⁹ Vanaf 2024 wordt de regeling beperkt tot maximaal 30% van de Balkenendenorm.²⁷⁰ Verwacht wordt dat dit een relatief klein gedragseffect gaat opleveren.²⁷¹</p> <p>Aanpalend aan de uitbreiding van de WBSO zoals voorzien in deze paragraaf kan worden overwogen om de 30%-regel via de WBSO gericht in te zetten ter ondersteuning van innovatieve duurzame bedrijven die de benodigde kenniswerkers niet in Nederland kunnen vinden. In de WBSO kan dan selectie 'aan de poort' plaats vinden zodat dit doel ook effectief gemonitord kan worden.</p>

4. Overige maatregelen loonbelasting en sociale verzekeringen

4.1. Toeslagen op basis van voorgaande 3 jaar

Context	<p>In 2022 werd door de Dienst Toeslagen voor €15,7 miljard aan huurtoeslag, zorgtoeslag, kindgebonden budget en kinderopvangtoeslag uitgekeerd.²⁷² Het toeslagenstelsel is bedoeld als inkomensondersteuning. Maar het werken met voorschotten leidt in de praktijk tot financiële onzekerheid bij huishoudens, zo concludeerde de Algemene Rekenkamer in 2019:</p> <p>“Per 30 juni 2018 stond er bij de Belastingdienst in totaal voor € 1,4 miljard aan terugvorderingen van toeslagen uit. (...) Verschillende instanties wijzen erop dat het systeem van toeslagen waarbij gewerkt wordt met voorschotten een risico vormt voor het ontstaan van schulden bij huishoudens. De Raad voor Volksgezondheid en Samenleving en de Nationale ombudsman noemen bijvoorbeeld dat het verstrekken van een voorschot – vooral voor mensen met wisselende inkomens – tot financiële onzekerheid leidt (RVS, 2017) en kan leiden tot financiële problemen (Nationale ombudsman, 2019). Ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid concludeert dat het aanvragen van toeslagen zo complex is geworden dat sommige huishoudens hierdoor problemen ervaren, vooral in onzekere tijden zoals bij baanverlies, echtscheiding of schulden (WRR, 2017).”²⁷³</p> <p>In 2020 ontvingen 6,3 miljoen huishoudens een toeslag. Daarvan moesten 1,4 miljoen huishoudens een bedrag terugbetalen, terwijl 2,1 miljoen huishoudens juist een bedrag extra te ontvangen hadden.²⁷⁴ Jaarlijks komen 300.000 terugvorderingen van toeslagen in de fase van dwanginvordering. Het ministerie van Financiën stelt: “De keerzijde van actualiteit zijn dus hogere mentale lasten”.²⁷⁵ De toeslagenaffaire heeft het denken over het toeslagenstelsel veranderd en het kabinet heeft de ambitie de toeslagen af te schaffen.²⁷⁶</p>
Maatregel	Toeslagen worden niet afhankelijk van het actuele inkomen en vermogen maar van het gemiddelde inkomen en vermogen over de voorgaande drie jaar (t-3). Met het oog op de grote complexiteit valt het afschaffen van de toeslagen niet binnen de scope van dit onderzoek.
Rationale	<ul style="list-style-type: none">- Vereenvoudiging van het belastingstelsel.- Meer financiële zekerheid voor huishoudens. Helder zicht op inkomen en marginale druk.
Budget	De maatregel vereenvoudigt de uitvoering van het toeslagenstelsel, en bespaart daarmee kosten.
Impact	<p>Het ministerie van Financiën heeft een variant onderzocht waarin toeslagen afhankelijk worden van het inkomen en vermogen van twee jaar eerder (t-2). De conclusie is dat een dergelijke variant in potentie tot veel minder terugvorderingen leidt. De onzekerheid over de hoogte van de toeslagen neemt af. Een kwetsbaar punt wordt gezien in de noodzaak van een vangnet en de vraag onder welke voorwaarden burgers daarvan gebruik kunnen maken:</p> <p>“Voor de uitvoering is de overgang op t-2 in beginsel een verbetering in de zin dat er veel minder terugvorderingen zijn. Grote complicerende factor is de instelling van een vangnet. De harde grens kan bovendien kwetsbaar zijn en grote terugvorderingen veroorzaken.”²⁷⁷</p>
Aandachtspunten	Er zal budget nodig zijn om huishoudens te ondersteunen wanneer zij tijdelijk minder inkomen hebben of geen recht op toeslagen door een uitzonderlijke piek in inkomen, bijvoorbeeld vanwege een ontslagvergoeding. Tegelijk is een heldere ondergrens nodig voor extra ondersteuning (bijvoorbeeld een minimum verlaging van meer dan 20% in één van de drie jaren). Dit moet nader onderzocht worden.

4.2. Zelfstandigen gaan premies werknemersverzekeringen afdragen zoals werkgevers en krijgen socialezekerheidsrechten zoals werknemers

Context

Vier op de tien werkenden in Nederland zijn flexwerker. Deze groep van 4 miljoen werkenden bestaat volgens de definitie van het CBS uit 2,8 miljoen werknemers met een flexibele arbeidsrelatie (met een tijdelijke arbeidsovereenkomst of flexibele aantal uren per week) en 1,2 miljoen zzp'ers.²⁷⁸ In 2021 waren onder alle zelfstandigen 231.000 dga's met en zonder personeel in dienst.²⁷⁹ Werknemers met een arbeidsovereenkomst zijn in principe via de werkgever verzekerd tegen inkomensverlies tijdens werkloosheid, ziekte of arbeidsongeschiktheid. Zelfstandigen daarentegen kunnen zelf beslissen om zich te verzekeren. In 2020 verzekerde slechts 17,6% van alle zzp'ers zich tegen arbeidsongeschiktheid. Onder jongere zzp'ers (tot 25 jaar) ligt dat percentage op slechts 6%.²⁸⁰ Zo'n 30.000 ondernemers hebben zich aangesloten bij een Broodfonds, waarin kleine groepen elkaar bij ziekte met schenkingen steunen.²⁸¹ De Stichting van de Arbeid stelt:

“De kans op langdurige arbeidsongeschiktheid is niet groot maar de kosten voor een zelfstandige die daardoor zijn inkomen verliest, zijn dat wel. Om bijvoorbeeld zeven jaar op bijstandsniveau rond te komen, is al € 100.000 aan eigen vermogen nodig. Zelfstandigen kunnen vaak niet op de bijstand terugvallen omdat daar een vermogenstoets geldt en/of rekening wordt gehouden met het inkomen van de partner.”²⁸²

Van de werkenden is het armoederisico bij zzp'ers het grootst.²⁸³ Bij een laag inkomen maken zelfstandigen meer gebruik van inkomensafhankelijke sociale regelingen zoals huurtoeslag. Bovendien vormt het verschil in kosten voor de sociale zekerheid tussen werknemers en zelfstandigen een prikkel voor de inzet van flexibele arbeid.²⁸⁴ Het kabinet wil het speelveld tussen werknemers en zelfstandigen gelijk maken door de verschillen in sociale zekerheid en fiscale behandeling weg te nemen. Het gaat dan om het bieden van dezelfde fiscale ruimte voor pensioenopbouw (zie ook 4.3.), een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen en een verlaging van de zelfstandigenaftrek.²⁸⁵ Het demissionaire kabinet verwachtte in 2024 met een uitgewerkt plan te komen voor een aparte verplichte verzekering voor zzp'ers (en niet voor dga's en freelancers die ook nog een baan in loondienst hebben, de zogenaamde 'resultaatgenieters').²⁸⁶ Een dergelijke regeling zou volgens een voorstel van de Stichting van de Arbeid een zzp'er naar schatting €200 per maand aan premie kosten. De uitkering bij ziekte ligt rond het bijstandsniveau.²⁸⁷

De Commissie Borstlap adviseerde het invoeren van een basisverzekering arbeidsongeschiktheid voor alle werkenden.²⁸⁸

De OESO adviseert om de fiscale behandeling en sociale zekerheidsbijdragen tussen verschillende contract soorten voor hetzelfde werk te harmoniseren.²⁸⁹

Maatregel

1. **Zelfstandigen (inclusief dga's) gaan dezelfde premies werknemersverzekeringen afdragen als werkgevers en krijgen dezelfde rechten als werknemers.** Iedereen wordt premieplichtig en uitkeringsgerechtigd voor ziekte, werkloosheid en arbeidsongeschiktheid. In plaats van het optuigen van een aparte regeling stromen deze groepen in de bestaande systemen.
2. **De mkb-winstvrijstelling en de zelfstandigenaftrek worden afgeschaft.** Deze fiscale regelingen vertegenwoordigen in 2023 nog een belastinguitgave van respectievelijk €2,3 miljard en €1,3 miljard.²⁹⁰

De maatregel hangt samen met 2.1. (de voetvrijstelling), 3.2. en 3.4. (verlaging premies werknemersverzekering) en 4.3. (pensioenopbouw voor alle werkenden).

Rationale

“Een meer toekomstbestendig belastingstelsel door een kleiner verschil in belastingdruk tussen werkenden, gepensioneerden en zelfstandigen.” (Ministerie van Financiën 2020).²⁹¹

- Een aparte collectiviteit voor zelfstandigen zal een relatief duurder stelsel opleveren. Door zelfstandigen mee te laten draaien in het bestaande socialezekerheidsstelsel (in plaats van in een aparte regeling) worden hun risico's en daarmee de kosten gespreid over meer deelnemers.

- Rechtsvorm neutrale premieafdracht (in samenhang met de andere maatregelen). Gelijke fiscale behandeling neemt de financiële prikkels weg om als (schijn)zelfstandige te werken.
- Minder risico op armoede onder zelfstandigen.

Budget Het budgettaire belang van stap 1 (afdracht premies en kosten van implementatie) is niet bekend. Stap 2 levert op basis van de huidige belastinguitgaven, en zonder rekening te houden met gedragseffecten, €3,6 miljard op voor de schatkist.

Impact Zelfstandigen gaan er door additionele premie- en belastingbetaling in netto-inkomen op achteruit. Zelfstandigen met een hoger inkomen zullen de kosten gemakkelijker door kunnen berekenen in hun uurtarief. Naar verwachting gaan zelfstandigen meer uren werken om hun inkomen aan te vullen. Er vindt verschuiving plaats naar werknemerschap en informeel werk. Een verplichte verzekering voorkomt averechtse selectie.²⁹² Door de maatregel zal het inkomen van zelfstandigen bij ziekte en arbeidsongeschiktheid toenemen.

Aandachtspunten Onder de zelfstandigen bevinden zich kwetsbare groepen met een lage verdien capaciteit, bijvoorbeeld in de culturele sector. Het onverzekerd laten van deze groep is onverstandig, maar de Stichting van de Arbeid adviseert het kabinet wel om naar aanvullende maatregelen te kijken die de betaalbaarheid van de verzekering bevorderen.²⁹³

Arbeidsongeschiktheid is in principe goed afgedekt met de Wet verbetering poortwachter (2002). Misbruik van WW is in het geval van zelfstandigen een uitdaging omdat deze groep zelfstandig kan beslissen over het aannemen van werk. Mogelijke oplossingen zijn bijvoorbeeld: 1) Een wachttijd van 3 maanden voordat men aanspraak kan maken van de werkloosheidsregeling, 2) Een langere wachttijd bij een hoge gemiddelde verdien capaciteit (als iemand jarenlang een hoog inkomen heeft gehad dan moet diegene een langere wachttijd aan kunnen), 3) De duur van WW wordt net als bij werknemers opgebouwd op basis van het arbeidsveleden (als je als zzp'er vaak periodes hebt met inkomen heb je ook langer recht op uitkering), 4) Een eerlijk en robuust boetesysteem, 6) Een sollicitatieverplichting en/of 7) Een vermogenstoets (net als in de bijstand).

4.3. Pensioenopbouw verplicht voor alle werkenden

Context	<p>Het Nederlandse pensioenstelsel bestaat uit vier pijlers. De eerste pijler is de AOW. De tweede pijler wordt gevormd door werknemers- en beroepspensioenregelingen. De derde pijler bestaat uit de vrijwillige pensioenproducten zoals lijfrentes, levensverzekeringen of banksparen. De vierde pijler wordt gevormd door spaargeld en beleggingen. In 2020 bouwden 1,7 miljoen Nederlanders met een inkomen uit arbeid geen pensioen op in de tweede pijler. Dit is bijna een kwart van alle werkenden. Onder werknemers in loondienst bouwde 13% (814.000) geen pensioen op. Van de zelfstandigen bouwde 94% (882.000) geen pensioen op in de tweede pijler. Dit wordt niet of nauwelijks gecompenseerd met andere vermogensvormen. Het gevolg is niet alleen een terugval in inkomen bij pensionering, maar ook oneerlijke concurrentie tussen werkenden:</p> <p>“Opdrachtgevers hebben een prikkel om zelfstandigen of werknemers met een flexibel contract in te zetten, omdat achterblijvende pensioenopbouw voor en door deze werkenden ertoe leidt dat deze arbeid goedkoper is.” (DNB 2020)²⁹⁴</p> <p>Als werkenden niet sparen voor hun pensioen dan hebben zij op latere leeftijd te weinig inkomen. Ze zullen terugvallen op de collectiviteit, bijvoorbeeld op inkomensafhankelijke voorzieningen zoals de zorgtoeslag. Dit is een risico voor de (vergrijzende) samenleving, zo stellen DNB en CBS.²⁹⁵ Het kabinet en het Pensioenakkoord streven naar het wegnemen van het verschil in fiscaal gestimuleerde pensioenopbouw in de tweede en de derde pijler (een ‘arbeidsvorm-neutraal pensioenkader’).²⁹⁶ De pensioengrens (het pensioengevend loon) is €128.810 in 2023.²⁹⁷ De schatkist derfde in 2021 €16,4 miljard in de inkomstenbelasting als gevolg van fiscaal gefaciliteerde pensioenopbouw.²⁹⁸ Per 1 juli 2023 is een experiment begonnen waarin pensioenregelingen in de tweede pijler opengesteld kunnen worden voor vrijwillige aansluiting door zelfstandigen.²⁹⁹</p> <p>In IJsland zijn zelfstandigen verplicht om 12% van hun brutosalaris aan een pensioenfonds te betalen. Werknemers leggen minimaal 15,5% in (11,5% van de werkgever en 4% van de werknemer). Opgebouwd pensioenvermogen in de derde pijler mag gebruikt worden om belastingvrij extra hypotheekschuld af te lossen.³⁰⁰ In 2022 haalde IJsland Nederland in op de lijst van beste pensioenstelsels in de wereld, maar in 2023 voert Nederland de internationale ranglijst weer aan.³⁰¹</p>
Maatregel	<p>Pensioenopbouw wordt verplicht voor alle werkenden (inclusief dga’s en zzp’ers) met een minimum van 80% van de beschikbare premiereregeling. Een basisbank (bijvoorbeeld de Volksbank) biedt een helder arrangement/basis-spaarpensioen als aanvulling op de AOW. Zzp’ers en dga’s leggen het werknemersdeel en het werkgeversdeel in.</p> <p>De maatregel hangt onder anderen samen met 2.1 (de voetvrijstelling), 3.2 en 3.4 (verlaging premies werknemersverzekering) en 4.2 (zelfstandigen gaan premies werknemersverzekering afdragen).</p>
Rationale	<ul style="list-style-type: none">- Alle werkenden genieten dezelfde sociale zekerheid, waardoor zij minder vaak een beroep hoeven doen op algemene sociale zekerheid. Vermindert het risico op armoedeval bij pensionering. Verlaagt collectieve sociale uitgaven in de toekomst.- Arbeidsvormneutraal pensioenkader: gelijke fiscale behandeling van zelfstandigen en andere werkenden vermindert de financiële prikkel om (schijn)zelfstandigen in te zetten in plaats van werknemers met een dienstverband.
Budget	<p>Nog niet bekend.</p>

Impact

- Zelfstandigen gaan er door additionele premiebetaling in netto-inkomen op achteruit. Zelfstandigen met een hoger inkomen zullen de kosten makkelijker door kunnen berekenen in hun uurtarief. Naar verwachting gaan zelfstandigen meer uren werken om hun inkomen aan te vullen, net als bij de invoering van een verplichte AOV voor zelfstandigen (zie 4.2). Er vindt verschuiving plaats naar werknemerschap. Het inkomen van gepensioneerde zelfstandigen gaat omhoog.
- De maatregel verhoogt het budgettaire belang van de fiscale regelingen met betrekking tot de niet-belaste pensioenpremie, de belaste pensioenuitkering en de pensioenvrijstelling box 3.³⁰²
- De maatregel verlaagt op termijn de noodzaak voor collectieve inkomensregelingen voor gepensioneerden.

Aandachtspunten

DNB verwacht grote weerstand van zelfstandigen tegen een dergelijke maatregel. Een oplossing zou kunnen zijn om een 'opt-out' te geven; de uitgangspositie is dat elke zelfstandige pensioen opbouwt, maar de zelfstandige heeft wel de keus om zelf actief te besluiten geen pensioen op te bouwen.³⁰³ Deze optie vergroot de kans op averechtse selectie waarbij zelfstandigen en werknemers met een laag inkomen nog steeds geen pensioenvoorziening opbouwen. Een andere oplossing is volgens DNB het verhogen van de AOW. Daarmee blijft echter de financiële prikkel voor (schijn)zelfstandigheid in stand, en worden lagere kosten voor werkgevers en opdrachtgevers afgewenteld op collectieve inkomensregelingen.

Nader onderzoek is noodzakelijk met betrekking tot de hoogte van de minimum pensioenopbouw en in welke pijler het plaats vindt. Het IJslandse stelsel kan wellicht als inspiratiebron dienen.

4.4. Uitvoeringsfonds Overheid (Ufo) gaat op in algemene WW

Context	<p>Werkgevers betalen voor hun werknemers de WW-premie. Deze bedraagt 2,64% voor vaste dienstverbanden en 7,64% voor flexibele dienstverbanden. Sommige werkgevers zijn echter ‘eigenrisicodrager’. Zij betalen zelf de WGA-uitkering en zijn zelf verantwoordelijk voor de re-integratie van hun werknemers. Zij betalen dan minder premie aan het UWV.³⁰⁴ Overheidswerkgevers zijn eigenrisicodrager en betalen een Ufo-premie van slechts 0,68%.³⁰⁵ De lage premie en hoge eigen kosten bij re-integratie geeft overheidswerkgevers een prikkel om mensen binnen de organisatie te houden. Het is voor overheidswerkgevers ook relatief aantrekkelijk om flexibele arbeid in te zetten.</p> <p>Het valt het SCP op dat “detachering/uitzendkrachten en payrollbedrijven veel vaker door overheidsorganisaties worden ingezet dan door organisaties in andere sectoren”. Ook zetten overheidsorganisaties vaker tijdelijke contracten in.³⁰⁶ De jaarrapportage Bedrijfsvoering Rijk geeft het volgende beeld:</p> <p>“In 2022 gaven de ministeries 2,7 miljard uit aan extern personeel. (...) De uitgaven voor externe medewerkers zijn 17 procent hoger dan een jaar eerder, en bijna drie keer zo hoog als tien jaar geleden. De zogeheten Roemernorm – de afspraak dat het aandeel externe inhuur niet meer dan 10 procent van het totale personeelsbudget mag bedragen – is daarmee wederom bij lange na niet gehaald.”³⁰⁷</p>
Maatregel	<p>Afschaffen van het Uitvoeringsfonds Overheid, overheidswerkgevers zijn geen eigenrisicodrager meer en de gangbare premies WW gaan gelden.</p> <p>NB: In samenhang met de andere maatregelen in dit pakket.</p>
Rationale	<ul style="list-style-type: none">- Sinds de Wet normalisering ambtenaren (Wnra) in 2020 hebben de meeste ambtenaren een arbeidsovereenkomst en zoveel mogelijk dezelfde rechten als werknemers in het bedrijfsleven.³⁰⁸ Overheidswerkgevers concurreren op de arbeidsmarkt met niet-overheidswerkgevers. Het is daarom belangrijk dat overheidswerkgevers op dezelfde manier behandeld worden als andere werkgevers. Deze maatregel is een volgende stap in de richting van rechtsvorm neutrale premieafdracht en een neutrale arbeidsmarkt, zonder onbedoelde prikkels door afwijkende tariefstelling.- Vermindert de prikkel voor tijdelijke contracten bij de overheid.- In een krappe arbeidsmarkt de doorstroom naar passend werk bij andere werkgevers stimuleren (arbeidsmobiliteit).- Een groter collectief voor sociale zekerheid leidt tot grotere risicospreiding.
Budget	<p>Nader te onderzoeken.</p>
Impact	<p>“Een einde maken aan dit systeem leidt enerzijds tot hogere werkgeverslasten voor overheidswerkgevers vanwege de relatief veel tijdelijke contracten. Anderzijds past het wel in de ontwikkeling om de overheidssector meer en meer marktconform te maken.” (Bröker 2020)³⁰⁹</p>
Aandachtspunten	<p>Nadere uitwerking en effectenanalyse valt buiten de scope van dit onderzoek.</p>

4.5. Administratieve lastendruk werkgevers verlagen

Context	<p>Werkgevers moeten inkomstenbelasting en premies afdragen over het loon van hun werknemers. De overheid heeft deze verantwoordelijkheid bij de werkgever neergelegd om te voorkomen dat werknemers aan het eind van het jaar een groot bedrag aan inkomstenbelasting moeten betalen. Het voeren van een loonadministratie is zeer complex (het Handboek Loonheffingen 2023 van de Belastingdienst telt 538 pagina's aan instructies)³¹⁰ en de kans op naheffing is groot. Het kabinet heeft de ambitie om de regeldruk voor bedrijven te verlagen.³¹¹ De administratieve lastendruk voor werkgevers is echter nog nooit compleet in kaart gebracht. Recent is wel voor zes voorbeeldtypen bedrijven in het midden- en kleinbedrijf (mkb) de regeldruk onderzocht. Deze zes MKB-indicatorbedrijven (kapsalon, hotel, modewinkel, machinefabrikant, aannemer en vleeswarenproducent) hebben te maken met tot wel 93 verschillende verplichtingen uit wet- en regelgeving. De totale regeldrukkosten zijn afhankelijk van de omvang en de activiteiten van het bedrijf en variëren van €38.000 per jaar voor de kapsalon tot €240.000 per jaar voor het hotel. Het grootste deel van de regeldrukkosten wordt veroorzaakt door een beperkt aantal verplichtingen die samenhangen met ontslag, ziekte, arbeidsongeschiktheid, het betalen van transitievergoedingen en de premiedifferentiatie voor tijdelijke contracten. De regeldruk per fte neemt toe naarmate het mkb-bedrijf kleiner is.³¹² In 2021 was het mkb goed voor bijna driekwart van de werkgelegenheid.³¹³ Het kabinet is voornemens om via een dashboard inzage te geven in de totale regeldruk in Nederland.³¹⁴ Ook is het plan om bij elke nieuwe maatregel de regeldrukkosten voor bedrijven en burgers in beeld te brengen in een aparte paragraaf.³¹⁵</p>
Maatregel	<p>In fase 1 vindt integraal onderzoek plaats naar de administratieve lastendruk van werkgevers (groot en klein). Vanaf fase 2 wordt de lastendruk stapsgewijs verlaagd, bijvoorbeeld door middel van een vereenvoudigde loonaangifte voor werknemers met een inkomen tot de voetvrijstelling zoals genoemd in 2.1. 3.1. en een forfaitaire risico-opslag voor grote en kleine werkgevers voor de Aof (Arbeitsongeschiktheidsfonds).³¹⁶ De voetvrijstelling 2.1. en verkorting loonbetaling bij ziekte (zie 3.3.) dragen potentieel ook bij aan een verlaging van de lastendruk. Op langere termijn kan bij verbeterde digitalisering worden overwogen om de Belastingdienst de taak van de loonadministratie over te laten nemen. De werkgever betaalt dan het brutoloon aan de Belastingdienst, die het nettosalaris vervolgens aan werknemers uitbetaalt, rekening houdend met inhoudingen en eventuele toeslagen. Paragraaf 6.2. gaat in op de rol van de Belastingdienst in de toekomst.</p>
Rationale	<ul style="list-style-type: none">- Vereenvoudiging van het belastingstelsel.- Administratieve lastenverlichting, wegnemen van hindernissen voor ondernemerschap en investeringen³¹⁷ en werkgeverschap.- In een krappe arbeidsmarkt is het extra belangrijk om onnodige handelingen te vermijden en mensen efficiënter in te zetten.
Budget	Niet van toepassing.
Impact	Nog niet bekend.
Aandachtspunten	Niet van toepassing.

5. Investeren in om- en bijscholing

5.1. Mobiliteitsbudget voor werknemers in cruciale arbeidsintensieve sectoren

Context	Als een werknemer zich wil omscholen naar werk in een andere sector is er niet altijd passende steun. Het UWV helpt werknemers (pas) wanneer zij ontslagen zijn. Bij de O&O fondsen ontbreekt sector-overstijgende samenwerking. ³¹⁸ Het STAP-budget is een populaire maatregel die €1.000 per persoon verstrekt voor cursussen. De maatregel is volgens de Algemene Rekenkamer echter gevoelig voor misbruik. Er zijn signalen dat opleiders in aanloop naar de regeling hun opleidingen duurder hebben gemaakt. Relatief weinig laagopgeleiden maken er gebruik van en 60% van de aanvragers zou de opleiding ook zonder subsidie gevolgd hebben. De maatregel stopt in 2024. ³¹⁹ Voor invoering van het STAP-budget bestond een persoonlijk aftrekbaar scholingsbudget via de inkomstenbelasting. Deze aftrek werd afgeschaft omdat het de lagere inkomensgroepen niet genoeg bereikte. ³²⁰ De OESO concludeert dat de publieke uitgaven aan training €1,5 tot €1,75 miljard te laag zijn in Nederland. Het STAP-budget is volgens de OESO te klein en geeft geen prioriteit aan gebieden met tekorten. Prikkel voor cofinanciering door werkgevers ontbreken. ³²¹ In Brabant loopt sinds twee jaar een regionale variant op het STAP-budget. Via dat traject kunnen deelnemers een opleiding volgen in sectoren waarin veel vraag is naar arbeidskrachten, zoals de zorg en de IT. 'Brabant Leert' heeft sinds de start €6 miljoen gekost. Daarmee zijn 6.000 studenten aan een opleiding gestart en duizend loopbaangesprekken gevoerd. ³²² Brabant Leert is tot stand gekomen door een brede samenwerking van online scholingsaanbieders, brancheorganisaties, het MBO en hogescholen, gemeenten en sociale partners. ³²³
Maatregel	Een mobiliteitsbudget voor werknemers : een significant budget wordt vrijgemaakt om werkenden in staat te stellen de overstap te maken naar cruciale sectoren die 1) kampen met grote arbeidstekorten (bijvoorbeeld op basis van de Spanningsindicator) ³²⁴ of 2) een grote vervangingsvraag hebben (veel 50-plussers) en 3) een significant maatschappelijk belang vertegenwoordigen. In eerste instantie komen bijvoorbeeld onderwijzers, zorgmedewerkers, installateurs, UWV keuringsartsen (zie 3.3.) en ICT'ers bij de Belastingdienst (zie 6.2.) in aanmerking. Het budget kan ook worden ingezet voor bijscholing (functieverrijking) ten behoeve van contractuitbreiding. ³²⁵ Organisaties zonder winstoogmerk (zoals de VAKbeweging, ³²⁶ de Buitenboordmotor ³²⁷ en Het Potentieel Pakken) ³²⁸ begeleiden werknemers en werkgevers. Bij bewezen effectiviteit wordt de regeling opengesteld voor meer sectoren. Zo kan op termijn ook werk in de circulaire economie prioriteit krijgen. De maatregel hangt samen met het budget in 5.2. gericht op begeleiding van werknemers op de werkvloer.
Rationale	Werknemers in staat stellen om autonome keuzes te maken met betrekking tot hun om- en bijscholing. De regeling maakt het werkenden gemakkelijker om een carrièreswitch te maken, of hun contracturen uit te breiden. In een krappe arbeidsmarkt ontstaat een gelijk spelveld voor cruciale arbeidsintensieve sectoren. De OESO adviseert de Nederlandse overheid om prioriteit te geven aan sectoren met de meest prangender arbeidsbehoefte. ³²⁹
Budget	Het budget dat volgens de OESO extra zou moeten worden geïnvesteerd in om- en bijscholing (€1,5-1,75 miljard per jaar) voor de helft alloceren voor maatregelen gericht op werknemers en de andere helft voor maatregelen gericht op werkgevers (zie 5.2).
Impact	De regeling zal op basis van evaluatie (bijvoorbeeld door de Algemene Rekenkamer) worden aangepast.
Aandachtspunten	Een aandachtspunt is de grote doorstroom van bijvoorbeeld leraren (een kwart van de jonge docenten stopt binnen 5 jaar) ³³⁰ en zorgmedewerkers (40% verlaat de zorg binnen 2 jaar). ³³¹ Goede begeleiding op de werkvloer is daarom ook cruciaal (zie 5.2.). De Commissie Regulering van Werk heeft gepleit voor een persoonlijk leerrechten budget. ³³² Bij de huidige stand van de digitalisering en bescherming van persoonsgegevens is het waarschijnlijk niet mogelijk een persoonlijk 'tegoed' over de levensloop van elke burger te traceren.

5.2. Intersectoraal mobiliteitsbudget voor werkgevers in cruciale arbeidsintensieve sectoren

Context	<p>Uit onderzoek blijkt dat personeelskrapte zorgt voor hogere werkdruk, minder bijscholingsmogelijkheden voor werknemers, hogere kosten en minder innovatiemogelijkheden voor werkgevers.³³³ Werkgevers vinden het volgens de minister van Economische Zaken te risicovol om te investeren in de scholing van werknemers uit andere sectoren. Met de Omscholingsregeling wilde de minister de omscholing en doorstroming naar banen in de ICT en techniek ('intersectorale mobiliteit') stimuleren. De subsidie was eenmalig een vast bedrag van €3.750. De werkgever moest hiervoor de nieuwe medewerker in dienst nemen voor minimaal de periode van het omscholingstraject en een periode van 6 maanden daarna. De werknemer moest uit een ander beroepssegment afkomstig zijn dan het nieuwe beroep. Met een doelbereik van slechts 1% in 2021 en 6% in 2022 beoordeelt de Rekenkamer de regeling als 'zorgelijk' en de maatregel is inmiddels beëindigd. De Rekenkamer stelt dat de verwachte effecten vooraf te weinig waren onderbouwd. Er werd onvoldoende onderzoek gedaan naar het gedrag van werkgevers en het subsidiebedrag was te laag.³³⁴</p> <p>De Rekenkamer oordeelt ook negatief over een regeling voor meer stageplekken bij zorginstellingen waarvoor €180 miljoen werd uitgetrokken. Het aantal stageplekken is weliswaar gestegen, maar dat zou niet door het extra subsidiegeld komen. Het probleem is een gebrek aan stagebegeleiders, aldus de Rekenkamer, en 'extra geld lost dit niet op.'³³⁵ Er is dus sprake van een 'kip-ei-effect'. Krapte leidt tot hogere werkdruk, hogere lonen en hogere kosten. Investeren in om- en bijscholing is arbeidsintensief en daarmee kostbaar en risicovol. Er moeten mensen vrijgemaakt worden om nieuwe werknemers te begeleiden om krapte op te lossen.</p>
Maatregel	<p>Een intersectoraal mobiliteitsbudget voor werkgevers wordt ingezet om de kosten van begeleiding en training op de werkvloer (en niet de scholingskosten van een opleiding) te verlagen. Bij wijze van pilot worden drie prioriteits-sectoren aangewezen, bijvoorbeeld de zorg, techniek en de IT. Als een werkgever een zij-instromer uit een andere sector in dienst neemt en minimaal 6 maanden in dienst houdt, dan krijgt de werkgever forfaitair een aantal uren loonheffingskorting. Het uitgangspunt is bijvoorbeeld dat 10% van de tijdsbesteding van managers gaat naar opleiding van medewerkers <i>on the job</i>. Voor deze uren krijgt de werkgever een (gemaximeerde) loonheffingskorting. Bij bewezen effectiviteit kan de regeling worden uitgebreid naar andere sectoren.</p> <p>De maatregel hangt samen met het budget in 5.1. gericht op omscholing op initiatief van werknemers.</p>
Rationale	<ul style="list-style-type: none">- Werknemers leren het meeste op de werkvloer en niet in speciale trainingen.³³⁶ Het probleem is dat het bij hoge en stijgende lonen en loonkosten onaantrekkelijk is om medewerkers vrij te maken voor begeleiding/training van anderen. Deze maatregel faciliteert dat proces.- Lastenverlichting op arbeid.
Budget	<p>Het budget dat Nederland volgens de OESO additioneel zou moeten investeren in om- en bijscholing (€1,5-1,75 miljard per jaar) voor de helft alloceren voor werkgevers en de andere helft voor maatregelen gericht op werknemers (zie 5.1.).</p>
Impact	<p>Het verwachte effect van de maatregel zou moeten zijn dat werkgevers senior staf vrijmaakt voor begeleiding van nieuwe werknemers.</p>
Aandachtspunten	<p>De regeling zal op basis van evaluatie (bijvoorbeeld door de Algemene Rekenkamer) moeten worden geëvalueerd en aangepast.</p>

6. Overige maatregelen consistent en helder beleid

6.1. Transparantieplicht werkgeverschap

Context

Ondernemingen kunnen als werkgever grote toegevoegde waarde hebben voor de maatschappij. In het publieke domein ontbreekt echter vaak informatie op basis waarvan die waarde kan worden vastgesteld en gevolgd. Daarvoor zijn kwantificeerbare en vergelijkbare data nodig met betrekking tot bijvoorbeeld de loonstructuur, opdrachten aan sociale premies, bijdragen aan pensioenregelingen en investeringen in opleiding en ontwikkeling. Dit zijn zaken die over het algemeen niet op toegankelijke wijze en in detail gepubliceerd worden.

In de EU is de rapportageplicht voor ondernemingen volop in ontwikkeling. Steeds meer (milieu)rapportagestandaarden geven ook richtlijnen voor arbeidsgerelateerde informatie. Deze gegevens zijn echter vaak geaggregeerd (en niet gedetailleerd, bijvoorbeeld per land) en niet-financieel (bijvoorbeeld het aantal trainingsuren in plaats van de uitgaven aan trainingen). Ook zijn de standaarden over het algemeen van toepassing op grotere beursgenoteerde ondernemingen. Box 2 geeft een overzicht van enkele relevante arbeidsgerelateerde financiële parameters in rapportagestandaarden en EU-richtlijnen. Vooral de CSRD biedt kansen voor werkgevers om zich te profileren als aantrekkelijke werkgever,³³⁷ maar laat ook belangrijke parameters onverplicht.

In Nederland en de EU is het nog niet gangbaar om sociale voorwaarden te stellen aan de toekenning van belastingvoordelen en andere overheidssteun aan bedrijven.³³⁸ In de Verenigde Staten zijn bedrijven die gebruik willen maken van faciliteiten onder de *Inflation Reduction Act* (IRA) wel gebonden aan sociale voorwaarden zoals standaarden voor loonhoogte en betaalde opleidingsplaatsen.³³⁹ Beneficiënten van de IRA moeten details bijhouden over de inzet van werknemers en onderaannemers.³⁴⁰ Ook zijn er bonussen voor activiteiten in regio's met lage inkomens en hoge werkloosheid. Op die manier beoogt de IRA bij te dragen aan zowel groene als sociale doelen.³⁴¹ Sociale conditionaliteit zou ook in Nederland wenselijk zijn bij de beoordeling van belastinguitgaven³⁴² en de besteding van publieke middelen (zoals de €35 miljard van het Klimaatfonds).³⁴³ Meer transparantie is een belangrijke eerste stap om werkgevers te vergelijken en aan te spreken op de manier waarop zij hun werkgeverschap invulling geven.

Maatregel

In de eerste fase van de Roadmap (zie 1.4) worden voorbereidingen getroffen om transparantievereisten vast te stellen en aan te kondigen. In de tweede fase wordt een 'werkgeverschapsrapportage' verplicht (zie Box 3) voor ondernemingen met meer dan 500 werknemers of flexwerkers.³⁴⁴ Deze data worden in een database samengevoegd, zodat zij doorzoekbaar en vergelijkbaar zijn. Het CDP is hiervoor een inspiratiebron; deze organisatie verzamelt en deelt onder andere klimaat gerelateerde data van bedrijven. In Nederland ligt rapportage aan het UWV of CBS voor de hand, maar een andere optie is het oprichten van een nieuwe organisatie naar analogie van de Nederlandse Emissieautoriteit (Nea). Op termijn zou elk bedrijf een geïntegreerd jaarverslag moeten publiceren waarin de 'maatschappelijk winst' (de gecombineerde toegevoegde waarde op economisch, ecologisch en sociaal terrein) tot uitdrukking komt.

Aandachtspunten en oplossingen

Aandachtspunten zijn de scope van de data en de groep bedrijven die gaat rapporteren. De maatregel staat mogelijk op gespannen voet met de verlaging van de administratieve lastendruk voor werkgevers (zie 4.5). Een oplossing is het kiezen van data die in de salarisadministratie aanwezig zijn en die al voor andere doeleinden gerapporteerd moeten worden (bijvoorbeeld aan het UWV). De rapportageplicht begint bij de grootste ondernemingen. De groep wordt vervolgens uitgebreid. Het maatschappelijk belang van transparantie zou daarbij zwaarder moeten wegen dan de eventuele concurrentiegevoeligheid van informatie. Koplopers op het gebied van sociaal ondernemen en verslaglegging kunnen een voorbeeldrol vervullen door als eerste vrijwillig over de ontwikkeling van hun werkgeverschap te publiceren.

Box 2: Arbeidsgerelateerde parameters in rapportagestandaarden EU

Arbeidsgerelateerde parameters in rapportagestandaarden in de Europese Unie (selectie):

1. De **Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD/CSRS)** bevat datapunten met betrekking tot het aantal werknemers en de flexibele schil, de verhouding tussen het laagst en hoogst betaalde salaris in een bedrijf en trainingskosten per FTE.³⁴⁵
2. De **Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD)** gaat eisen stellen met betrekking tot mensenrechten in de aanvoerketen, inclusief een 'leefbaar loon' en 'redelijke werktijden'.³⁴⁶
3. Onder de noemer '**Environmental, Social and Governance (ESG) rating activities: Commission proposal for a Regulation on their transparency and integrity**' ontwikkelt de Commissie transparantieregels over de methodologieën van ESG-ratings om greenwashing en 'social washing' tegen te gaan.³⁴⁷
4. Het **EU Minimum Wage directive** omvat afspraken over toegang van EU-burgers tot een adequaat (nationaal bepaald) minimumloon, rapportering van data door lidstaten en een (niet verplichte) doelstelling van 80% dekking door cao's.³⁴⁸
5. De **Pay Transparency directive** beoogt de loonkloof tussen mannen en vrouwen (en daarmee het pensioentekort) te verkleinen. Bedrijven met meer dan 100 werknemers moeten op verzoek van (toekomstige) werknemers inzage geven in de lonen en andere emolumenten van werknemers die gelijkwaardig werk doen.³⁴⁹
6. De **Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR)** vereist van financiële marktdeelnemers zoals banken en verzekeraars dat zij rapporteren over de duurzaamheid van beleggingen.³⁵⁰ Arbeidsmarkt indicatoren zijn de 'excessieve betalingsratio' (*excessive CEO pay ratio*) en bij investeringen in overheden de 'gemiddelde inkomensongelijkheidsscore' (*average income inequality score*)³⁵¹
7. De **EU Social Taxonomy** is de beoogde 'sociale' tegenhanger van de *EU Green Taxonomy for Sustainable Finance*, waarmee investeerders bedrijven kunnen beoordelen op hun bijdrage aan de milieudoelen van de EU. Bij gebrek aan overeenstemming over indicatoren voor sociale impact is het proces in de koelkast gezet.³⁵²
8. Het **Global Reporting Initiative (GRI)** wordt op vrijwillige basis wereldwijd door meer dan 10.000 bedrijven gebruikt. De GRI standaarden noemen het aantal werknemers, de totale loonsom, het aantal trainingsuren, het totaal aan ingehouden loonheffingen, het werkgeverspercentage in de pensioenafdrachten en het aantal werkgerelateerde ongevallen uitgedrukt in een percentage van het aantal gewerkte uren.³⁵³

Box 3: Elementen werkgeverschapsrapportage

Een werkgeverschapsrapportage omvat bijvoorbeeld de volgende elementen:

1. Lonen en pensioenen

- Werknemers (aantal per land, aantal in FTE, gemiddeld salaris per FTE).
- De flexibele schil (in aantal, FTE, inkoopwaarde).
- Leerwerktrajecten en stagairs (in aantal, FTE, minimum stagevergoeding per FTE, gemiddelde vergoeding per FTE).
- Het totaal aan loonkosten en afgedragen sociale premies.
- Werkgeversbijdrage pensioenpremies (in euro's, in percentage van de loonsom en het aandeel van de bijdrage door werkgever en werknemer).
- Aantal werknemers op of rond het minimumloon.
- Indicator arbeidsintensiteit: omzet gedeeld door totale loonkosten.

2. Ziekte en ontslag

- Uitstroom naar de WW en WIA (in aantal en FTE).
- De uitgaven aan arbodiensten.

3. Opleiding en ontwikkeling

- O&O fonds/sectorfonds premiebijdrage werkgever (in percentage van de loonsom, percentage van de totale bijdrage (inclusief werknemersdeel) en in euro's), premiebijdrage werknemer (in percentage van de totale bijdrage en in euro's).
- Uitgaven aan opleiding en ontwikkeling (in euro's en FTE).

4. Toeleveranciers

- Informatie over de arbeidsomstandigheden en loonontwikkeling bij toeleveranciers.

5. Inspanningen voor inzet van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt

- (bijvoorbeeld mensen met een arbeidsbeperking, asielzoekers en statushouders met een werkvergunning en ex-gedetineerden).

6. In bijlage: context bij de bovenstaande gegevens.

6.2. Investeren in de belastingdienst

Nieuw beleid vergt optimaal functionerende belastingdienst

Het belastingstelsel is de kurk waarop de samenleving en de economie drijven. Een goedwerkende belastingdienst is essentieel om het broodnodige beleid op het gebied van zorg, het klimaat, circulaire economie en inkomens uitvoerbaar te maken en te houden. Een belangrijke barrière voor nieuw belastingbeleid is dat de ICT-systemen van de Belastingdienst verouderd zijn en daarom geen aanpassingen aankunnen (de 'technische schuld').³⁵⁴ Dit onderwerp moet dan ook de hoogste prioriteit krijgen in de komende kabinetsperiode. Er zijn de afgelopen jaren al grote stappen genomen ter verbetering van het ICT-landschap bij de Belastingdienst. Zo is er een Meerjarenplan 2023-2027 opgesteld, bestaande uit meer dan 600 projecten, die stap voor stap wordt uitgevoerd.³⁵⁵ Toch is de situatie nog zo ernstig dat de jaarlijkse inning van €170 miljard binnen drie jaar in gevaar komt, doordat de systemen voor loonheffing na 2026 niet meer technisch worden ondersteund.³⁵⁶

Personeelstekort een *bottleneck*

De langzame modernisering van de grote ICT-systemen bij de Belastingdienst hangt nauw samen met het personeelstekort.³⁵⁷ Een oplossing is nog niet in zicht want in de komende tien jaar gaan 10.000 van de ruim 27.000 vaste medewerkers van de Belastingdienst met pensioen.³⁵⁸ De Belastingdienst concurreert op een krappe arbeidsmarkt als werkgever met andere organisaties en zal alles uit de kast moeten halen om gekwalificeerd personeel aan te trekken. In 2022 stonden in Nederland ruim 86.000 vacatures in de techniek en bijna 36.000 in de ICT open.³⁵⁹ Behalve een technisch meerjarenplan zijn zowel een lange termijn plan voor de uitdagingen op personeelsgebied alsook de benodigde middelen om deze effectief aan te pakken nodig.

Belastingdienst en de taxshift

Het pakket van lastenverlichting zoals genoemd in de vorige hoofdstukken werkt in het voordeel van arbeidsintensieve activiteiten ten opzichte van grondstofintensieve of sterk vervuilende activiteiten, die door een taxshift een forse kostenverhoging tegemoet kunnen zien. Het grootste deel (60%) van de kosten van de ICT-organisatie van de Belastingdienst bestaat uit personele uitgaven.³⁶⁰ De verschuiving zou daarom in principe gunstig moeten uitpakken voor de Belastingdienst als werkgever. In 5.1. en 5.2. worden daarnaast gerichte om-scholingsbudgetten voorzien die prioriteit geeft aan de Belastingdienst (en andere cruciale maatschappelijke functies).

Toetsing op timing implementatie

De komende jaren zal goed geluisterd moeten worden naar de mogelijkheden en beperkingen van het uitvoeringsapparaat.³⁶¹ De tijdslijn voor implementatie van maatregelen zal moeten worden aangepast aan de mogelijkheden:

“In de huidige situatie wordt bij de uitvoering vooral gevraagd óf wetten uitvoerbaar zijn en niet zozeer hoe wetten uitvoerbaar te maken zijn. (...) De uitvoering wordt niet altijd vroeg genoeg in het proces betrokken om optimaal uitvoerbaar en handhaafbaar beleid te realiseren. (...) Het proces van uitvoeringstoetsen binnen Financiën kent weinig tijd voor feitelijk onderzoek en veel tijd voor interne reviews op de uitkomsten van het onderzoek.”
(Andersson Elfers Felix 2021).³⁶²

De bestaande toetsen bij nieuw beleid³⁶³ focussen op korte termijn probleem-signalering bij implementatie van een specifieke maatregel. Voor een effectieve verschuiving van de belastingmix van arbeid naar verbruik is een langere termijn stappenplan nodig. Daarin zal worden vastgesteld in welke samenstelling een pakket maatregelen kan bijdragen aan diverse beleidsdoelen en wat er nodig is om - ondanks technische en personele beperkingen - implementatie mogelijk te maken.

Een nieuw IT-systeem bouwen

Bij een stapeling van verouderde IT-systemen is het beter om met een schone lei te beginnen; de zogenaamde 'Greenfield' aanpak.³⁶⁴ Parallel aan het oude systeem wordt dan een nieuw systeem gebouwd dat op termijn het oude vervangt. Daarbij kan gebruik gemaakt worden van de nieuwste technologieën (zoals QR-codes,³⁶⁵ *e-invoicing*³⁶⁶ en een '*one-stop-shop*' digitaal loket).³⁶⁷ Zo wordt een levend lab gebouwd dat voor omschakeling uitgebreid getest kan worden (eventueel in samenwerking met marktpartijen). Een dergelijk project kost tijd maar maakt het systeem en de organisatie in de basis geschikt voor een gedigitaliseerde wereld.

6.3. Nederland neemt leidende rol in EU

Internationale samenwerking noodzakelijk

Belastingen zijn in de EU een nationale competentie. Lidstaten beslissen er zelf over - al zijn wel enkele minimumtarieven afgesproken.³⁶⁸ Nederland kan dus aan de slag met de taxshift. Bij grotere wijzigingen ontstaan echter grenseffecten. Zeker voor een open economie als die van Nederland is het daarom belangrijk om beleid binnen de EU af te stemmen en samen met de andere lidstaten in dezelfde richting te bewegen.

De belastingmix van de toekomst

De Green Deal voorziet in een dergelijke ambitie (zie 1.1.) en de Europese Commissie ontwikkelt onder het *Fit for 55* programma milieubeleid met implicaties voor de schatkist van lidstaten. Zo heeft de Nederlandse overheid in 2022 €1,1 miljard verdiend aan het Europese Emissiehandelssysteem (ETS).³⁶⁹ De verbreding van het ETS naar de scheepvaart zal vanaf 2024 leiden tot extra inkomsten.³⁷⁰ Ook gaat in 2027 een nieuw emissiehandelssysteem (ETS-2) gelden voor de gebouwde omgeving en wegvervoer.³⁷¹ En een kwart van de opbrengsten van het mechanisme voor koolstofcorrectie aan de grens (CBAM) vloeit naar nationale begrotingen van de lidstaten.³⁷² Verlaging van de lasten op arbeid staat nog aanzienlijk minder hoog op de agenda, al wordt het belang erkend in verband met de afname van opbrengsten uit belastingen op arbeid vanwege vergrijzing en flexibilisering.³⁷³ De Europese Commissie is in 2022 onder de titel '*On the road to 2050: A tax mix for the future*' een debat over de belastingmix van de toekomst gestart.³⁷⁴

Pragmatische aanpak op nationaal en internationaal niveau

In de Europese Unie is unanimiteit vereist voor de invoering van nieuwe belastingwetgeving. Het is een langdurig proces om alle lidstaten op één lijn te krijgen. Een pragmatische route is daarom om op nationaal niveau te beginnen met taxshift maatregelen. Nieuwe belastingopbrengsten worden dan gegenereerd door bijvoorbeeld het afbouwen van fiscale voordelen voor grootverbruikers van energie en water en via het hoger belasten van afval, industriële luchtvervuiling en vliegtickets.³⁷⁵ Opbrengsten worden benut om de lasten op arbeid te verlagen (gebruikmakend van de suggesties in dit document). Terwijl Nederland nationaal stappen neemt worden grotere vervolgstappen voorbereid, samen met buurlanden, in coalities tussen lidstaten en EU-breed.

Nederland een leidende rol in de EU

Nederland heeft een uitgelezen kans om een leidende rol in de EU te nemen. In de jaren 1990 was Nederland al één van de taxshift pioniers in de EU. Groene belastingen (op energie, grondwater en afvalstoffen) werden ingevoerd met het doel om de lasten op arbeid te verlagen.³⁷⁶ Het land heeft relatief veel fiscale expertise in huis. Nederland wordt internationaal beschouwd als koploper op het gebied van circulair ondernemerschap en heeft het een concrete doelstelling voor circulariteit vastgelegd voor 2030.³⁷⁷ Bovendien heeft Nederland met de bouw van de Deltawerken sinds de jaren 1950 al bewezen een intergenerationeel plan uit te kunnen voeren, dat de belangen van een breed scala aan stakeholders kon overbruggen.

Concrete activiteiten

Met de volgende activiteiten kan de Nederlandse overheid op korte termijn bijdragen aan draagvlak voor de taxshift onder 27 lidstaten van de EU:

- 1. Het agenderen van de taxshift in EU-platforms:** Nederland neemt het initiatief de taxshift te agenderen bij bijvoorbeeld de (volgende) Europese Commissie, de Eurogroep, de *Tax mix for the future* evenementen en relevante commissies in het Europees parlement. Ook agendering bij de *Coalition of Finance Ministers for Climate Action*³⁷⁸ en *The Inclusive Framework on Carbon Mitigation Approaches* van de OESO³⁷⁹ behoort tot de mogelijkheden.
- 2. Het vormen van een coalitie van gelijkgestemde lidstaten:** Nederland neemt het initiatief voor een informele coalitie waarin lidstaten kennis delen, samenwerken en de andere lidstaten inspireren om zich aan te sluiten. De coalitie zou een voorbeeldfunctie kunnen nemen en communiceren welke maatregelen worden genomen die bijdragen aan lastenverlichting op arbeid en hoe de tax mix zich in hun land ontwikkelt. Kandidaten voor een dergelijke coalitie zijn landen die ook werken aan implementatie van de taxshift principes (zoals België,³⁸⁰ Denemarken,³⁸¹ Frankrijk³⁸² en Duitsland).³⁸³
- 3. Het faciliteren van dialoog tussen bedrijven en beleidsmakers:** Nederland neemt het initiatief om onderzoek en dialoog te faciliteren over de invloed van het belastingstelsel op goed werkgeverschap en innovatieve circulaire verdienmodellen en investeringen.

Bijlage 1: De Ex'tax Toolkit

De Toolkit geeft een overzicht van potentiële belastinggrondslagen voor toepassing van de taxshift principes. Figuur A inventariseert potentiële belastinggrondslagen voor het belasten van consumptie, vervuiling en verbruik van natuurlijke hulp-

bronnen (de opbrengstenkant). Figuur B bevat een inventarisatie met betrekking tot de potentiële inzet van nieuwe belastingopbrengsten. De roze gemarkeerde opties zijn gebruikt in het 'Deltaplan' voorbeeldscenario.³⁸⁴

Figuur A: Ex'tax Toolkit – Opbrengsten

Grondslagen voor het belasten van consumptie, vervuiling en verbruik van natuurlijke hulpbronnen

Air pollution		Fossil fuels		VAT		Waste	
Carbon (CO2)	Particulate Matter (PM)	Jet fuel	Marine fuel	Reduced rate	Standard rate	Landfill	Incineration
Sulfur dioxide (SO2)	Nitrogen oxides (NOx)	Fossil fuels: non-energy use	Coal	Zero rate	Consumer goods	Electronic waste	Nuclear waste
Ammonia (NH3)	F-gases (HFC, PFC, SF6)	Diesel	Crude oil	Food products	Energy products	Construction waste	Packaging
Heavy metals	Volatile Organic Compounds	Natural gas (Methane)	Gasoline	Plane tickets	Products with scarce materials	Food waste	Sewage
Laughing gas (N ₂ O)	Methane (CH ₄)	Peat	LPG (Propane)	Horticultural products	Other products	Mining waste	Toxic waste
Traffic & transport		Water		Various		Energy	
Road traffic (kilometers)	Road transport	Tap water	Groundwater	Tobacco products	Microplastics	Electricity	Biofuels
Congestion	Vehicle registration	Surface water	Waste water	Plastic nanoparticles	Other plastics	Hydropower	Renewables
Vehicle ownership	Plane tickets	Phosphorus	Other water pollution	Firewood	Land use	Energy tax (various sources)	Heat waste
Inland shipping	Maritime transport	Bottled water		Helium	Toxic chemicals	Biomass	Waste incineration
Aviation	Air Freight			Noise	Lubricating oil	Flaring	Nuclear energy
Food production		Metals/minerals		Building materials		Ecosystem services	
Fertilizer	Pesticides	Mining	Metals	Cement	Crushed rock	Carbon sequestration	Biodiversity
Fish	Meat	Minerals	Phosphate	Steel	PVC	Hydrological services	Pollination
Manure	Palm oil	Selenium	Uranium	Clay	Sand	Fertile soil	Prevention of erosion
Growth hormone	Antibiotics	Platinum Group Metals	Zinc	Gravel	Wood	Flood control	Recreational value
Livestock	Soy	Rare Earth Metals	Salt	Glass	Asbestos	Medical value	Water & air purification

Optie belastinggrondslag Opgenomen in scenario

Figuur B: Ex'tax Toolkit – Inzet van opbrengsten
 Opties voor de inzet van nieuwe belastingopbrengsten

Investments		Personal income tax		Social security contributions	
R&D	Infrastructure	Tax-free allowance	Negative PIT	SSC-free allowance	Employer SSC
Public transport	Renewable energy subsidies	Rates	Deductions	Employee SSC	Non-employed SSC
Climate adaptation	Public housing	Exemptions		Self-employed SSC	Health insurance
Energy efficiency	Zero-carbon vehicle subsidies			Unemployment insurance	Incapacity insurance
Corporate income tax		Health care & education		Direct social assistance	
Payroll tax credit	Rates	Retraining & vocational training	Primary education	Means-tested benefits	Non-contributory benefits
Exemptions	Allowances	Secondary education	Post-secondary education	Child/family benefits	Disability benefits
Deductions	Depreciation of green investments	Primary care	Secondary care	Cash transfers	In-kind transfers
Circular innovation credit		Tertiary care	Quaternary care		
Environmental protection		VAT		Other	
Biodiversity protection	Sustainable agriculture	Services	Product groups	Day care	Pension schemes
Forest maintenance	Carbon sequestration	Products	Rights to deduct VAT	Employment schemes	Travel expense schemes
Water management	Ocean plastics			Deficit reduction	Debt reduction
Waste management				Secondary empl. benefits	

Optie belastinggrondslag	Opgenomen in scenario
--------------------------	-----------------------

Bijlage 2: Geraadpleegde bronnen

¹ Ministerie van Financiën (Geraadpleegd 1 oktober 2023), Miljoenennota Poster <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/brochures/2023/09/19/miljoenennotaposter-2024>

In dit document zal de definitie van de Europese Commissie worden gehanteerd. Dit maakt vergelijking met andere landen mogelijk in de Eurostat database. **“BOX C.2: DEFINITION OF TAXES ON LABOUR. Employed labour: From D.51 Taxes on income: D.51a+D.51c1 Taxes on individual or household income including holding gains (part raised on labour income); From D.29 Other current taxes: D.29c Total wage bill and payroll taxes; From D.611 Employers' actual social contributions: D.611c Compulsory employers' actual social contributions; From D.613 Households' actual social contributions: D.613ce Compulsory employees' actual social contributions. Non-employed labour: From D.51 Taxes on income: D.51A+D.51c1 Taxes on individual or household income including holding gains (part raised on social transfers and pensions); From D.613 Households' actual social contributions: D.613cs+D.613cn Compulsory actual social contributions by self- and non-employed persons (part paid by social transfer recipients).”** Europese Commissie (2022), Taxation trends in the European Union – Data for the EU Member States, Iceland, Norway – 2022 edition. <https://data.europa.eu/doi/10.2778/417176>

Het Nederlandse ministerie van Financiën hanteert de volgende definitie, inclusief zorgtoeslag: **“De lasten op arbeid worden betaald door mensen die werken en werkgevers, maar ook door gepensioneerden of andere uitkeringsgerechtigden. Lasten op arbeid is dus breder gedefinieerd dan de belasting die werkenden betalen.²¹ Het gaat om de loon- en inkomstenbelasting, de premies volksverzekeringen, de premies werknemersverzekeringen en het saldo van de premies Zorgverzekeringswet en zorgtoeslag. Laatstgenoemde categorie wordt ook tot de lasten op arbeid gerekend vanwege de sterke onderlinge samenhang tussen nominale premie en de inkomensafhankelijke bijdrage van de Zorgverzekeringswet en de zorgtoeslag.”** Ministerie van Financiën (2020), De Nederlandse belastingmix Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/syntheserapport-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

De OESO rapporteert als volgt: **“In *Taxing Wages*, the term ‘tax’ includes personal income tax, SSCs and payroll taxes (which are aggregated with employer SSCs in the calculation of tax rates) payable on gross wage earnings. Consequently, any income tax that might be due on non-wage income and other kinds of taxes – such as corporate income tax, net wealth tax and consumption taxes – are not taken into account. The transfers included are those paid by general government as cash benefits, usually in respect of dependent children.”** OECD (2023), Taxing Wages 2023. Indexation of Labour Taxation and Benefits in OECD Countries. <https://doi.org/10.1787/8c99fa4d-en>

² De wig was in 2022 35,5% voor een alleenstaande zonder kinderen met een gemiddeld inkomen (**“Single individual without children at the income level of the average wage.”**) en 29,6% voor een getrouwd eenverdiener stel met twee kinderen en een gemiddeld inkomen (**“One-earner married couple with two children and earnings at the average wage level.”**) OECD (2023), Taxing Wages 2023. Indexation of Labour Taxation and Benefits in OECD Countries. <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/taxing-wages-brochure.pdf>

³ **“De marginale druk kan hoog tot zeer hoog uit vallen, vooral voor werkenden die aanspraak maken op meerdere inkomensafhankelijke regelingen. Bij een toenemend inkomen kan het gebeuren dat die regelingen gelijktijdig afbouwen. Een extra euro inkomen uit werk zorgt er dan voor dat deze werkenden minder inkomen ontvangen uit al deze regelingen. Bijvoorbeeld doordat zowel de huurtoeslag als de zorgtoeslag omlaag gaat. Daardoor valt de marginale druk voor specifieke groepen zeer hoog uit: onder de streep houden zij weinig over als ze meer gaan verdienen. Een zeer hoge marginale druk zien we bij 4%14 van de werkenden: zij hebben een marginale druk van boven de 70%. Deze groep houdt minder dan 30 cent over van een extra verdiende euro. Voor de helft van deze groep komt de marginale druk zelfs extreem hoog uit: boven de 80%. In de groepen met zeer- of extreem hoge marginale druk is een deel al voltijd aan het werk. Het percentage voor wie dit een belemmering is om meer uren te werken ligt dus lager. De groep met zeer hoge marginale druk bevindt zich vooral op een specifiek punt in de inkomensverdeling. Ruim twee derde van hen verdient minimumloon of net daarboven.”** Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (3 februari 2023), Aanvullende maatregelen aanpak arbeidsmarktcrisje. Kamerbrief van

minister van Gennip van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/07/10/kamerbrief-aanvullende-maatregelen-aanpak-arbeidsmarktcrapte>

Rijksoverheid (20 september 2022), Tabellen marginale druk pakket Belastingplan 2023. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/09/20/tabellen-marginale-druk-pakket-belastingplan-2023>

⁴ Tweede Kamer, (19 september 2023), Wet compensatie wegens selectie aan de poort. Memorie van Toelichting. <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel:36424#wetgevingsproces>

⁵ Pelgrim, Christiaan (15 september 2023), Van armoedeval tot werkloosheid: het debat over bestaanszekerheid kent grote dilemma's. NRC. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/09/15/van-armoedeval-tot-werkloosheid-het-debat-over-bestaanszekerheid-kent-grote-dilemmas-a4174571?t=1694972607>

⁶ 2021. Europese Commissie (2023), Data on Taxation Trends. Data updated in March 2023 including tax revenue data up to 2021. https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/economic-analysis-taxation/data-taxation-trends_en

⁷ **"Personal and corporate income taxes, as well as social security contributions, are the most distortive taxes as they have sizable adverse effects on labour use, productivity and capital accumulation. Shifting the tax mix away from such taxes and towards recurrent taxes on immovable property (the least distortive) and consumption taxes should thus raise living standards (Johansson et al., 2008). However, there is likely to be a trade-off with the income distribution objective since personal income taxes are progressive while real estate and consumption taxes are at best neutral in a lifetime perspective and in most cases tend to be regressive. Targeted transfers can reduce the severity of this trade-off."** OECD (2012), Reducing income inequality while boosting economic growth: Can it be done? Economic Policy 2012. Going for growth. <https://www.oecd.org/economy/labour/49421421.pdf>

"Door de grote internationale mobiliteit van investeringen is de belasting op bedrijfswinsten het meest verstrend voor de economische groei. Daarop volgen de lasten op arbeid17. (...) [17] Zie bijvoorbeeld Akgun, O., D. Bartolini and B. Cournède, 2017, 'The capacity of governments to raise taxes', OECD Economics Department Working Papers, No. 1407, OECD Publishing, Paris of OECD (2010), Tax Policy Study No. 20 – Tax Policy Reform and Economic Growth, Annex B." Ministerie van Financiën (2020), De Nederlandse belastingmix Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/syntheserapport-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

⁸ CBS (Geraadpleegd 25 september 2023), De arbeidsmarkt in cijfers 2022. Lonen en loonkosten. <https://longreads.cbs.nl/dearbeidsmarktincijfers-2022/lonen-en-loonkosten/>

⁹ 2021. Europese Commissie (2023), Data on Taxation Trends. Data updated in March 2023 including tax revenue data up to 2021. https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/economic-analysis-taxation/data-taxation-trends_en

¹⁰ Rijksoverheid (2023), Miljoenennota. Bijlagen. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/prinsjesdag/miljoenennota-en-andere-officiële-stukken>

¹¹ Copper8 (2023), Bouwen aan eerlijke belastingen. Hoe een taxshift de transitie naar een circulaire bouwconomie kan versnellen. <https://www.copper8.com/bouwen-aan-eerlijke-belastingen/>

Copper8, The Ex'tax Project, Superuse, Het Groene Brein (2022), Circulair bouwen: hoe reken je het rond? Kan een lastenverschuiving van arbeid naar grondstoffen helpen in de transitie naar een circulaire bouwconomie? <https://ex-tax.com/reports/construction-sector-analysis-nl/>

Biologische bollenboer John Huiberts zegt: **"Ik rijd bio-mest uit: op dit moment (zomer 2023) 6 euro voor een kuub/ton drijfmest. In de gangbare teelt krijg je 5 euro toe, en dat is dan inclusief uitrijden. Want er is een mestoverschot. Als je 20 kuub op een hectare doet, dan kun je als gangbare boer dus verdienen op het mest uitrijden."** En dat terwijl er in die gangbare mest natuurlijk wel ook stoffen kunnen zitten die de biodiversiteit schaden, zoals onderzoek uit 2019 al aantoonde." Sprinklr (Geraadpleegd 26 september 2023), Waarom bio altijd duur uit is, vier voorbeelden uit de praktijk. <https://www.sprinklr.co/blogs/nieuws/waarom-bio-altijd-duur-uit-is-vier-voorbeelden-uit-de-praktijk>

"Toch werkte Gorissen ruim acht jaar lang bij de steenkolenoverslag in de Amsterdamse havens. Hij deed er bij nacht en ontij het zware werk: grote zeeschepen vol steenkolen van over de hele wereld lossen – duizenden tonnen per dag. Maar dat was voordat het kabinet in 2018 besloot de belangrijkste afnemer van die kolen, de

Hemwegcentrale, te sluiten. En hij met tweehonderd collega's op straat kwam te staan. (...) Er is overigens nog een belangrijk verschil tussen zijn baan in de havens en zijn huidige: het salaris. Verdiende hij als havenarbeider 5.500 bruto per maand, nu is dat 2.200 euro. Zijn vakantiedagen (46 stuks) gingen eveneens bijna door de helft. **Vandaar dus de noodzaak van dat fonds, dat drie jaar lang het inkomensverschil kon opvangen.**" De Ruiters, Marieke (12 juni 2023), Van kolenschoppen naar groene vingers: het klimaatbeleid raakt ook de arbeidsmarkt. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/van-kolenschoppen-naar-groene-vingers-het-klimaatbeleid-raakt-ook-de-arbeidsmarkt~b390cafd/>

"In de Europese Unie gaan er 1.200 keer meer subsidies naar de klassieke veehouderij dan naar plantaardige alternatieven. En de landbouwsector spendeert 3 keer meer geld aan lobbying dan de sector die aan vlees- en zuivelvervangers werkt. Dat blijkt uit een nieuwe analyse door onderzoekers aan de Universiteit van Stanford."

DeCleene, Dieter (1.200 keer meer subsidies voor klassieke veehouderij dan voor plantaardige alternatieven: 'Ongelijk speelveld. Demorgen.

<https://www.demorgen.be/nieuws/1-200-keer-meer-subsidies-voor-klassieke-veehouderij-dan-voor-plantaardige-alternatieven-ongelijk-speelveld~b790560d/>

"De grote bedrijven van deze wereld stoten zoveel CO2 uit dat ze gemiddeld 44 procent minder winst maken als ze zouden moeten betalen voor de milieuschade. Dat blijkt uit een studie onder bijna 15.000 bedrijven door Amerikaanse economen." Kras, Jeanette (27 augustus 2023), Dit is hoeveel winst er nog overblijft als grote bedrijven zouden betalen voor hun CO2-uitstoot. Scientias. <https://scientias.nl/dit-is-hoeveel-winst-er-nog-overblijft-als-grote-bedrijven-zouden-betalen-voor-hun-co2-uitstoot/>

"In the period ranging from 2013 to 2021, EU countries collectively raised €88.5 billion in revenues from the ETS, according to the WWF report, which is based on data reported by EU member states and information collected by the European Environment Agency (EEA). (...) But industries benefitting from free allowances also made handsome profits from the scheme. During that period, they raked in a total of €98.5 billion in free allowances, according to the study – more than what EU member states collected during the same period (€88.5 billion)." Romano, Valentina (30 november 2022), EU industries raked in €100bn in free CO2 credits since 2013: study.

<https://www.euractiv.com/section/emissions-trading-scheme/news/eu-industries-raked-in-e100bn-in-free-co2-credits-since-2013-study/>

¹² In alfabetische volgorde:

BBB: "Werk moet lonen". BBB (2023), Iedere dag BBBeter. Visie en Verkiezingsprogramma 2023-2027. https://boerbeweging.nl/wp-content/uploads/2023/10/BBB_VERKIEZINGSPROGRAMMA_NOV2023_DEF-1.pdf

BIJ1: "De belasting op vermogen, winst en vervuiling gaat in internationaal verband omhoog, zodat extreme ongelijkheid en klimaatverandering aangepakt kunnen worden." BIJ1 (2023), conceptversie partijprogramma BIJ1 Tweede Kamerverkiezingen 2023. <https://bij1.org/wp-content/uploads/2023/09/BIJ1-Concept-Partijprogramma-Tweede-Kamer-2023.pdf>

CDA: "Meer werken moet meer lonen." "Er moeten daarom betere fiscale mogelijkheden komen voor het beprijzen van negatieve effecten van producten op natuur en milieu." "De vervuiler betaalt ook in de luchtvaart." CDA (2023), 'Recht doen. Een hoopvolle agenda voor heel Nederland'. Ontwerpprogramma.

<https://www.cda.nl/actueel/nieuws/cda-presenteert-verkiezingsprogramma>

ChristenUnie: "Verlaag lasten op arbeid. Werkenden met gewone inkomens – van een minimumloon tot circa twee keer modaal – moeten netto meer overhouden van hun loon. De marginale belastingtarieven (i.e., het percentage belasting dat je betaalt over extra inkomsten) moeten omlaag, zodat werken lonender wordt." "We maken het fiscaal veel minder aantrekkelijk het klimaat en de leefomgeving te belasten." "Milieuvervuiling gaat steviger belast worden, bijvoorbeeld met een NOx-heffing voor de industrie." ChristenUnie (2023), Geloven in een verbonden samenleving. Verkiezingsprogramma. <https://www.christenunie.nl/blog/2023/09/14/Verkiezingsprogramma-ChristenUnie-Geloven-in-een-verbonden-samenleving>

D66: "We laten werken meer lonen". "We verlagen de werkgeverspremies voor de laagste inkomens zodat het aantrekkelijker wordt voor werkgevers om mensen die moeilijk aan het werk komen, in dienst te nemen." "We verschuiven de belasting van arbeid naar vervuiling, grondstoffen, natuurlijke bronnen en de uitstoot van schadelijke stoffen." D66 (2023), Nieuwe energie voor Nederland. Concept-verkiezingsprogramma. https://d66.nl/wp-content/uploads/2023/09/D66_VKP2023_2023-2027.pdf

DENK: “We verschuiven belastingheffing. Dat doen we van arbeid naar vermogen en uitstoot door bedrijven.” “Wij geloven in een klimaatbeleid waarin we de echte vervuilers belasten en de mensen in het land ondersteunen om te verduurzamen.” Denk (2023), Nu is het moment. Verkiezingsprogramma 2023-2027.

<https://www.bewegingdenk.nl/>

FVD: “(meer) werken altijd moet lonen. De beste manier om dat te bereiken is de belasting op arbeid te verlagen”. Forum voor Democratie (2023), Het programma van hoop, optimisme en herstel 2023-2027. Verkiezingsprogramma. https://fvd.nl/FVD_het_programma_van_hoop_optimisme_en_herstel_2023-2027.pdf

GroenLinks-PvdA: “We maken werken lonend, door de belasting op inkomen uit arbeid te verlagen.” “We laten de vervuiler betalen.” GroenLinks-PvdA (2023), Samen voor een hoopvolle toekomst. Concept-verkiezingsprogramma 2023. <https://groenlinkspvda.nl/verkiezingsprogramma/>

JA21: “Werk moet lonen” “Wij zijn ervan overtuigd dat wij ons sociaal-economisch en fiscaal model grondig moeten wijzigen om werk echt lonend te maken. Logischerwijs is daarvoor een aanzienlijk lagere belastingdruk nodig.” “Het belastbare inkomen per persoon bestaat uit zijn of haar bruto inkomen minus een standaardaf trek van ruim 20.000 euro. Dit betekent de facto dat mensen geen belasting zullen betalen over de eerste 20.000 euro die ze verdienen: een aanzienlijke lastenverlichting voor mensen met de laagste inkomens.” JA21 (2023), Concept-verkiezingsprogramma JA21 2023-2027. https://ja21.nl/fileadmin/user_upload/Concept-verkiezingsprogramma.pdf

PvdD: “Werkenden betalen minder belasting en vooral mensen met een laag inkomen gaan er flink op vooruit.” “de vervuiler betaalt”. PvdD (2023), Een wereld te herwinnen! Ontwerp-verkiezingsprogramma. <https://assets.partijvoordedieren.nl/assets/sites/Ontwerpverkiezingsprogramma-Partij-voor-de-Dieren-Tweede-Kamer-2023.pdf>

SGP: “Arbeid moet lonen. De lasten op betaald werk, zowel voor werknemers als voor werkgevers, moeten verlaagd worden.” “Matigheid, en dus een forse besparing op grondstoffen- en energiegebruik is nodig! De overheid moet daar zelf in vooropgaan, door bijvoorbeeld bij wegebouw in te zetten op circulariteit. Maar ook moet de overheid burgers en bedrijven daarbij helpen en zo nodig grenzen trekken. Het goedkoper maken van arbeid en het zwaarder belasten van consumptie draagt hieraan bij.” SGP (2023), Woord houden. Verkiezingsprogramma 2023-2027. <https://tweedekamer.sgp.nl/actueel/nieuws/woord-houden-verkiezingsprogramma-2023-2027>

SP: Wij verlagen de inkomstenbelasting voor iedereen tot en met een modaal inkomen”. “Er komt een CO2-heffing die alle vervuilende bedrijven gaan betalen, zonder vrijstellingen. De energiebelasting gaat omhoog voor grootgebruikers en omlaag voor huishoudens en het mkb.” SP (2023), Nu de mensen. Concept programma van de Socialistische Partij voor de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2023. <https://www.sp.nl/sites/default/files/verkiezingsprogramma.pdf>

NSC: “In de komende vier jaar willen we een ambitieuze start maken met een hervorming van het belastingstelsel. We doen dit op een zodanige manier dat de marginale druk bij lagere en middeninkomens afneemt en het gaat lonen om (meer) te werken. Ook pleiten we voor een verschuiving naar lasten op bepaalde vormen van consumptie en een verdere toepassing van het principe ‘de vervuiler betaalt’.” NSC (24 oktober 2023), Tijd voor herstel. Vertrouwen. Zekerheid. Perspectief. Verkiezingsprogramma 2023-2027. <https://partijnieuwsociaalcontract.nl/>

Volt: “Ons huidige belastingstelsel staat vergroening niet alleen in de weg; het faciliteert zelfs vervuiling. Zo is de belasting op grondstoffen, verbruik en vervuiling te laag en is de belasting op arbeid te hoog.” “We belasten arbeid minder”. “We belasten al het gebruik van hulpbronnen.” “We zorgen ervoor dat de vervuiler betaalt.” Volt (2023), Toekomst, nu. Een Europees verhaal van optimisme. Verkiezingsprogramma 2023. <https://voltnederland.org/standpunten>

VVD: “We willen dat werken loont (...) Daarom willen we de belasting op werk verlagen”. “We verlagen de werkgeverslasten, zodat het meer loont om personeel in dienst te nemen.” “We willen dat de vervuiler betaalt en het financieel loont om te verduurzamen.” VVD (2023), Ruimte geven. Grenzen stellen. Verkiezingsprogramma VVD 2023. <https://www.vvd.nl/wp-content/uploads/2023/09/Verkiezingsprogramma-VVD-2023-2027.pdf>

¹³ “De EB is in Nederland op 1 januari 1996 ingevoerd. Beoogd werd met het invoeren van een zogenaamde ‘regulerende energiebelasting’ een financiële prikkel te geven tot energiebesparing, waardoor ook de met het energiegebruik samenhangende emissies zouden afnemen. De EB paste daarmee in het beleid gericht op het vergroten van de inzet van marktconforme instrumenten en het beter tot uitdrukking brengen van de maatschappelijke kosten van milieubelastende activiteiten. Daarnaast kende de EB ook een budgettair doel in de vorm van een tweede oogmerk ‘vergroenen van belastingen’. De EB paste in het beleid om te komen tot een verschuiving van de belasting- en premiedruk op inkomen uit arbeid naar belastingheffing op milieubelastende activiteiten. Daarmee droeg de EB bij aan de reeds in gang gezette fiscale vergroening met grondslagen als brandstoffen, afvalstoffen en grondwateronttrekking. De opbrengsten zijn in 1996 zoveel mogelijk teruggesluisd naar degenen die als

gevolg van de belasting rechtstreeks met een lastenverhoging werden geconfronteerd. In 1996 ging het primair om kleinverbruikers met terugsluismaatregelen via de inkomsten-, loon- en vennootschapsbelasting. Als belangrijkste instrument is gekozen voor een verlaging van het tarief van de eerste schijf van de inkomstenbelasting met **0,6%-punt voor gezinnen³**." CE Delft (Evaluatie van de energiebelasting. Terugkijken (1996-2019) en vooruitzien (2020-2030). https://ce.nl/wp-content/uploads/2021/04/CE_Delft_200356_Evaluatie_van_de_energiebelasting_Def-final.pdf

¹⁴ Zie bijvoorbeeld:

Ministerie van Financiën (28 april 2023). Voorjaarsnota 2023. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-a46db680cc67398e673053092b9b68b317128abc/pdf>: "Daarnaast is in het coalitieakkoord structureel 310 miljoen euro gereserveerd voor verbetering van de loondoorbetaling bij ziekte. Bij de presentatie van de verdere uitwerking van het arbeidsmarktpakket is een invulling van de loondoorbetaling bij ziekte-maatregel aangekondigd die de beschikbare middelen uit het coalitieakkoord niet volledig zal uitputten. Het kabinet heeft toen ook aangekondigd dat een deel van de resterende middelen uit de envelop voor verbetering van loondoorbetaling bij ziekte uit het coalitieakkoord beschikbaar zullen zijn voor lastenverlichting voor het bedrijfsleven."

Ministerie van Financiën (20 september 2022), Belastingplan 2023: belasting op arbeid en vermogen meer in balans. Nieuwsbericht. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/09/20/belastingplan-2023-belasting-op-arbeid-en-vermogen-meer-in-balans>: "Onderdeel van dit pakket zijn maatregelen die gericht kwetsbare groepen en middeninkomens ondersteunen, zoals de verhoging van de arbeidskorting naar maximaal € 500 netto per jaar en de verlaging van de eerste schijf inkomstenbelasting. Deze maatregelen zorgen ervoor dat werken lonender wordt." "Werkenden met een inkomen tot € 115.000 profiteren van een hogere arbeidskorting, waardoor de gemiddelde belastingdruk daalt. Zij gaan er netto tot ruim € 500 per jaar op vooruit." "Er wordt structureel € 600 miljoen uitgetrokken om de werkgeverslasten van bedrijven te verlagen en investeringen aantrekkelijker te maken. De aanpassingen in box 2 in 2024 helpen daarbij, een lagere Aof-premie voor kleine werkgevers, en de Energie-investeringsaftrek (EIA), Milieu-investeringsaftrek (MIA) en de Werkkostenregeling worden uitgebreid." "Wegens de huidige hoge energieprijzen gaat een geplande verhoging van de belasting op vervuilende energie (aardgas) en verlaging van belasting op elektriciteit een jaar later in; vanaf 2024. Het kabinet blijft daarmee structurele maatregelen nemen om te verduurzamen. Ook andere structurele maatregelen voor het klimaat zitten in dit Belastingplan. Zo wordt het aantal dispensatierechten van de bestaande CO₂-heffing industrie verlaagd, zodat industriële bedrijven gestimuleerd worden om extra CO₂ uitstoot te reduceren. Daarnaast wordt per 1 januari 2023, in aanvulling op de bestaande CO₂-heffing, een minimum CO₂-prijs voor de industrie geïntroduceerd, die zorgt voor een bodem in de prijs die industriële bedrijven voor al hun emissies betalen. Het tarief van de vliegbelasting wordt per 1 januari 2023 verhoogd naar € 26,43. Verder wordt het makkelijker om zonnepanelen aan te schaffen door het verlagen van de BTW naar 0%. Tot slot zet het kabinet ook aanvullende stappen in de mobiliteit. De grondslag van de bpm voor bestelauto's wordt per 2025 omgevormd van cataloguswaarde naar CO₂-uitstoot, terwijl tegelijkertijd de vrijstelling voor ondernemers wordt afgeschaft."

Ministerie van Financiën (2021), Miljoenennota 2022. 2.4 Horizontale ontwikkeling inkomsten en lasten. <https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2022/1078591>: "Het kabinet neemt ook in 2022 maatregelen om de arbeidsmarkt te versterken en lasten op arbeid te verlagen. Het kabinet versobert de zelfstandigenaftrek om het fiscale verschil tussen werknemers en zelfstandigen te verkleinen. Hier staat een verhoging van de arbeidskorting tegenover, waarmee (meer) werken lonender wordt. Daarnaast verruimt het kabinet het betaald ouderschapsverlof, waarmee het voor werknemers makkelijker wordt om arbeid en zorg te combineren. De kosten hiervan worden voor twee derde gefinancierd door het verhogen van de Aof-premie en voor een derde door het verlagen van de inkomensafhankelijke combinatiekorting (IACK). Daarnaast wordt de Aof-premie per 1 januari 2022 gedifferentieerd. Kleine werkgevers zullen hierdoor minder Aof-premie betalen. Hiermee komt het kabinet hen tegemoet in het betalen van de kosten van loondoorbetaling bij ziekte."

Ministerie van Financiën (15 september 2020), Miljoenennota 2021. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/begrotingen/2020/09/15/miljoenennota-2021>: "Het kabinet vindt het logischer om belasting te heffen op wat we als samenleving niet willen dan op wat we wel willen, en negatieve bijeffecten te beprijken. (...) "Het kabinet verlaagt ook in 2021 de lasten op arbeid. Dit komt in de eerste plaats door een hogere arbeidskorting. Zo wordt (meer) werken lonend(er) en verbetert het de koopkracht van werkenden."

“Per 1 januari 2021 is een belasting op vliegtickets ingevoerd die naar schatting jaarlijks circa €200 miljoen gaat opleveren. Hoewel de vliegbelasting in het oorspronkelijke wetsvoorstel voor passagiers en vracht zou gelden, blijft vracht toch onbelast.” Rijksoverheid (13 november 2020), Wijziging wetsvoorstel vliegbelasting naar Raad van State. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/11/13/wijziging-wetsvoorstel-vliegbelasting-naar-raad-van-state>

Europese Commissie (2020), Landenverslag Nederland 2020. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Country Report The Netherlands 2020 Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN CENTRAL BANK AND THE EUROGROUP 2020 European Semester: Assessment of progress on structural reforms, prevention and correction of macroeconomic imbalances, and results of in-depth reviews under Regulation (EU) No 1176/2011 SWD/2020/518 final <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1584543810241&uri=CELEX%3A52020SC0518>: **“Met maatregelen aan de ontvangtzijde wordt de belastingdruk op arbeid met ongeveer 0,5 % van het bbp verlaagd. In 2020 wordt het aantal inkomstenbelastingen tot twee teruggebracht, waarbij voor alle inkomens tot 68 507 EUR per jaar een basistarief van 37,35 % wordt vastgesteld en voor alle inkomens boven die drempel een marginaal toptarief van 49,5 % (grafiek 4.1.2). Deze maatregel wordt slechts gedeeltelijk gefinancierd door een verhoging van de indirecte belastingen en leidt tot een algemene verlaging van de belastingdruk. Verwacht wordt dat dit het arbeidsaanbod en de werkgelegenheid zal doen toenemen. De progressiviteit wordt verminderd, maar het effect van de inkomenshervreiding wordt gedeeltelijk tenietgedaan door een verhoging van de algemene en de inkomensafhankelijke heffingskortingen.”**

Ministerie van Financiën (2020), De Nederlandse belastingmix Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/syntheserapport-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>: **“De afgelopen jaren is fors ingezet op lagere lasten op arbeid. Dat heeft gezorgd voor de dalende lasten op arbeid in de jaren 2018-2021 zoals zichtbaar in figuur 2.4.”** “Zoals figuur 2.4 laat zien zijn de lasten op arbeid sterk opgelopen. Naast de hierboven al beschreven olop van de premies Zorgverzekeringswet vormen lastenverzwaringen de belangrijkste verklaring voor de sterke stijging vanaf 2010. Na het oplopen van het EMU-tekort door de financiële en economische crisis is veelvuldig gekozen voor hogere lasten op arbeid. Vooral de loon- en inkomensheffing en de premies werknemersverzekering zijn opgelopen. De recente lastenverlichting van het kabinet Rutte III zorgt voor een sterke afname van de lasten op arbeid vanaf 2018, door een lagere loon- en inkomensheffing.”

Ministerie van Financiën (17 september 2019), Miljoenennota 2020. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/begrotingen/2019/09/17/miljoenennota-2020>: **“Er komt structureel 3 miljard euro aan extra middelen om de lasten van huishoudens te verlichten, vooral voor werkenden. Daarvan is 1,5 miljard euro afkomstig uit een schuif van lasten van burgers naar bedrijven. Met deze ruimte wordt onder andere de algemene heffingskorting structureel verder verhoogd met 750 miljoen euro en het tarief in de (nieuwe) eerste schijf met 350 miljoen euro verder verlaagd. Om specifiek de lasten op arbeid te verlichten, wordt de arbeidskorting vanaf 2020 in drie stappen verhoogd met 2,15 miljard euro extra. (...) Vanaf 2008 zijn de lasten op arbeid gestegen. Zonder de plannen van dit kabinet zouden deze lasten verder stijgen. (...) Het kabinet wil dat milieuvriendelijke keuzes duurder worden. Daarom heeft het kabinet in het Regeerakkoord de energiebelasting en de afvalstoffenheffing verhoogd. Daarnaast zet het kabinet in op Europese afspraken over belastingen op luchtvaart, met als terugvaloptie om per 2021 vliegbelasting in Nederland in te voeren. Het is immers logischer om belasting te heffen op wat we als samenleving niet willen dan op dat wat we wél willen. Zo stimuleert het kabinet consumenten en bedrijven om in hun keuzes meer rekening te houden met milieuvriendelijkheid. Als vervuilende producten duurder zijn, maken zij eerder de keuze voor duurzamere goederen en diensten. Dat is belangrijk voor het heden, maar zeker ook voor de toekomst.”**

Rijksoverheid (17 december 2019), Belangrijkste belastingwijzigingen per 1 januari 2020. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2019/12/17/eindejaarsbericht-2020>: **“De belasting op afval is verhoogd, net als de belasting op het verbranden van afval, op kolen, op fijnstofemissies door diesellootvoertuigen en op aardgas. Ook gaan grootverbruikers van energie meer betalen aan de opslag duurzame energie (ODE). De lasten op arbeid gaan omlaag door verlaging van de inkomstenbelasting en premies langdurige ziekte en verhoging van belastingvrijstellingen.”**

Rijksoverheid (4 juni 2019), Wetsvoorstel minimumprijs CO2 bij elektriciteitsopwekking ingediend. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/06/04/wetsvoorstel-minimumprijs-co2-bij-elektriciteitsopwekking-ingediend>: **“Een nationale bodemprijs is ingevoerd voor de CO2-uitstoot van bedrijven in het Europese emissiehandelssysteem: “De maatregel hangt samen met de EU ETS-prijs (...). Omdat deze prijs sterk fluctueert, kiest dit kabinet voor de invoering van een minimum CO2-prijs, oplopend van 12,30 euro in 2020 tot 31,90 euro in 2030. Wanneer de EU ETS-prijs onder deze minimumprijs uitkomt, wordt deze aangevuld met een nationale CO2-belasting. De verwachting is dat de komende jaren de EU ETS- prijs niet onder de minimumprijs zakt.”**

Staatssecretaris van Financiën Menno Snel (23 februari 2018), Brief van de staatssecretaris van financiën Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 32 140 Herziening Belastingstelsel Nr. 3. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-32140-33.html#extrainformatie>: “De lasten op arbeid moeten omlaag, want dat is goed voor de economie en de werkgelegenheid. Bovendien gaan alle inkomensgroepen er daardoor de komende jaren in koopkracht op vooruit. De lastenverlichting voor burgers bedraagt ruim 5,4 miljard euro in 2021 door de maatregelen uit het regeerakkoord «Vertrouwen in de toekomst».2 Die bereiken we door een aantal veranderingen in de inkomstenbelasting, namelijk de invoering van een tweeschijvenstelsel in box 13, een verhoging van de algemene heffingskorting en een – per saldo – verhoging van de arbeidskorting. Hierdoor stijgt de koopkracht voor alle groepen en wordt het lonender om (meer) te werken, vooral voor werkenden met een middeninkomen.” (...) “De ruimte om de lasten op arbeid te verlagen ontstaat voor een deel door een verhoging van het verlaagde btw-tarief en verdere vergroening van het belastingstelsel.4 Verbruiksbelastingen, zoals btw en milieubelastingen, zijn (economisch) iets minder verstorend voor de keuzes van mensen dan bijvoorbeeld de lasten op arbeid.5 Bovendien zijn de inkomsten van de btw stabiel en meer solide dan belastingen op inkomsten.6 Milieubelastingen beprijzen maatschappelijke kosten die niet (volledig) in prijzen van goederen en diensten tot uiting komen.”

¹⁵ Meest recente data 2021: 19,4% van het bbp. Europese Commissie (2023), Data on Taxation Trends. Data updated in March 2023 including tax revenue data up to 2021. https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/economic-analysis-taxation/data-taxation-trends_en

¹⁶ Laatste beschikbare data 2021. Europese Commissie (2023), Data on Taxation Trends. Data updated in March 2023 including tax revenue data up to 2021. https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/economic-analysis-taxation/data-taxation-trends_en

¹⁷ De partijen die in 2021 in de Tweede Kamer kwamen, in alfabetische volgorde:

50Plus (2020), De kracht van PLUS. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

BBB (2020), Gezond verstand voor een gezond platteland. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

BIJ1 (2020), Allemaal anders, maar toch gelijkwaardig. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

CDA (2020), Nu doorpakken. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

ChristenUnie (2020), Kiezen voor wat écht telt. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

D66 (2020), Een nieuw begin. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

Denk (2020), DENK anders! Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

FvD (2020), Stem Nederland terug. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

GroenLinks (2020), Tijd voor nieuw realisme. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

Ja21 (2020), Het juiste antwoord. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

PVDA (2020), Ons plan voor een eerlijker en fatsoenlijker Nederland. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

PvdD (2020), Plan B. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

PVV (2020), Het gaat om u. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

SGP (2020), In vertrouwen. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

SP (2020), Stel een daad. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

Volt (2020), Toekomst made in Europe. Verkiezingsprogramma 2021-2025. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

VVD (2020), Samen aan de slag. Verkiezingsprogramma. <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vldal65gacv0>

¹⁸ “The OECD’s Environmental Linkages model indicates that if revenues from an eco-tax are used to lower labour taxes, employment gains of nearly 2 per cent are possible by 2030, as compared to a business-as-usual scenario.” Château, Saint-Martin and Manfredi (2011) cited in Montt, G., Fraga, F., Harsdorff, M. (2018), The future

of work in a changing natural environment: Climate change, degradation and sustainability. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_644145.pdf

¹⁹ **“This analysis assesses the potential employment and economic impacts on the EU, and other parts of the world, of a transition towards a low-carbon economy by 2030. (...) In the EU, the two headline measures of gross domestic product (GDP) and employment show growth of 1.1% and 0.5% respectively. The most positive results for both these measures are found in China and the EU. The United States, however, experiences a drop in GDP of 3.4%, with employment falling by 1.6%. While overall the energy scenario implies more employment in Europe, much of the employment created is at the bottom and the middle of the wage distribution. (...) While this scenario includes additional government revenues from carbon pricing mechanisms and vehicle taxes, as well as costs such as investment in energy efficiency, subsidies for renewables and compensation for stranded assets, the overall budget balance is maintained through changes in income tax, social security contributions and value-added tax (VAT) rates.”**

Eurofound (2019), Energy scenario: Employment implications of the Paris Climate Agreement, Publications Office of the European Union.

https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/fomeef18003en.pdf

²⁰ **If a price on CO2 emissions was imposed, and if the resulting revenues were used to cut labour taxes, then employment would rise by 0.5 per cent by 2014. This is equivalent to over 14.3 million net new jobs for the world economy as a whole.”** International Institute for Labour Studies (2010), World of Work Report 2009. The global jobs crisis and beyond. Torres, Raymond (Ed). ILO https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_120079.pdf

²¹ **“Recent evidence is broadly supportive of the double dividend hypothesis. Pereira, Pereira, and Rodrigues (2016) examined the implementation of a carbon tax in Portugal using a dynamic CGE model and found strong evidence for a double dividend in the presence of tax cuts; Allan et al. (2014) got a similar result when examining this question for Scotland. Further, a recent review found that once structural employment is accounted for, a double dividend is more likely than previously believed (Pigato 2019). In general, the more inefficient the jurisdiction’s taxation system before introducing a carbon price, the more likely that carbon revenues could deliver a double dividend. To the extent that taxation systems are more distorted in developing countries than developed countries, this result implies a double dividend may be more likely in developing countries. Older studies, including Takeda (2007) and Glomm, Kawaguchi, and Sepulveda (2008), found little evidence for the double dividend. This may be because in some cases, the reduction in real wages from carbon pricing outweighs the increase in real wages from tax cuts, leading to an overall reduction in labor supply. This effect suggests that tax reforms should be carefully designed to increase the likelihood that a double dividend can be achieved.”** Wereldbank (2019), Using Carbon Revenues. Partnership for Market Readiness Technical Note; No. 16. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32247>

“Circular fiscal reforms shift the tax burden from labor to materials. The introduction and increase of taxes on material production can be coupled with a corresponding, revenue-neutral decrease in labor taxes, with positive effects on growth and welfare. Shifting the tax burden from labor to materials has the potential to address both the market failures induced by linearity and the market distortions generated by labor taxation, which contributes to higher relative use of materials and offshoring (leakage) of production. Taxation also addresses rebound effects stemming directly from increased material efficiencies and indirectly from growth-enhancing policies.”

“A CE taxation framework includes the following building blocks: • The introduction or strengthening of taxes on raw materials. • A general shift from labor to resource/material taxes • A reconsideration of value added tax (VAT) application • The strengthening of waste management taxes, starting with stronger landfill taxes • A general shift from taxation away from ‘services’ to ‘material intensive products.’ Material taxes can achieve both environmental and revenue raising results.”

“The choice in the use of tax revenues is critical to the outcomes of CE [Circular Economy] policies. The impacts above assume that revenues raised through CE taxes are distributed back to households. Using CE tax revenues to reduce other taxes that may have distortive impacts on the economy can be more efficient. Using revenue recycling to curtail labor taxes can lead to growth- and welfare-enhancing outcomes. The opportunity to use the substantial revenues created by CE taxes to reduce labor taxes eliminates GDP losses and reverses negative labor effects—with unemployment for both skilled and unskilled workers now falling, while wages rise— highlighting the opportunity of using CE taxes to support growth and welfare (Table ES1).”

Wereldbank (2022), Squaring the Circle: Policies from Europe’s Circular Economy Transition. <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/squaring-circle-europe-circular-economy-transition>

²² “Limiting global warming to 2°C or less requires policy measures on an ambitious scale, such as an immediate global carbon tax that will rise rapidly to \$75 a ton of CO₂ in 2030. (...) The revenue from such a tax (1.5 percent of GDP in 2030, on average, for the Group of Twenty [G20] countries) could be redistributed, for example, to assist low-income households, support disproportionately affected workers or communities (for example, coal-mining areas), cut other taxes, fund investment in clean energy infrastructure or United Nations Sustainable Development Goals, reduce fiscal deficits, or pay an equal dividend to the whole population. This *Fiscal Monitor* compares such uses of the revenues in terms of economic efficiency and impact on income distribution. For example, carbon pricing combined with an equal dividend to the whole population rather than an income tax cut redistributes income to favor lower-income groups but forgoes gains in economic efficiency. An intermediate approach compensating, say, the poorest 40 percent of households, as well as vulnerable workers and communities, leaves three quarters of the revenues for other goals such as productive investments or cuts in income taxes. The shift from fossil fuels will not only transform an economy but also profoundly change the lives of households, businesses, and communities. Importantly, the shift would generate additional and immediate domestic environmental benefits, such as lower mortality from air pollution (725,000 fewer premature deaths in 2030 for a \$75 a ton tax for G20 countries alone). Businesses that deploy new technologies would earn profits and create jobs, which in the renewables sector already reached 11 million globally in 2017.” IMF (2019), *Fiscal Monitor*. How to mitigate Climate change. <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2019/09/12/fiscal-monitor-october-2019>

²³ Zoals vermeld in eerdere Ex'tax studies:

“A meta-study of 69 different simulations from 40 studies using General Equilibrium models showed 55% of simulations achieved both environmental and economic dividends. 90% of the studies that reduced social security contributions achieved such double dividend. The majority of simulations that recycled via labor incomes, capital taxes and other taxes achieved a double dividend. Recycled revenues towards lump-sum transfers were least successful in achieving a double dividend across these studies.” González, J.F. (2018), Environmental taxation and the double dividend hypothesis in CGE modelling literature: A critical review. *Journal of Policy Modeling*. Volume 40, Issue 1, January–February 2018, pages 194-223. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0161893817301205?via=ihub>

“A meta-study reviewed 699 simulations using different models and methodologies, from 100 papers on the effects of different taxes that have in common that they are applied to one or more energy products, in most cases with an environmental rationale and part of wider tax reform schemes. 95% of the simulations reported decreases in emissions with respect to the business-as-usual scenario. The effects, on average, were positive on GDP, employment and consumer prices, and negative on energy demand, energy prices and welfare.” Gago, Alberto, Labandeira, Xavier, Lopez-Otero, Xiral (2014), A Panorama on Energy Taxes and Green Tax Reforms. *Revista Hacienda Pública Española*. Volume 208, pages 145-190. 10.7866/HPE-RPE.14.1.5. https://www.researchgate.net/publication/284350683_A_Panorama_on_Energy_Taxes_and_Green_Tax_Reforms

“Patuelli, Nijkamp and Pels (2005) looked at a total of 186 model simulations from 61 separate studies. On average, all of the different groupings of studies predicted net job creation with significant reductions in CO₂ emissions.” Patuelli, Roberto, Nijkamp, Peter, Pels, Eric (2005), Environmental tax reform and the double dividend: A meta-analytical performance assessment. *Ecological Economics*, Elsevier, volume 55(4), pages 564-583, December, cited in Aarhus University, *Eunomia* (2015), Study on Environmental Fiscal Reform Potential in 14 EU Member States: Appendices. Final Report to DG Environment of the European Commission. https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/51df7de3-0b82-4771-83d7-85ee0a348a17/Eunomia_EFR_Final_Report_APPENDICES_V0.1.pdf?v=63664509889

²⁴ European Commission (11 december 2019), De Europese Green Deal. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?qid=1588580774040&uri=CELEX:52019DC0640>

²⁵ “The EESC feels that a shift in the distribution of taxation should be considered, easing the tax burden on labour and increasing it on resources and, in particular, on less sustainable products (...)” The European Economic and social Committee consists of 329 employers, trade unionists and representatives of social, occupational, economic and cultural organisations. European Economic and Social Committee (EESC) (2020), New Circular Economy Action Plan. <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/new-circular-economy-action-plan>

²⁶ **“Solutions exist. First, let’s shift taxes from salaries to carbon. We should tax pollution, not people. Second, stop subsidizing fossil fuels. Taxpayers’ money should not be used to boost hurricanes, spread drought and heat waves, and melt glaciers.”** United Nations (30 juni 2019), Secretary-General’s remarks to Climate Summit Preparatory Meeting. António Guterres. Abu Dhabi. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2019-06-30/secretary-generals-remarks-climate-summit-preparatory-meeting>

²⁷ **“What we want to see is, very simply, to move the revenue raising objectives of governments from taxing people, taxing labour, to taxing pollution”.** Friends of Europe (16 september 2020), In Conversation with Kristalina Georgieva (Managing Director of the IMF) on pursuing a green economic recovery. Video. (13:01). <https://youtu.be/rREgjaooSO>

²⁸ Euromonitor (18 mei 2021), Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Business Taxation for the 21st Century Explanatory Memorandum to COM(2021)251. https://www.euromonitor.eu/9353000/1/j4nvhdjdk3hydzc_j9vvik7m1c3gyxp/vlixnjb29kzx

²⁹ <https://www.emissieautoriteit.nl/actueel/nieuws/2023/01/24/nederland-verdient-voor-het-eerst-meer-dan-1-miljard-euro-aan-verkoop-co2-rechten#:~:text=In%202021%20leverde%20de%20verkoop,dat%20gemiddeld%20bijna%2080%20euro>

³⁰ Ministerie van Financiën (Geraadpleegd 25 augustus 2023), Voorjaarsnota. 5.1 Inkomstenkader besluitvorming. <https://www.rijksfinancien.nl/voorjaarsnota/2023/1731906>

De gratis emissierechten voor de luchtvaart worden vanaf 2026 geleidelijk afgeschaft. Ook dit levert additionele veilingopbrengsten op, maar die worden ingezet om innovatie in de sector te ondersteunen. Europees Parlement (4 mei 2023), Minder uitstoot door vliegtuigen en schepen: EU-maatregelen toegelicht.

<https://www.europarl.europa.eu/news/nl/headlines/society/20220610STO32720/minder-uitstoot-door-vliegtuigen-en-schepen-eu-maatregelen-toegelicht>

³¹ Nederlandse Emissieautoriteit (Geraadpleegd 25 augustus 2023), Algemene informatie ETS-2. <https://www.emissieautoriteit.nl/onderwerpen/algemeen-ets-2>

³² Europese Commissie (20 juni 2023), Questions and Answers: An adjusted package for the next generation of own resources.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_3329

³³ Europese Commissie (Geraadpleegd 25 augustus 2023), On the road to 2050: A tax mix for the future. https://taxation-customs.ec.europa.eu/road-2050-tax-mix-future_en

³⁴ Diverse passages zijn zonder bronvermelding overgenomen uit eerdere rapporten:

The Ex’tax Project (2022), The Taxshift. An EU fiscal strategy to support the inclusive circular economy. In collaboration with Cambridge Econometrics, Deloitte, EY, KPMG, PwC.

The Ex’tax Project (2023), The Taxshift. An EU fiscal strategy to support the inclusive circular economy. In collaboration with Cambridge Econometrics, Deloitte, EY, KPMG, PwC. – Country case study results. <https://ex-tax.com/reports/eu-country-results-2023/>

The Ex’tax Project (2021), Deltaplan Belastingen voor een Circulaire en Sociale Economie. Routekaart 2021-2030. <https://ex-tax.com/wp-content/uploads/2021/01/Extax-rapport-Deltaplan-Belastingen-voor-een-Circulaire-en-Sociale-Economie-def.pdf>

The Ex’tax Project (2019), Tax as a force for good. Aligning tax systems with the SDGs and the inclusive circular economy. Case study Bangladesh. In cooperation with Cambridge Econometrics, supported by C&A Foundation. <https://ex-tax.com/reports/bangladesh>

ACCA (2018), Tax as a force for good: rebalancing our tax systems to support a global economy fit for the future. Author: Femke Groothuis. Foreword by Pascal Saint-Amans, Director of the Centre for Tax Policy and Administration, OECD. <https://ex-tax.com/reports/acca>

The Ex’tax Project, Green Budget Europe, Institute for European Environmental Policy (IEEP), Cambridge Econometrics (2018), Aligning Fiscal Policy with the Circular Economy Roadmap in Finland. <https://ex-tax.com/reports/finland>

The Ex’tax Project (2016), New era. New plan. Europe. A fiscal strategy for an inclusive, circular economy. In cooperation with Deloitte, EY, KPMG Meijburg, PwC, Cambridge Econometrics and Trucost. Foreword by Feike Sijbesma, CEO Royal DSM, Co-chair Carbon Pricing Leadership Coalition (CPLC) convened by the World Bank. <https://ex-tax.com/reports/new-era-new-plan-europe/>

The Ex'tax Project, Deloitte, EY, KPMG Meijburg and PwC (2014), New era. New plan. Fiscal reforms for an inclusive, circular economy. Case study the Netherlands. Foreword by H.R.H. Prince Carlos de Bourbon de Parme. <https://ex-tax.com/reports/new-era-new-plan-netherlands>

Copper8 (2023), Bouwen aan eerlijke belastingen. Hoe een taxshift de transitie naar een circulaire bouweconomie kan versnellen. The Ex'tax Project, Superuse, Het Groene Brein. <https://ex-tax.com/new-study-shows-taxshift-can-accelerate-transition-to-circular-construction-industry/>

Copper8, The Ex'tax Project, Superuse, Het Groene Brein (2022), Circulair bouwen: hoe reken je het rond? Kan een lastenverschuiving van arbeid naar grondstoffen helpen in de transitie naar een circulaire bouweconomie? <https://ex-tax.com/reports/construction-sector-analysis-nl/>

³⁵ The Ex'tax Project (et al.) (2021), Deltaplan Belastingen voor een Circulaire en Sociale Economie. Routekaart 2021-2030. <https://ex-tax.com/wp-content/uploads/2021/01/Extax-rapport-Deltaplan-Belastingen-voor-een-Circulaire-en-Sociale-Economie-def.pdf>

³⁶ SDG Nederland (Geraadpleegd 13 september 2023), Dit zijn de Sustainable Development Goals. <https://www.sdgnerland.nl/de-17-sdgs/>

³⁷ De Grondwet Artikel 20, Bestaanszekerheid; welvaart; sociale zekerheid luidt als volgt: **“1. De bestaanszekerheid der bevolking en spreiding van welvaart zijn voorwerp van zorg der overheid. 2. De wet stelt regels omtrent de aanspraken op sociale zekerheid. 3. Nederlanders hier te lande, die niet in het bestaan kunnen voorzien, hebben een bij de wet te regelen recht op bijstand van overheidswege.”** https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vgrnbssso4uwn/artikel_20_bestaanszekerheid_welvaart?pc=1

³⁸ 2021. Europese Commissie (2023), Data on Taxation Trends. Data updated in March 2023 including tax revenue data up to 2021. https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/economic-analysis-taxation/data-taxation-trends_en

³⁹ Staatssecretaris van Financiën Menno Snel (15 april 2019), Brief van de Staatssecretaris van Financiën aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-32140-B.html>

De inkomensafhankelijke bijdrage Zvw wordt ook betaald door zelfstandigen en gepensioneerden. Ministerie van Financiën (2020), De Nederlandse belastingmix Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. https://www.rijksfinancien.nl/modules/custom/rijksfinancien_visuals/assets/bouwstenen_belastingstelsel/data/rapporten/1.%20de-nederlandse-belastingmix.pdf

⁴⁰ **“Personal and corporate income taxes, as well as social security contributions, are the most distortive taxes as they have sizable adverse effects on labour use, productivity and capital accumulation. Shifting the tax mix away from such taxes and towards recurrent taxes on immovable property (the least distortive) and consumption taxes should thus raise living standards (Johansson et al., 2008). However, there is likely to be a trade-off with the income distribution objective since personal income taxes are progressive while real estate and consumption taxes are at best neutral in a lifetime perspective and in most cases tend to be regressive. Targeted transfers can reduce the severity of this trade-off.”** OECD (2012), Reducing income inequality while boosting economic growth: Can it be done? Economic Policy 2012. Going for growth. <https://www.oecd.org/economy/labour/49421421.pdf>

“Door de grote internationale mobiliteit van investeringen is de belasting op bedrijfswinsten het meest verstrend voor de economische groei. Daarop volgen de lasten op arbeid17. (...) [17] Zie bijvoorbeeld Akgun, O., D. Bartolini and B. Cournède, 2017, 'The capacity of governments to raise taxes', OECD Economics Department Working Papers, No. 1407, OECD Publishing, Paris of OECD (2010), Tax Policy Study No. 20 – Tax Policy Reform and Economic Growth, Annex B.” Ministerie van Financiën (2020), De Nederlandse belastingmix Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/syntheserapport-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

⁴¹ Zie bijvoorbeeld:

“Studies have been carried out in several countries with very high levels of security contributions. These studies show that a reduction of 30 to 40% in social security contributions for low-paid workers would increase employment by 2%”. Europese Commissie (1994), Growth, competitiveness, employment. The challenges and ways forward into the 21st century: White paper. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0d563bc1-f17e-48ab-bb2a-9dd9a31d5004>

Pierluigi, Beatrice en Roma, Moreno (2008), Labour Cost and Employment Across Euro Area Countries and Sectors, Working Paper Series no 91. European Central Bank. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp912.pdf>

“(…) a 10 percentage points reduction of the tax wedge in an average OECD country would reduce equilibrium unemployment by 2.8 percentage points and increase the employment rate by a larger 3.7 percentage points (due to the positive impact on participation)”. Bassanini and Duval (2006) quoted in Dolenc P. and Laporšek, S. (2010), Tax Wedge on Labour and its Effect on Employment Growth in the European Union, Prague Economic Papers, 1: 344–58.

<https://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=pep&pdf=381.pdf>

“A number of recent studies have used cross-country macro-data to investigate the impact of various labour market institutions, including the tax wedge, on average hours worked. These studies tend to find strong negative relationships between average hours worked and average tax rates.” OECD (2011), Taxation and Employment. Tax Policy Studies No. 21. www.oecd.org/ctp/taxation-and-employment-9789264120808-en.htm

“Taxing employers, through social security contributions or payroll taxes, discourages them from hiring. And taxing employees’ wages lowers their take-home pay and discourages work. Making across-the-board reductions to these tax burdens will be difficult for governments already battling to reduce their deficits. Instead, the report recommends targeted reforms to generate the greatest employment gains at the most efficient cost.” OECD (10 december 2011), Tax reform can create jobs. Perbericht bij Taxation and Employment. Tax Policy Studies No. 21. <http://www.oecd.org/newsroom/taxreformcancreatejobs.htm>

“Over the long term, because in most countries the relative number of workers financing dependents will decline, labor income as the major tax base will also decline relative to other tax bases, such as consumption. The policy choice will then be between raising labor tax rates, bringing informal labor into the tax base, increasing consumption tax rates or its base—or some combination of these. Since consumption is typically the largest macroeconomic aggregate, its tax rate can be lower than rates on much narrower tax bases; not to mention that taxing consumption, other things being equal, does not result in taxing investments and exports. By contrast, labor taxes, especially when already high, may suppress employment. For these reasons, it is likely that tax policy in many countries will gradually favor a shift from labor to consumption taxes because the latter will provide the stable and growing tax base needed to cover the costs of spending more in aging-related areas.” Bogetic, Zeljko en Onder, Harun (et al.) (2015), Fiscal Policy Issues in the Aging Societies. World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/846591468327934918/pdf/95266-REVISED-NWP-PUBLIC-Box391483B-MFM-Discussion-Paper-1-ZB-May-2015.pdf>

“On the revenue side, taxation policies can be designed or targeted to focus on their potential to provide incentives for job creation or labour force participation. At a general level, more progressive taxation policies can be used to address inequality. The latter has been shown to reduce overall economic growth¹³ and thus progressive redistribution through effective and efficient tax measures to reduce inequality could contribute to growth. The decline in the effective progressivity of taxes in many advanced economies over recent decades deserves attention in the context of slow growth and rising inequality. Some countries have achieved progress in addressing inequality or poverty through the use transfers in the form of tax credits, such as earned income tax credits. These measures can increase the progressivity of the tax system toward low-paid workers and also can provide incentives for labour market participation.¹⁴ A shift away from reliance on labour taxes can provide incentives to raise labour supply, but financing of the programs they support must be taken into account. Increasing the real wage of workers could induce labour supply and encourage greater participation. The extent to which a tax cut will boost employment depends on the elasticity of labour supply, which is affected by the degree of competition in the labour market and by labour market institutions.¹⁵ Employers’ social security contributions typically represent the largest component of the labour tax wedge. Some G20 countries have reduced employers’ social security contributions in an attempt to raise labour demand by reducing labour costs, although evidence on the impact of such reductions is mixed.¹⁶ Again, financing for the social programs they support will need to be addressed if employers’ contributions are reduced. In economies with a large proportion of informality, reducing or consolidating labour taxes and/or simplifying tax declarations and payments could reduce the cost of formal employment relative to untaxed informal employment. This could be particularly relevant for small and medium sized enterprises (SMEs).” OECD, World Bank, ILO (2015), G20 Labour Markets in 2015; Strengthening the Link between Growth and Employment.

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_398025.pdf

“Lowering the tax wedge and improving the design of labor taxes and social benefits can strengthen work incentives and induce a positive labor supply response”. IMF (2015), IMF Policy Paper: Fiscal Policy and Long-Term Growth. <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2015/042015.pdf>

Europese Commissie (2015), Study on the effects and incidence of labour taxation Final report. Taxation papers. Working Paper N.56-2015. https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2016-09/taxation_paper_56.pdf

“Meanwhile, whether the cost of labor remains low in emerging economies in relation to capital will determine whether firms choose to automate production or move elsewhere.” “The system is financed by labor taxes that raise the costs of hiring workers. As social contracts are reimagined, subsidizing a basic level of social insurance—especially for the poor—could be considered. Such a reform could also equalize the costs borne by different factors of production, such as capital and labor, as the financing of the system is at least partly shifted away from labor taxes toward general taxation.” World Bank (2018), World Development Report 2019. <http://documents.worldbank.org/curated/en/816281518818814423/pdf/2019-WDR-Report.pdf>

En voorbeelden uit de praktijk:

Singh, Vikram (2014), Impact of Labour Cost in Overall Performance of Hotels and Restaurants, International Journal of Enhanced Research in Management & Computer Applications, 3 (9): 25–29. https://www.erpublications.com/uploaded_files/download/download_28_10_2014_12_26_27.pdf

Wohl, Jessica (March 7, 2012), Wal-Mart to Add more Self-checkout Lanes. Reuters. <https://www.reuters.com/article/walmart/update-2-wal-mart-to-%20add-more-self-checkout-lanes-idUSL2E8E72FF20120307>

Segran, Elizabeth (January 24, 2017), These Fashion Startups Offer the Prestige of “Made in Italy” without Inflated Prices. Fastcompany. <https://www.fastcompany.com/3067010/these-footwear-startups-offer-the-prestige-of-made-in-italy-without-inflat>

Croxford, Rianna (September 24, 2018), UN Agency's U-turn after Unpaid Internships Row. <https://www.bbc.com/news/world-45605768>

Huifeng, He (September 30, 2018), Small Chinese Firms Seek “Lessons in Survival” as they Brace for Impact of Social Welfare Taxes. South China Morning Post. <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/2166266/small-chinese-firms-seek-lessons-survival-they-brace-impact>

Maxim, Robert, Muro, Mark (March 30, 2018), Rethinking Worker Benefits for an Economy in Flux. <https://www.brookings.edu/articles/rethinking-worker-benefits-for-an-economy-in-flux/>

Ghosh, Shona (April 16, 2018), ‘Undercover author finds Amazon warehouse workers in UK “peed in bottles” over fears of being punished for taking a break.’ Business Insider. <https://www.businessinsider.nl/amazon-warehouse-workers-have-to-pee-into-bottles-2018-4/?international=true&r=US>

Heath, Michael (April 28, 2015), China is Set to Lose Manufacturing Crown: Manufacturers will be Drawn to Southeast Asia's Strengths, including the Strategic Location and Cheap Labor of Myanmar, Cambodia and Laos. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-04-29/china-is-set-to-lose-manufacturing-crown>

⁴² Het ministerie van Financiën rekent (soms) ook het pensioenpremiedeel werknemers en de werkgeverspremie pensioenen tot de wig. Ministerie van Financiën (2016), Miljoenennota 2016. <https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2016/d16e1012>

⁴³ De wig was in 2022 35,5% voor een alleenstaande zonder kinderen met een gemiddeld inkomen (“**Single individual without children at the income level of the average wage.**”) en 29,6% voor een getrouwd eenverdiener stel met twee kinderen en een gemiddeld inkomen (“**One-earner married couple with two children and earnings at the average wage level.**”) OECD (2023), Taxing Wages 2023. Indexation of Labour Taxation and Benefits in OECD Countries. <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/taxing-wages-brochure.pdf>

⁴⁴ **“The average tax wedge measures the extent to which tax on labour income discourages employment.”** OECD (Geraadpleegd 18 september 2023), Tax wedge. <https://data.oecd.org/tax/tax-wedge.htm#:~:text=Tax%20wedge%20is%20defined%20as,on%20labour%20income%20discourages%20employment>.

⁴⁵ **“Het ministerie van Financiën beweert dat er twee tarieven zouden zijn, namelijk: • Tot € 73.031: 36,9% • Boven € 73.031: 49,5% Maar dat zijn helemaal niet de echte tarieven, want de heffingskortingen zijn al enkele jaren inkomensafhankelijk, namelijk eerst oplopend en later afnemend naarmate het inkomen stijgt, waardoor effectief de belastingdruk vanaf circa € 23.000 een stuk hoger is. De algemene heffingskorting loopt terug met 6,095% tussen € 22.661 en € 73.031 en de arbeidskorting neemt eerst nog toe met 3,085% tussen € 23.201 en 37.691, maar loopt daarna terug met 6,51% tussen € 37.691 en € 115.295. Hierdoor worden de effectieve tarieven vanaf circa €**

23.000: ●€ 23.201 - € 37.690: 40% ● € 37.691 - € 73.031: 49,5% ● € 73.032 - € 115.295: 56% ● Boven € 115.295: 49,5%”. Molenaar, Dick (9 februari 2023), Niet de letter maar de geest van de wet. Nederlands tijdschrift voor fiscaal recht (NTFR). Jaargang 24, nummer 6. <https://www.allarts.nl/nieuws/niet-de-letter-maar-de-geest-van-de-wet>

⁴⁶ SEO (2022), Evaluatie toeslagenstelsel evaluatie awir, uitvoering en dienstverlening toeslagen. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-b72c248d0a6c88a5178ecd74a073e5ef6c845399/pdf>

⁴⁷ Van Dijk, Jasper J. en van de Ven, Yrla (2023), Het einde van de toeslagen. Een robuust belastingstelsel voor inkomen uit werk. Instituut voor Publieke Economie <https://static1.squarespace.com/static/62096977df64021ea6e3d494/t/64355da87ac5eb0ab16e4c6c/1681219004556/IPE-het-einde-van-de-toeslagen-spread.pdf>

⁴⁸ **“Per 30 juni 2018 stond er bij de Belastingdienst in totaal voor € 1,4 miljard aan terugvorderingen van toeslagen uit. (...) Verschillende instanties wijzen erop dat het systeem van toeslagen waarbij gewerkt wordt met voorschotten een risico vormt voor het ontstaan van schulden bij huishoudens. De Raad voor Volksgezondheid en Samenleving en de Nationale ombudsman noemen bijvoorbeeld dat het verstrekken van een voorschot – vooral voor mensen met wisselende inkomens – tot financiële onzekerheid leidt (RVS, 2017) en kan leiden tot financiële problemen (Nationale ombudsman, 2019). Ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid concludeert dat het aanvragen van toeslagen zo complex is geworden dat sommige huishoudens hierdoor problemen ervaren, vooral in onzekere tijden zoals bij baanverlies, echtscheiding of schulden (WRR, 2017).”** Algemene Rekenkamer (5 juni 2019), Toeslagen terugbetalen. <https://www.rekenkamer.nl/publicaties/rapporten/2019/06/13/toeslagen-terugbetalen>

⁴⁹ SEO (2022), Evaluatie toeslagenstelsel evaluatie awir, uitvoering en dienstverlening toeslagen. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-b72c248d0a6c88a5178ecd74a073e5ef6c845399/pdf>

⁵⁰ Ministerie van Financiën (10 januari 2020), IBO Toeslagen deelonderzoek 2. Eenvoud of maatwerk: Alternatieven voor het bestaande toeslagenstelsel. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/04/30/rapport-deel-2-ibo-toeslagen>

⁵¹ CPB (2020), Kansrijk armoedebeleid. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-SCP-Kansrijk-armoedebeleid.pdf>

⁵² **“De kinderopvangtoeslagaffaire heeft echter pijnlijk duidelijk gemaakt dat het stelsel veel eenvoudiger moet en dat meer zekerheid voor ouders nodig is. Het kabinet heeft daarom de ambitie de toeslagen af te schaffen.”** Ministerie van Financiën (20 september 2022), Miljoenennota 2023. 2.2.3 Overige budgettaire maatregelen. <https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2023/1468752>

⁵³ CBS (14 september 2023), Energietoeslag dempt koopkrachtverlies in 2022. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/37/energietoeslag-dempt-koopkrachtverlies-in-2022>

⁵⁴ CPB (9 maart 2023), Raming maart 2023 (CEP 2023). Infographic: CEP 2023. <https://www.cpb.nl/centraal-economisch-plan-cep-2023#>

Diverse definities van armoede zijn in omloop. CBS, Nibud, SCP (30 juni 2023), Op weg naar een nieuwe armoedegrens. <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/06/30/op-weg-naar-een-nieuwe-armoedegrens>

⁵⁵ **“De besluitvorming in de Miljoenennota bevat maatregelen die erop zijn gericht om de oploop van armoede tegen te gaan, om dit te bekostigen worden voor een bredere groep huishoudens de lasten verhoogd. Het pakket bestaat uit een verhoging van het kindgebonden budget, de huurtoeslag, de arbeidskorting, de algemene heffingskorting in de bijstand en de jonggehandicaptenkorting. De budgettaire kosten van deze maatregelen zijn 2,3 mld euro. Het demissionair kabinet verhoogt de loon- en inkomstenbelasting in box 1 en de accijns op alcohol en tabak. Dit levert 2,2 mld euro op. (...) Door de inkomensondersteunende maatregelen gaat het besteedbaar inkomen van huishoudens aan de onderkant van de inkomensverdeling erop vooruit ten opzichte van de cMEV en blijft het percentage personen onder de armoedegrens in 2024 gelijk aan 2023 (4,8%). Dit zijn 830.000 personen (zie figuur 2). In de cMEV was een toename tot 5,7% geraamd.”** CPB (19 september 2024), Macro Economische Verkenning 2024. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/prinsjesdag/miljoenennota-en-andere-officiële-stukken>

Een pleidooi om armoede anders te meten: Croon, Tijn (28 september 2023), Voor effectieve armoedebestrijding moet het CPB anders ramen. <https://esb.nu/voor-effectieve-armoedebestrijding-moet-het-cpb-anders-ramen/>

⁵⁶ Commissie Sociaal Minimum (30 juni 2023), Een zeker bestaan Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Commissie Sociaal Minimum rapport I. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/06/30/een-zeker-bestaan-rapport-i-commissie-sociaal-minimum>

Commissie Sociaal Minimum (28 september 2023), Een zeker bestaan Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Commissie Sociaal Minimum rapport II. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/09/28/een-zeker-bestaan-naar-een-toekomstbestendig-stelsel-van-het-sociaal-minimum-rapport-ii>

VNG (2023), Bestaanszekerheid als belofte: naar een lokale agenda bestaanszekerheid. <https://vng.nl/publicaties/bestaanszekerheid-als-belofte-naar-een-lokale-agenda-bestaanszekerheid>

⁵⁷ De Grondwet Artikel 20, Bestaanszekerheid; welvaart; sociale zekerheid luidt als volgt: **“1. De bestaanszekerheid der bevolking en spreiding van welvaart zijn voorwerp van zorg der overheid. 2. De wet stelt regels omtrent de aanspraken op sociale zekerheid. 3. Nederlanders hier te lande, die niet in het bestaan kunnen voorzien, hebben een bij de wet te regelen recht op bijstand van overheidswege.”** https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vgrnbss04uwn/artikel_20_bestaanszekerheid_welvaart?pc=1

⁵⁸ Laatst beschikbare data Q2 2023. CBS (Geraadpleegd 14 augustus 2023), Flexwerk. <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-arbeidsmarkt/werkenden/flexwerk>

⁵⁹ Dga's met en zonder personeel in dienst, 2021. CBS (7 november 2022), Zelfstandigen; inkomen, vermogen, kenmerken. <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84466NED/table?ts=1681822074017>

⁶⁰ CBS (Geraadpleegd 13 augustus 2023), Materiele welvaart in Nederland 2022. Inkomen van werkenden. <https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2022/inkomen-van-werkenden/>

⁶¹ Allianz (Geraadpleegd 26 september 2023), Broodfonds: de voor- en nadelen. <https://www.allianz.nl/zakelijk/blog/aov-broodfonds.html>

⁶² Stichting van de Arbeid (maart 2020), Keuze voor zekerheid Zelfstandigen standaard verzekerd tegen langdurig inkomensverlies door arbeidsongeschiktheid. <https://www.stvda.nl/-/media/stvda/downloads/publicaties/2020/aov-zelfstandigen-voorstel.pdf/>

Zzp'ers dragen nu niet bij aan bijstand, maar 16.000 mensen ontvangen het wel (1,3% van de 1,2 miljoen zzp'ers). <https://fd.nl/opinie/1478819/verplichte-aov-is-oplossing-voor-niet-bestaand-probleem-lsf3caDztZE0>

⁶³ CBS (2 december 2022), 1 op de 4 mensen met armoederisico is een kind. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/48/1-op-de-4-mensen-met-armoederisico-is-een-kind>

⁶⁴ **“Bijna 20 procent van de in 2013 gestarte zelfstandigen had na vijf jaar een zelfstandigeninkomen van minstens het minimumloon. 30 procent had een zelfstandigeninkomen lager dan het minimumloon en de helft was gestopt als zelfstandige. Vooral mannen, starters tot 55 jaar en starters in de bouwsector haalden deze inkomensgrens.”** CBS (24 februari 2022), 1 op 5 startende zelfstandigen na vijf jaar boven minimumloon. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/08/1-op-5-startende-zelfstandigen-na-vijf-jaar-boven-minimumloon>

⁶⁵ “Zo zijn diverse vormen van flexibele arbeid en het werken als zelfstandige voor werkgevers in diverse gevallen op dit moment goedkoper dan het aangaan van vaste (lees: duurzame) arbeidsrelaties.” Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (3 april 2023), Kamerbrief Voortgang uitwerking arbeidsmarktpakket <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/04/03/kamerbrief-voortgang-uitwerking-arbeidsmarktpakket>

⁶⁶ DNB (2020), Werkenden zonder pensioenopbouw. <https://www.dnb.nl/media/ft2pioiv/werkenden-zonder-pensioenopbouw.pdf>

⁶⁷ DNB (2020), Werkenden zonder pensioenopbouw. <https://www.dnb.nl/media/ft2pioiv/werkenden-zonder-pensioenopbouw.pdf>

⁶⁸ CBS (14 januari 2021), Witte vlek op pensioengebied 2019. <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2022/02/witte-vlek-op-pensioengebied-2019>

⁶⁹ Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (5 juli 2022), Hoofdlijnenbrief Arbeidsmarkt. Kamerbrief. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/07/05/hoofdlijnenbrief-arbeidsmarkt>

⁷⁰ Rijksoverheid (Geraadpleegd 14 augustus 2023), Plannen voor verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV). <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/hervormingen-arbeidsmarkt/meer-zekerheid-voor-werkenden/verplichte-arbeidsongeschiktheidsverzekering-voor->

[zelfstandigen#:~:text=zekerheid%20voor%20werkenden-Plannen%20voor%20verplichte%20arbeidsongeschiktheidsverzekering%20voor%20zelfstandigen%20\(AOV\),dienen%20bij%20de%20Tweede%20Kamer.](#)

“Elke zelfstandige verzekert zich standaard voor een uitkering van 70% van het laatstverdiende inkomen tot aan de grens van 143% WML. De uitkering is maximaal 100% van het WML. De premie voor de standaardverzekering is op basis van huidige inzichten indicatief 7,5% tot 8% van het inkomen tot de maximale premiegrondslag.”

Minister Karien van Gennip (Sociale Zaken en Werkgelegenheid) (3 april 2023), Kamerbrief over voortgang uitwerking arbeidsmarktpakket.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/04/03/kamerbrief-voortgang-uitwerking-arbeidsmarktpakket>

⁷¹ Sociale Verzekeringsbank (SVB) (5 september 2023), Een miljoen extra AOW-gerechtigden in 2040. <https://www.svb.nl/nl/pers-en-nieuws/nieuwsberichten/een-miljoen-extra-AOW-gerechtigden-in-2040>

⁷² **“De totale kosten aan ouderenzorg, thuiszorg, gehandicaptenzorg en ggz voor de samenleving zullen in 2025 oplopen tot een bedrag van 59 miljard euro. Dat is een derde meer ten opzichte van 2020. Dat voorspelt Intrakoop, op basis van de jaarverslagen van ruim 1.300 zorgorganisaties. (...) De totale zorgkosten van de vier grote deelsectoren bedroegen in 2020 77,5 miljard euro. Dat betekent dat de kosten van de zorg voor de Nederlandse samenleving 21,8 miljard euro hoger zijn dan 10 jaar geleden in 2011. “De tendens is dat de komende 5 jaar de kosten met eenzelfde bedrag zullen toenemen, vooral door sterk oplopende personeelskosten”, verwacht Intrakoop.”** van Elst, Laura (1 februari 2022), Zorgkosten rijzen komende jaren explosief de pan uit. Skipr. <https://www.skipr.nl/nieuws/zorgkosten-rijzen-komende-jaren-explosief-de-pan-uit/>

⁷³ Ministerie van Financiën (Geraadpleegd 30 augustus 2023), Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Website. <https://www.rijksfinancien.nl/bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

⁷⁴ Rijksoverheid (11 september 2023), Bijsturen met het oog op de toekomst. Nieuwsbericht. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/09/11/bijsturen-met-het-oog-op-de-toekomst>

⁷⁵ CBS (15 augustus 2023), Dashboard arbeidsmarkt. <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-arbeidsmarkt>

⁷⁶ Dat is overigens iets minder dan een jaar eerder toen ruim 84 procent hiermee te maken had. CBS (24 augustus 2023), Drie kwart van de ondernemers ervaart personeelstekort. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/34/drie-kwart-van-de-ondernemers-ervaart-personeelstekort>

⁷⁷ Algemene Rekenkamer (Geraadpleegd 15 september 2023), Dashboard Coronarekening. <https://coronarekening.rekenkamer.nl/coronarekening/>

⁷⁸ CPB (28 september 2021), Coronasteunpakket 2020 effectief, maar verstoord bedrijvendynamiek. Persbericht. <https://www.cpb.nl/economische-analyse-steunpakket-2020>

⁷⁹ DNB (30 maart 2022), Coronasteun heeft gewerkt, maar in de toekomst andere aanpak gewenst. <https://www.dnb.nl/algemeen-nieuws/dnbulletin-2022/coronasteun-heeft-gewerkt-maar-in-de-toekomst-andere-aanpak-gewenst/>

⁸⁰ Staatssecretaris van Rij van Financiën (31 augustus 2023), Betalingsregelingen coronabelastingschulden augustus 2023. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/08/31/betalingsregeling-coronabelastingschulden-augustus-2023>

⁸¹ Rijksoverheid (8 juli 2022), Nederlandse Herstel- en Veerkrachtplan. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/10/10/definitief-nederlands-herstel-en-veerkrachtplan>

⁸² CBS (12 september 2023), CBS onderzoekt krapte op de arbeidsmarkt. Auteur Masja de Ree. <https://www.cbs.nl/nl-nl/corporate/2023/37/cbs-onderzoekt-krapte-op-de-arbeidsmarkt>

⁸³ Eurostat (Geraadpleegd 6 september 2023), Labour market slack by sex and age - quarterly data. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSI_SLA_Q_custom_7377830/default/table?lang=en

⁸⁴ Van Kestern, Justus en Klinker, Iris (3 mei 2023), Onbenut arbeidspotentieel onder deeltijdwerkers beperkt. ESB. <https://esb.nu/onbenut-arbeidspotentieel-onder-deeltijdwerkers-beperkt/>

⁸⁵ PwC (9 september 2023), Het onbenutte arbeidspotentieel inzetten. <https://www.pwc.nl/nl/actueel-en-publicaties/themas/economie/we-moeten-met-zijn-allen-meer-gaan-werken.html>

⁸⁶ Sociaal Cultureel Planbureau (2022), Eens deeltijd, altijd deeltijd. Waarom vrouwen in deeltijd blijven werken als ze 'uit' de kleine kinderen zijn. <https://www.scp.nl/actueel/nieuws/2022/09/28/deeltijdcultuur-en--structuur-belemmert-vrouwen-meer-te-gaan-werken>

⁸⁷ <https://www.dnb.nl/algemeen-nieuws/dnbulletin-2023/wat-mensen-prikkelt-om-meer-of-minder-te-werken/>

⁸⁸ AAVN (13 januari 2022), Personeelstekort? Veel parttimers willen best meer uren werken. <https://www.aavn.nl/arbeidsmarktcrapte/publicaties/personeelstekort-veel-parttimers-willen-best-meer-uren-werken/>

"In de kinderopvang werkt veel personeel in deeltijd. De helft werkt minder dan 25 uur per week. De sector is nu in samenwerking met de overheid een pilot gestart die moet zorgen dat die werknemers extra uren gaan werken. Dan is een extra collega misschien minder hard nodig. Bij kinderopvangorganisatie Kind & Co Ludens is in een proeftuin met 89 deeltijdwerkers besproken of en hoe ze meer uren zouden kunnen werken. In drie maanden tijd is bij 17 van die 89 medewerkers het aantal uren in het contract definitief uitgebreid. Gemiddeld werken ze 5,4 uur per week meer. Samen staan al die extra uren gelijk aan 2,5 fte (voltijdbanen). (...) De oplossing hiervoor was niet een extra bonus of meer vakantiedagen, maar flexibel meedenken. Zo konden de mensen die meer wilden werken soms wel een paar uur extra werken, maar niet een volledige dag. Of ze konden de uren die ze extra wilden wel invullen bij een ander team of op een andere locatie. (...) Maar Bijlsma [Emmeline Bijlsma, directeur van Brancheorganisatie Kinderopvang] is wel sceptisch over of je dit kunt toepassen op de hele sector. "Het eerlijke verhaal is ook dat er heel veel inzet en geld nodig was, dit project heeft circa 100.000 euro per extra voltijdbaan gekost." Rösken, Thijs (4 juli 2023), Kinderopvangpersoneel kan extra uren werken en loopt zo de gaten dicht.

<https://www.nu.nl/economie/6270763/kinderopvangpersoneel-kan-extra-uren-werken-en-loopt-zo-de-gaten-dicht.html>

⁸⁹ Q2 2023. CBS (Geraadpleegd 15 september 2023), Wil meer uren werken, beschikbaar. <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-beroepsbevolking/wil-meer-uren-werken-beschikbaar>

⁹⁰ CBS (12 september 2023), CBS onderzoekt krapte op de arbeidsmarkt. Auteur Masja de Ree. <https://www.cbs.nl/nl-nl/corporate/2023/37/cbs-onderzoekt-krapte-op-de-arbeidsmarkt>

⁹¹ CBS (19 juni 2023), Welke niet-werkenden hebben de grootste kans op werk? <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2023/welke-niet-werkenden-hebben-de-grootste-kans-op-werk-1-inleiding>

⁹² CBS (19 juni 2023), Welke niet-werkenden hebben de grootste kans op werk? <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2023/welke-niet-werkenden-hebben-de-grootste-kans-op-werk-1-inleiding>

⁹³ CBS (16 augustus 2023), Arbeidsdeelname; ouderen. <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/85267NED>

⁹⁴ CBS (17 augustus 2022), Arbeidsdeelname; ouderen, 2003-2022. <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/82914NED?dl=259B4>

⁹⁵ Müller, Roeland (22 november 2022), Duizenden extra 65-plussers melden zich bij uitzendbureau: 'Voor mensen met klein pensioen soms strikte noodzaak'. EenVandaag. <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/duizenden-extra-65-ers-melden-zich-bij-uitzendbureau-voor-mensen-met-klein-pensioen-soms-strikte-noodzaak/>

⁹⁶ SER (2020), Neem iedereen mee: Kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/overige-publicaties/2020/iedereen-mee-kwetsbare-groepen.pdf?utm_source=pocket_mylist

⁹⁷ Rijksoverheid (Geraadpleegd 15 september 2023), Een breed offensief. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-met-arbeidsbeperking/plannen-om-meer-mensen-met-een-beperking-aan-werk-te-helpen#:~:text=Ongeveer%20de%20helft%20van%20de,aan%20het%20te%20werk%20houden.>

⁹⁸ Rijksoverheid (7 juli 2022), Realiseren van aantal banen voor arbeidsbeperkten verdient impuls. Nieuwsbericht.

<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/07/07/realiseren-van-aantal-banen-voor-arbeidsbeperkten-verdient-impuls>

“De doelgroep voor de extra banen is: Mensen die onder de Participatiewet vallen en die niet zelfstandig het wettelijk minimumloon kunnen verdienen; (Voormalige) leerlingen uit het voortgezet speciaal onderwijs (vso) en praktijkonderwijs (pro) die zich schriftelijk hebben aangemeld bij UWV; Mensen met een Wsw-indicatie (sociale werkvoorziening); Wajongers met arbeidsvermogen. Arbeidsvermogen is dat iemand bijvoorbeeld 4 uur per dag kan werken. Mensen die op een Wiw-baan of ID-baan werken. Dit zijn banen die via oude regelingen tot stand zijn gekomen. De Wiw en ID-baan waren bedoeld voor bijstandsgerechtigden met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Mensen die een medische beperking kregen vóór hun 18e verjaardag of tijdens hun studie. En die dankzij de banenafpraak het Wettelijke Minimumloon kunnen verdienen.” Rijksoverheid (Geraadpleegd 15 september 2023), Meer banen voor mensen met arbeidsbeperking (banenafpraak).

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-met-arbeidsbeperking/meer-banen-mensen-arbeidsbeperking>

⁹⁹ Rijksoverheid (Geraadpleegd 16 september 2023), Mogen asielzoekers werken? <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/asielbeleid/vraag-en-antwoord/mogen-asielzoekers-werken>

¹⁰⁰ Minister Karien van Gennip, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (14 juli 2023), Kabinetsreactie onderzoek Regioplan 'Belemmeringen asielzoekers bij het toetreden tot de arbeidsmarkt'. https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2023Z13770&did=2023D32909

¹⁰¹ **“De marginale druk kan hoog tot zeer hoog uit vallen, vooral voor werkenden die aanspraak maken op meerdere inkomensafhankelijke regelingen. Bij een toenemend inkomen kan het gebeuren dat die regelingen gelijktijdig afbouwen. Een extra euro inkomen uit werk zorgt er dan voor dat deze werkenden minder inkomen ontvangen uit al deze regelingen. Bijvoorbeeld doordat zowel de huurtoeslag als de zorgtoeslag omlaag gaat. Daardoor valt de marginale druk voor specifieke groepen zeer hoog uit: onder de streep houden zij weinig over als ze meer gaan verdienen. Een zeer hoge marginale druk zien we bij 4%14 van de werkenden: zij hebben een marginale druk van boven de 70%. Deze groep houdt minder dan 30 cent over van een extra verdiende euro. Voor de helft van deze groep komt de marginale druk zelfs extreem hoog uit: boven de 80%. In de groepen met zeer- of extreem hoge marginale druk is een deel al voltijd aan het werk. Het percentage voor wie dit een belemmering is om meer uren te werken ligt dus lager. De groep met zeer hoge marginale druk bevindt zich vooral op een specifiek punt in de inkomensverdeling. Ruim twee derde van hen verdient minimumloon of net daarboven.”** **“De meeste werkenden hebben daar in de praktijk niet mee te maken; voor driekwart van hen ligt de marginale druk tussen de 40 en 70%. Daarmee houden zij dus 60 tot 30 cent over van elke extra euro brutoinkomen. Een marginale druk boven 60% is nog altijd hoog: ruim de helft van een extra verdiende euro komt niet in de eigen portemonnee.”** Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (3 februari 2023), Aanvullende maatregelen aanpak arbeidsmarktkrapte. Kamerbrief van minister van Gennip van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/07/10/kamerbrief-aanvullende-maatregelen-aanpak-arbeidsmarktkrapte>

Rijksoverheid (20 september 2022), Tabellen marginale druk pakket Belastingplan 2023. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/09/20/tabellen-marginale-druk-pakket-belastingplan-2023>

¹⁰² Tweede Kamer, (19 september 2023), Wet compensatie wegens selectie aan de poort. Memorie van Toelichting.

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel:36424#wetgevingsproces>

¹⁰³ Pelgrim, Christiaan (15 september 2023), Van armoedeval tot werkloosheid: het debat over bestaanszekerheid kent grote dilemma's. NRC.

<https://www.nrc.nl/nieuws/2023/09/15/van-armoedeval-tot-werkloosheid-het-debat-over-bestaanszekerheid-kent-grote-dilemmas-a4174571?t=1694972607>

¹⁰⁴ CBS (Geraadpleegd 3 oktober 2023), De arbeidsmarkt in 2022. Lonen en loonkosten. <https://longreads.cbs.nl/dearbeidsmarktincijfers-2022/lonen-en-loonkosten/>

De Betere Loonstrook is een initiatief om loonstroken duidelijker te maken waarbij ook de loonsom genoemd wordt: Argumentenfabriek (20 september 2023), Betere loonstrook geeft werknemers inzicht in wat ze écht verdienen. <https://www.argumentenfabriek.nl/nieuws/betere-loonstrook/>

¹⁰⁵ **“Hogere werkdruk voor het personeel is het belangrijkste gevolg van het personeelstekort. Dit vindt 36 procent van de ondernemers. 15 procent geeft aan dat de arbeidskosten zijn gestegen en ruim 11 procent zegt minder geschikt personeel aan te nemen. Ondernemers in de horeca en de detailhandel ervaren het vaakst een**

personeelstekort. Detailhandelaren noemen de hogere werkdruk met ruim 54 procent het vaakst als belangrijkste gevolg.” CBS (24 augustus 2023), Drie kwart van de ondernemers ervaart personeelstekort. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/34/drie-kwart-van-de-ondernemers-ervaart-personeelstekort>

¹⁰⁶ CBS (8 april 2022), Minder bedrijven verplaatsten bedrijfsonderdelen naar het buitenland. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/14/minder-bedrijven-verplaatsten-bedrijfsonderdelen-naar-het-buitenland>

¹⁰⁷ **“Nettoloon = brutoloon –/– loonbelasting/premie volksverzekeringen –/– werknemerspremie pensioen –/– ingehouden bijdrage Zorgverzekeringswet”.** CBS (Geraadpleegd 3 oktober 2023), De arbeidsmarkt in 2022. Lonen en loonkosten. <https://longreads.cbs.nl/dearbeidsmarktincijfers-2022/lonen-en-loonkosten/>

CBS (22 september 2023), Beloning en arbeidsvolume van werknemers; kwartalen, nationale rekeningen. <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84163NED/table?dl=650C2>

CBS (22 september 2023), Overheid; ontvangen belastingen en wettelijke premies. <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84120ned/table?ts=1696324544375>

¹⁰⁸ CBS (Geraadpleegd 3 oktober 2023), De arbeidsmarkt in 2022. Lonen en loonkosten. <https://longreads.cbs.nl/dearbeidsmarktincijfers-2022/lonen-en-loonkosten/>

¹⁰⁹ **“The Covid-19 pandemic has revealed the importance of social protection systems, including income security, when health problems arise. The aims of this study are to compare the follow-up regimes for sick-listed employees across nine European countries, and to conduct a qualitative assessment of the differences with respect to burdens and responsibility sharing between the social protection system, employers and employees. The tendency highlighted is that countries with shorter employer periods of sick-pay typically have stricter follow-up responsibility for employers because, in practice, they become gatekeepers of the public sickness benefit scheme. In Germany and the UK, employers have few requirements for follow-up compared with the Nordic countries because they bear most of the costs of sickness absence themselves. The same applies in Iceland, where employers carry most of the costs and have no obligation to follow up sick-listed employees. The situation in the Netherlands is paradoxical: employers have strict obligations in the follow-up regime even though they cover all the costs of the sick-leave themselves. During the pandemic, the majority of countries have adjusted their sick-pay system and increased coverage to reduce the risk of spreading Covid-19 because employees are going to work sick or when they should self-quarantine, except for the Netherlands and Belgium, which considered that the current schemes were already sufficient to reduce that risk.”** Solveig Osborg Ose, Silje Lill Kaspersen, (et al.) (2022), Follow-up regimes for sick-listed employees: A comparison of nine north-western European countries, Health Policy, Volume 126, Issue 7, 2022, Pages 619–631, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S016885102200104X>

¹¹⁰ CPB (2014), Werken in goede gezondheid. CPB Policy Brief, 2014/03. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-policy-brief-2014-03-werken-goede-gezondheid.pdf>

¹¹¹ **“Werkgerelateerd verzuim wil zeggen: ‘hoofdzakelijk of voor een deel gevolg van mijn werk’.** “ TNO (..) Arbobalans 2022. <https://wp.monitorarbeid.tno.nl/wp-content/uploads/2023/04/Arbobalans-2022.pdf>

¹¹² TNO (2021), Arbobalans 2020. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2021/02/04/bijlage-arbobalans-2020>

¹¹³ <https://loondoorbetalingbijziekte.nl/nieuws/de-kosten-van-een-zieke-werknemer/>

¹¹⁴ CBS (17 oktober 2022), Keuzes van werkgevers bij de inzet van zzp'ers Eindrapportage. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2022/keuzes-van-werkgevers-bij-de-inzet-van-zzp-ers?onepage=true>

¹¹⁵ MKB Nederland (Geraadpleegd 20 september 2023), Loondoorbetaling bij Ziekte. <https://www.mkb.nl/projects/project-loondoorbetaling-bij-ziekte>

¹¹⁶ Oudere werknemers verdienen vaak meer dan andere leeftijdsgroepen, het risico op ziekte is groter en ze zijn relatief duur bij ontslag vanwege de RVU-regeling (Regeling Vervroegd uittreden). Deze regeling houdt in dat een werkgever een naheffing loonbelasting van 52% verschuldigd kan zijn op de ontslagvergoeding bij ontslag van een oudere werknemer. In het pensioenakkoord is afgesproken dat de RVU-regeling tijdelijk wordt versoepeld:

“In het pensioenakkoord is afgesproken dat de RVU-heffing tijdelijk zal worden versoepeld in de periode 2021 tot en met 2025. Voor zover de RVU ziet op uitkeringen aan werknemers die ten hoogste 36 maanden jonger zijn dan de voor hen geldende AOW-leeftijd, is de werkgever geen 52% RVU-heffing verschuldigd over het deel van de regeling dat een zogeheten drempelvrijstelling niet te boven gaat. De hoogte van de RVU-drempelvrijstelling is gekoppeld aan de netto-AOW en wordt in de jaren 2021 tot

-
- en met 2025 jaarlijks herzien zodat het blijft aansluiten bij de netto-AOW.”** Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (Geraadpleegd 18 april 2023), Wat is de RVU? <https://www.uitvoeringvanbeleidszw.nl/subsidies-en-regelingen/maatwerkregeling-duurzame-inzetbaarheid--eerder-uitreden-mdieu/vraag-en-antwoord/wat-is-een-rvu>
- MKB Nederland (Geraadpleegd 20 september 2023), Loondoorbetaling bij Ziekte. <https://www.mkb.nl/projects/project-loondoorbetaling-bij-ziekte>
- Vogels, Peet (3 juni 2022), Vastgeroeste denkbeelden houden ouderen aan de kant. AD. <https://www.ad.nl/werk/vastgeroeste-denkebeelden-houden-ouderen-aan-de-kant~a77a0b45/>
- ¹¹⁷ Tozzi, Christopher (7 februari 2023), 5 Factors for Assessing Total Data Center Cost. <https://www.datacenterknowledge.com/manage/5-factors-assessing-total-data-center-cost#close-modal>
- ¹¹⁸ McKinsey & Company (17 januari 2023), Investing in the rising data center economy. <https://www.mckinsey.com/industries/technology-media-and-telecommunications/our-insights/investing-in-the-rising-data-center-economy>
- ¹¹⁹ Comerford, Timothy (1 november 2015), Power Requirements, Energy Costs, and Incentives for Data Centers. BLS & Co. <https://www.blsstrategies.com/insights-press/power-requirements-energy-costs-and-incentives-for-data-centers>
- ¹²⁰ Intrakoop (2023), Factsheet Intrakoop Jaarverslagenanalyse Gezondheidszorg 2012-2021. <https://www.intrakoop.nl/nieuws/details/2023/02/07/zorgkosten-stijgen-komende-jaren-explosief#:~:text=De%20gezamenlijke%20kosten%20voor%20de,tot%20%E2%82%AC%2042%2C4%20miljard.>
- ¹²¹ IMF (2020), World Economic Outlook 2020. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020>
- ¹²² Rijksoverheid (20 september 2022), Miljoenennotaposter 2023. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/prinsjesdag/lesmateriaal/miljoenennotaposter>
- ¹²³ CBS (23 mei 2022), Hoe betalen wij voor de zorg? <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/hoe-betalen-wij-voor-de-zorg-?onepage=true#:~:text=Vanuit%20het%20Zorgverzekeringsfonds%20worden%20zorgverzekeraars,die%20weer%20de%20zorgverleners%20betalen.>
- ¹²⁴ Q2 2023. CBS (26 augustus 2023), Arbeidsvolume; bedrijfstak, kwartalen, nationale rekeningen. <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84166NED/table?ts=1693311642472>
- ¹²⁵ Intrakoop (2023), Factsheet Intrakoop Jaarverslagenanalyse Gezondheidszorg 2012-2021. <https://www.intrakoop.nl/nieuws/details/2023/02/07/zorgkosten-stijgen-komende-jaren-explosief#:~:text=De%20gezamenlijke%20kosten%20voor%20de,tot%20%E2%82%AC%2042%2C4%20miljard.>
- ¹²⁶ ActiZ (8 september 2023), Hoe staat het met: de wachtlijsten voor verpleeghuizen? <https://www.actiz.nl/publicaties/hoe-staat-het-met-de-wachtlijsten-de-verpleeghuizen>
- ¹²⁷ Von Piekartz, Hessel (3 juli 2023), Ouderenzorg in nabije toekomst onhoudbaar, stevige bezuinigingen en pijnlijke keuzes nodig. Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/ouderenzorg-in-nabije-toekomst-onhoudbaar-stevige-bezuinigingen-en-pijnlijke-keuzes-nodig~be83a401/>
- ¹²⁸ Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport (WVS) (3 juli 2023), Kamerbrief over IBO rapport Ouderenzorg. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/07/03/kamerbrief-over-ibo-rapport-ouderenzorg>
- ¹²⁹ Wetenschappelijke Raad voor het regeringsbeleid (WRR) (15 september 2021), Kiezen voor houdbare zorg. Mensen, middelen en maatschappelijk draagvlak. <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2021/09/15/kiezen-voor-houdbare-zorg>
- ¹³⁰ Gezondheids- en welzijnszorg, Q2 2023. CBS (8 september 2023), Ziekteverzuimpercentage; bedrijfstakken (SBI 2008) en bedrijfsgrootte. <https://opendata.cbs.nl/statline/?ts=1588842622385#/CBS/nl/dataset/80072ned/table>
- ¹³¹ ZMT! (19 februari 2023), Voorkomen dat zorgprofessionals de zorg verlaten? Maak werk van warm welkom. <https://zmt-ziekenhuizen.nl/nl/voorkomen-dat-zorgprofessionals-de-zorg-verlaten-maak-werk-van-warm-welkom>
- ¹³² Rijksoverheid (31 mei 2023), Niets doen is geen optie. IBO Ouderenzorg. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/07/03/rapport-ibo-ouderenzorg>

¹³³ “Ook arbeidsproductiviteit speelt een rol bij de toename van de zorguitgaven. Dit effect loopt via de prijs van zorg. Volgens een in de economie bekend verschijnsel nemen de relatieve prijzen van diensten en producten uit een sector toe, wanneer de toename van de arbeidsproductiviteit in die sector langzamer verloopt dan die in de economie als geheel (het zogeheten Baumol-effect).⁷⁷ Het gaat dan vaak om diensten waarbij de rol van de menselijke interactie wezenlijk is, bijvoorbeeld publieke diensten zoals zorg en onderwijs. Ook gezondheidszorg is vergeleken met andere economische sectoren als de industrie, zo’n arbeidsintensieve bedrijfstak. Om de sector concurrerend te houden in de slag om personeel volgen de lonen de algemene loonontwikkeling (Zie ook Hoofdstuk 7), waardoor ze tot hogere loonkosten voor zorginstellingen leiden – en uiteindelijk tot hogere totale zorguitgaven. In de industrie kunnen hogere loonkosten vaak worden gecompenseerd door mechanisering of automatisering, waardoor het mogelijk is om met minder mensen méér te produceren. In de gezondheidszorg is dit veel minder goed mogelijk. Bovendien zijn er maar beperkte mogelijkheden om via bredere efficiëntiewinst toch tot een hogere productie te komen. Tijd en aandacht voor de patiënt zijn immers een wezenlijk onderdeel van het ‘product’ zorg en bepalen in belangrijke mate ook de kwaliteit daarvan.⁷⁸ De mogelijkheden om te komen tot arbeidsproductiviteitsverbetering in de gezondheidszorg, of andere publieke diensten zoals onderwijs, zijn daarom beperkter dan in andere economische sectoren. De arbeidsproductiviteit blijft noodgedwongen achter, terwijl de lonen wel meestijgen met de algemene trend.” Wetenschappelijke Raad voor het regeringsbeleid (WRR) (15 september 2021), Kiezen voor houdbare zorg. Mensen, middelen en maatschappelijk draagvlak. <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2021/09/15/kiezen-voor-houdbare-zorg>

¹³⁴ Weeda, Frederik (30 mei 2023), Apparatuur om een patiënt op afstand in de gaten te houden, kan ook te vaak piepen. NRC. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/05/30/apparatuur-om-een-patiënt-op-afstand-in-de-gaten-te-houden-kan-ook-te-vaak-piepen-a4165858?t=1694808067>

¹³⁵ Ministerie van Financiën (2020), De Nederlandse belastingmix Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. https://www.rijksfinancien.nl/modules/custom/rijksfinancien_visuals/assets/bouwstenen_belastingstelsel/data/rapporten/1.%20de-nederlandse-belastingmix.pdf

¹³⁶ NOS Nieuws (18 februari 2023), Zorginstellingen willen af van zzp'ers: 'Balans is zoek'. NOS. <https://nos.nl/artikel/2464288-zorginstellingen-willen-af-van-zzp-ers-balans-is-zoek>

¹³⁷ Rösken, Thijs (6 juli 2023), Schijn-zzp'ers in de zorg worden in 2025 dan toch aangepakt. Nu.nl. <https://www.nu.nl/economie/6271113/schijn-zzpers-in-de-zorg-worden-in-2025-dan-toch-aangepakt.html>

¹³⁸ NOS Nieuws (18 februari 2023), Zorginstellingen willen af van zzp'ers: 'Balans is zoek'. NOS. <https://nos.nl/artikel/2464288-zorginstellingen-willen-af-van-zzp-ers-balans-is-zoek>

¹³⁹ ActiZ (6 juli 2023), Zorgbranches tekenen samenwerkingsovereenkomst inzet van zzp'ers in de zorg. <https://www.actiz.nl/zorgbranches-tekenen-samenwerkingsovereenkomst-inzet-van-zzpers-de-zorg>

¹⁴⁰ ZP-erindezorg.nl (16 oktober 2023), Details fiscaal kader gelekt: beperking van duur en inzet zzp opdrachten. <https://www.zp-erindezorg.nl/blog/details-fiscaal-kader-gelekt-beperking-van-duur-en-inzet-zzp-opdrachten>

¹⁴¹ Von Piekartz, Hessel (3 juli 2023), Ouderenzorg in nabije toekomst onhoudbaar, stevige bezuinigingen en pijnlijke keuzes nodig. Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/ouderenzorg-in-nabije-toekomst-onhoudbaar-stevige-bezuinigingen-en-pijnlijke-keuzes-nodig~be83a401/>

¹⁴² Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (2023), Met de stroom mee Naar een duurzaam en adaptief stelsel van zorg en ondersteuning. <https://www.raadrvs.nl/documenten/publicaties/2023/06/20/met-de-stroom-mee>

¹⁴³ “Zorgprofessionals in de verpleeghuizen besteden ongeveer 25 procent van hun tijd aan administratieve taken. (...) Net als in de verpleeghuissector toont onderzoek aan dat zorgprofessionals in de gehandicaptenzorg ongeveer 25 procent van hun tijd aan administratieve taken besteden. Zij ervaren dit als belastend, omdat het ten koste gaat van de directe zorg voor bewoners en cliënten. (...) Fysiotherapeut “De bureaucratie zit mij behoorlijk in de weg. Tijdens de eerste behandeling merk ik dat er zoveel zaken moeten worden afgevinkt en ingevuld dat dit ten koste gaat van de tijd voor de patiënt. Ik ben inmiddels bijna 50% van de tijd kwijt aan administratie. Dat moet anders. De registratie moet zich beperken tot het noodzakelijke.” Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (22 mei 2018), Actieplan Ontregel de Zorg. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/regeldruk-in-de-zorg/documenten/publicaties/2018/05/23/actieplan-ontregel-de-zorg>

“Zorgprofessionals in de langdurige zorg ervaren gemiddeld 35% van hun werkbare tijd aan administratieve taken te besteden.” Berenschot (2019) Administratieve belasting langdurige zorg 2019: uitkomsten onderzoek Berenschot. Berenschot Onderzoek.

https://www.berenschot.nl/media/gw0n45zj/rapportage_administratieve_belasting_langdurige_zorg_2019.pdf

“Ook Kim de Groot, verpleegkundige-onderzoeker bij Nivel, ziet dat zorgmedewerkers steeds meer tijd kwijt zijn aan bureaucratie. Ze bekeek hoeveel tijd er door hen besteed wordt aan registraties. “Dat resulteerde in het feit dat er gemiddeld 10 uur per week naar bureaucratie gaat. Dat is zo'n 35 procent van hun werkweek.” Assen, Fons en Werner, Mara (24 maart 2023), Kost de bureaucratie in de zorg ons echt jaarlijks 22 miljard euro? 'De regeldruk is echt toegenomen'. EenVandaag.

<https://eenvandaag.avrotros.nl/item/kost-de-bureaucratie-in-de-zorg-ons-echt-jaarlijks-22-miljard-euro-de-regeldruk-is-echt-toegenomen/>

¹⁴⁴ **“De indexering van de personele kosten gebeurt op basis van een percentage dat het ministerie van VWS vaststelt: de Overheidsbijdrage in de Arbeidskostenontwikkeling (OVA). De OVA wordt mede bepaald op basis van cijfers die het Centraal Planbureau publiceert.”** NZa (Geraadpleegd 15 september 2023), Prijsindexatiecijfers. <https://www.nza.nl/onderwerpen/prijsindexcijfers>

¹⁴⁵ Rijksoverheid (16 september 2022), Integraal Zorgakkoord. Samen werken aan gezonde zorg. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/09/16/integraal-zorgakkoord-samen-werken-aan-gezonde-zorg>

¹⁴⁶ **“Preventie is een zaak van lange adem en is zoals bekend arbeidsintensief. Bij individugerichte preventie kan niet worden volstaan met een eenmalig gezondheidsadvies.”** Zorginstituut Nederland (16 juli 2007), Van preventie verzekerd. <https://www.zorginstituutnederland.nl/publicaties/rapport/2007/07/16/van-preventie-verzekerd>

¹⁴⁷ RIVM (Geraadpleegd 18 september 2023), Klimaat en gezondheid. <https://www.rivm.nl/klimaat-en-gezondheid#:~:text=Klimaatverandering%20heeft%20effect%20op%20onze,en%20zwemwater%2C%20voedsel%20en%20infectieziekten>

Quarsie, Jeffrie (et al.) (2021), De impact van klimaatverandering op gezondheid in Nederland. De nieuwste inzichten. Ned Tijdschr Geneeskd. 2021;165:D6245. <https://www.ntvg.nl/artikelen/de-impact-van-klimaatverandering-op-gezondheid-nederland>

¹⁴⁸ RIVM (2019), Method rapport gezondheidsindicatoren. Schone Lucht Akkoord. <https://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2019-0209.pdf>

¹⁴⁹ Integraal kankercentrum Nederland (Geraadpleegd 26 september 2023), <https://iknl.nl/kankeratlas>

Verkerk, Jorik (17 januari 2023), De kankeratlas laat onder meer zien dat kanker vaak begint in de portemonnee. NRC. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/01/17/de-kankeratlas-laait-onder-meer-zien-dat-kanker-vaak-begint-in-de-portemonnee-a4154417?t=1691138648>

RIVM (22 september 2023), Directe relatie tussen uitstoot Tata Steel en hinder en kans op ziekte. <https://www.rivm.nl/nieuws/directe-relatie-tussen-uitstoot-tata-steel-en-hinder-en-kans-op-ziekte>

¹⁵⁰ Groenten & fruit (21 juni 2022), Bas Bloem: ‘Telers zijn geen daders maar slachtoffers’. <https://www.gfactueel.nl/bas-bloem-boeren-zijn-geen-daders-maar-slachtoffers/>

Parkinson Vereniging (Geraadpleegd 22 oktober 2023), Themadossier Parkinson en pesticiden. <https://www.parkinson-vereniging.nl/pesticiden>

¹⁵¹ Maas et al. Gebaseerd op 2013. RIVM (Geraadpleegd 22 oktober 2023), Gezondheidseffecten van luchtverontreiniging in context. <https://www.rivm.nl/ggd-richtlijn-medische-milieukunde-luchtkwaliteit-en-gezondheid/gezondheidseffecten-luchtverontreiniging/context-gezondheidseffecten-luchtverontreiniging>

¹⁵² RIVM (Geraadpleegd 15 september 2023), Gids Gezonde Leefomgeving. <https://www.gezondeleefomgeving.nl/thema/luchtkwaliteit/introductie>

¹⁵³ Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat Vivianne Heijnen (2 november 2022) Kamerbrief Beantwoording Kamervragen over fijnstof uit de landbouw. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-6730ca7ad2e99f953e4589b7ddd9dae333f4bd2e/pdf>

¹⁵⁴ Rijksoverheid (2023), Miljoenennota. Bijlagen. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/prinsjesdag/miljoenennota-en-andere-officiële-stukken>

¹⁵⁵ Green Deal (Geraadpleegd 19 oktober 2023), Green Deal Samen werken aan duurzame zorg (Green Deal 3.0). <https://www.greendeals.nl/green-deals/green-deal-samen-werken-aan-duurzame-zorg-green-deal-30>

¹⁵⁶ De premies voor de Algemene Nabestaandenwet zijn buiten de analyse gehouden. De Stichting van de arbeid heeft in 2020 adviezen uitgebracht om deze complexe en versnipperde volksverzekering te herzien. Stichting van de Arbeid (2020), Advies nabestaandenpensioen. Advies voor een beter nabestaandenpensioen.

<https://www.stvda.nl/-/media/stvda/downloads/publicaties/2020/advies-nabestaandenpensioen-2020.pdf>

¹⁵⁷ Wet Inkomstenbelasting 2001 (Belastingherziening 2001) <https://zoek.officiëlebekendmakingen.nl/kst-26727-3.html>

¹⁵⁸ Ministerie van Financiën (2023), Begroten voor brede welvaart. Miljoenennota 2024. Bijlagen bij Miljoenennota. Tabel 9.3.2. Fiscale regelingen.

<https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2024/bijlage>

De Inkomensafhankelijke combinatiekorting (IACK) (een belastinguitgave van €1,6 miljard in 2022) wordt per 1 januari 2025 afgeschaft voor kinderen die na die datum worden geboren en in 2037 helemaal afgeschaft. Uitfasering van de IACK levert structureel vanaf 2037 € 1.772 miljoen op. Ministerie van Financiën (2022). Belastingplan 2023.

Memorie van Toelichting, 4.8 Uitfaseren IACK. <https://www.rijksfinancien.nl/belastingplan-memorie-van-toelichting/2023/d17e2001>

¹⁵⁹ Molenaar, Dick (9 februari 2023), Niet de letter maar de geest van de wet. Nederlands tijdschrift voor fiscaal recht (NTFR). Jaargang 24, nummer 6.

<https://www.allarts.nl/nieuws/niet-de-letter-maar-de-geest-van-de-wet>

¹⁶⁰ CPB (2020), Kansrijk armoedebeleid. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-SCP-Kansrijk-armoedebeleid.pdf>

¹⁶¹ **“Streamline existing income-dependent benefits into a system of fewer allowances and tax credits based on a limited number of household characteristics.”** OECD (2023), OECD Economic Survey of the Netherlands. Executive summary 2023. <https://www.oecd.org/economy/netherlands-economic-snapshot/>

¹⁶² Bijvoorbeeld:

Ministerie van Financiën (2020), Fichebundel beleidsopties. Bouwstenen voor een beter belastingstelsel.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/fichebundel-beleidsopties-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

Dijk, J. van en Y. van de Ven (2023), Het einde van de toeslagen. Instituut voor Publieke Economie.

<https://static1.squarespace.com/static/62096977df64021ea6e3d494/t/64355da87ac5eb0ab16e4c6c/1681219004556/IPE-het-einde-van-de-toeslagen-spread.pdf>

Van de Ven, Wynand en Schut, Erik (11 maart 2020), Schaf zorgtoeslag af, zonder inkomenseffecten. <https://www.mejudice.nl/artikelen/detail/schaf-zorgtoeslag-af-zonder-inkomenseffecten>

Koot, Patrick en Gielen, Miriam (12 december 2019), Naar eenvoudigere inkomensafhankelijke regelingen. <https://esb.nu/naar-eenvoudigere-inkomensafhankelijke-regelingen/>

Donders, Jan en de Kam, Flip (9 januari 2022), Complexe fiscale en sociale regels leiden tot drie sociale minima. <https://esb.nu/complex-fiscale-en-sociale-regels-leiden-tot-drie-sociale-minima/>

de Kam, Flip en Donders, Jan (29 september 2023), Afschaffen zorgtoeslag maakt armoedeval minder knellend. <https://esb.nu/afschaffen-zorgtoeslag-maakt-armoedeval-minder-knellend/>

¹⁶³ €3.070/0,3693.

Belastingdienst (Geraadpleegd 17 augustus 2023), U hebt in 2023 de AOW-leeftijd nog niet bereikt.

https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prive/inkomstenbelasting/heffingskortingen_boxen_tarieven/boxen_en_tarieven/overzicht_tarieven_en_schijven/u-hebt-in-2023-nog-niet-aow-leeftijd

Belastingdienst (Geraadpleegd 17 augustus 2023), Tabel algemene heffingskorting 2023.

https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prive/inkomstenbelasting/heffingskortingen_boxen_tarieven/heffingskortingen/algemene_heffingskorting/tabel-algemene-heffingskorting-2023

¹⁶⁴ Belastingdienst (Geraadpleegd 17 augustus 2023), Tabel algemene heffingskorting 2023.

https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prime/inkomstenbelasting/heffingskortingen_boxen_tarieven/heffingskortingen/algemene_heffingskorting/tabel-algemene-heffingskorting-2023

¹⁶⁵ Nu is de AHK voor AOW-gerechtigden nog verlaagd van €3.070 naar €1.583. Belastingdienst (Geraadpleegd 29 september 2023), Tabel algemene heffingskorting 2023.

https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prime/inkomstenbelasting/heffingskortingen_boxen_tarieven/heffingskortingen/algemene_heffingskorting/tabel-algemene-heffingskorting-2023

¹⁶⁶ In 2023 is de arbeidskorting maximaal €5.052 bij een inkomen van €37.626. De arbeidskorting daalt met 6,51% van elke euro waarmee het inkomen de €37.626 te boven gaat, zodat personen met een inkomen tot €115.295 ervan kunnen profiteren. De arbeidskorting is tot €10.741 $8,231\% \times$ arbeidsinkomen, vanaf €10.741 tot €23.201: $\text{€}884 + 29,861\% \times (\text{arbeidsinkomen} - \text{€}10.740)$, vanaf €23.201 tot €37.691: $\text{€}4.605 + 3,085\% \times (\text{arbeidsinkomen} - \text{€}23.201)$, vanaf €37.691 tot €115.295: $\text{€}5.052 - 6,510\% \times (\text{arbeidsinkomen} - \text{€}37.691)$ en vanaf €115.295: 0. Voor AOW'ers geldt een aangepaste staffel. Belastingdienst (Geraadpleegd 16 augustus 2023), Tabel arbeidskorting 2023.

https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/prime/inkomstenbelasting/heffingskortingen_boxen_tarieven/heffingskortingen/arbeidskorting/tabel-arbeidskorting-2023

¹⁶⁷ NB: de ouderenkorting wordt nu niet verzilverd tot een inkomen van €17.000. <https://esb.nu/rutte-iv-vermindert-verzilveringsproblematiek-onder-zelfstandigen/>.

Een schatting van de effecten door SEO, rekening houdend met de huidige heffingskortingen:

- Om alleenstaande ouderen met alleen een AOW-uitkering te compenseren voor het inkomensverlies vanwege het afschaffen van de ouderenkorting en de alleenstaandeouderenkorting zou het belastingpercentage in de eerste schijf naar schatting verlaagd moeten worden naar circa 8,6%. $((0,1903 \times 18.350) - 1.900) / 18.350$. In deze benadering is 0,1903 het huidige belastingpercentage, 18.350 het jaarlijks inkomen met alleen een AOW-uitkering en 1.900 het verlies aan inkomen door het afschaffen van de ouderenkorting en alleenstaande ouderenkorting.
- Alleenstaande ouderen met een inkomen boven AOW-uitkering gaan er netto op vooruit, doordat over het gehele inkomen nu minder belasting moet worden betaald. Het positieve inkomenseffect van dit lagere belastingpercentage is groter dan het negatieve inkomenseffect van het afschaffen van de heffingskorting.
- Bij een bruto jaarinkomen van €80.000 bestaat er geen recht meer op ouderenkorting, waardoor er ook geen nadelige inkomenseffecten zijn bij het afschaffen. Deze groep profiteert wél van een verlaging van de 1e schijf.

¹⁶⁸ **“Het ministerie van Financiën beweert dat er twee tarieven zouden zijn, namelijk: ● Tot € 73.031: 36,9% ● Boven € 73.031: 49,5% Maar dat zijn helemaal niet de echte tarieven, want de heffingskortingen zijn al enkele jaren inkomensafhankelijk, namelijk eerst oplopend en later afnemend naarmate het inkomen stijgt, waardoor effectief de belastingdruk vanaf circa € 23.000 een stuk hoger is. De algemene heffingskorting loopt terug met 6,095% tussen € 22.661 en € 73.031 en de arbeidskorting neemt eerst nog toe met 3,085% tussen € 23.201 en 37.691, maar loopt daarna terug met 6,51% tussen € 37.691 en € 115.295. Hierdoor worden de effectieve tarieven vanaf circa € 23.000: ●€ 23.201 - € 37.690: 40% ● € 37.691 - € 73.031: 49,5% ● € 73.032 - € 115.295: 56% ● Boven € 115.295: 49,5%”.** Molenaar, Dick (9 februari 2023), Niet de letter maar de geest van de wet. Nederlands tijdschrift voor fiscaal recht (NTFR). Jaargang 24, nummer 6. <https://www.allarts.nl/nieuws/niet-de-letter-maar-de-geest-van-de-wet>

¹⁶⁹ Het CPB heeft in 2020 een variant hierop onderzocht: **“Beleids optie: invoeren van een toptarief van 60% vanaf 150.000 euro. In deze variant wordt uitgegaan van de invoering van een toptarief van 60% voor inkomens boven de 150.000 euro. Deze variant raakt maar een uiterst kleine groep. Voor hen daalt de opbrengst per gewerkt uur, waardoor zij iets minder zullen werken. Het effect is het grootst bij mannen. Daar werkt tegenin dat door de kruiselasticiteiten (figuur 3.3) vrouwen in stellen iets meer gaan werken. Afgerond op een decimaal is dit effect echter niet zichtbaar in het arbeidsaanbod. De budgettaire opbrengst van de maatregel is 0,6 mld euro. De Gini-coëfficiënt daalt met 0,9%.”** CPB (2020), Kansrijk Belastingbeleid. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Kansrijk-belastingbeleid-2020.pdf>

¹⁷⁰ **“Het ministerie van Financiën beweert dat er twee tarieven zouden zijn, namelijk: ● Tot € 73.031: 36,9% ● Boven € 73.031: 49,5% Maar dat zijn helemaal niet de echte tarieven, want de heffingskortingen zijn al enkele jaren inkomensafhankelijk, namelijk eerst oplopend en later afnemend naarmate het inkomen stijgt, waardoor effectief de belastingdruk vanaf circa € 23.000 een stuk hoger is. De algemene heffingskorting loopt terug met 6,095% tussen € 22.661 en € 73.031 en de arbeidskorting neemt eerst nog toe met 3,085% tussen € 23.201 en 37.691, maar loopt daarna terug met 6,51% tussen € 37.691 en € 115.295. Hierdoor worden de effectieve tarieven vanaf circa €**

23.000: ●€ 23.201 - € 37.690: 40% ● € 37.691 - € 73.031: 49,5% ● € 73.032 - € 115.295: 56% ● Boven € 115.295: 49,5%”. Molenaar, Dick (9 februari 2023), Niet de letter maar de geest van de wet. Nederlands tijdschrift voor fiscaal recht (NTFR). Jaargang 24, nummer 6. <https://www.allarts.nl/nieuws/niet-de-letter-maar-de-geest-van-de-wet>

¹⁷¹ Ministerie van Financiën (2020), De Nederlandse belastingmix Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/syntheserapport-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

¹⁷² The Ex'tax Project, Deloitte, EY, KPMG Meijburg and PwC (2014), New era. New plan. Fiscal reforms for an inclusive, circular economy. Case study the Netherlands.

Foreword by H.R.H. Prince Carlos de Bourbon de Parme. <https://ex-tax.com/reports/new-era-new-plan-netherlands>

¹⁷³ **“Om op een budget van 1,5 miljard euro uit te komen, zou de afbouw van de dubbele algemene heffingskorting in de bijstand vrijwel helemaal teruggedraaid worden in plaats van volledig. Het verschil daartussen is klein. Daarom is besloten om bij deze maatregel toch uit te gaan van het volledig terugdraaien van de afbouw van de dubbele algemene heffingskorting. (...) “Van de doorgerekende maatregelen heeft alleen verhoging van de algemene heffingskorting geen noemenswaardig arbeidsaanbodeffect, maar deze maatregel is ook weinig effectief als het gaat om het terugdringen van het aantal personen en kinderen in armoede.”** CPB (Juni 2023), Doorrekening beleidsopties voor terugdringen armoede. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Publicatie-Doorrekening-beleidsopties-voor-terugdringen-armoede.pdf>

¹⁷⁴ **“Een negatief arbeidsaanbodeffect ontstaat doordat het verhogen van het inkomen de financiële prikkel om te werken vermindert, wat zich vertaalt in een lagere bereidheid om te werken. Dit effect treedt op bij alle doorgerekende maatregelen, omdat maatregelen die het inkomen verhogen de noodzaak om te werken verminderen. Bij verhoging van de bijstand zonder minimum- loonsverhoging is dit effect sterker dan bij andere maatregelen, mede doordat het verschil tussen netto bijstand en een inkomen op minimumloon kleiner wordt. Bij de minimumloonsverhoging is – naast een arbeidsaanbodeffect – ook rekening gehouden met een lagere vraag naar arbeid, als gevolg van hogere lonen. Het CPB geeft overigens aan dat de arbeidsaanbodeffecten moeten worden geïnterpreteerd als uitkomsten op de lange termijn. De effecten zullen dus niet meteen optreden. In elk geval laat de doorrekening duidelijk een afruil zien tussen inkomensbescherming en activering.”** Commissie Sociaal Minimum (30 juni 2023), Een zeker bestaan Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Commissie Sociaal Minimum rapport I.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/06/30/een-zeker-bestaan-rapport-i-commissie-sociaal-minimum>

“Accepteer dat arbeidsmarktprikkels verslechteren bij een hoger inkomen voor mensen op het sociaal minimum.” Commissie Sociaal Minimum (28 september 2023), Een zeker bestaan Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Commissie Sociaal Minimum rapport II.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/09/28/een-zeker-bestaan-naar-een-toekomstbestendig-stelsel-van-het-sociaal-minimum-rapport-ii>

¹⁷⁵ **“Naast de uitkering voor een langere periode wat bijverdienen als opstap naar werk. Aanspraak maken op een budget om schommelende inkomsten per maand aan te vullen. Gegevensuitwisseling vergemakkelijken zodat mensen niet telkens hun gegevens opnieuw moeten delen. Het zijn enkele voorstellen die minister Schouten vandaag doet in haar beleidsplan ‘Participatiewet in balans’.”** Rijksoverheid (21 juni 2022), Menselijke maat voorop bij bijstandsverlening. Nieuwsbericht.

<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/06/21/menselijke-maat-voorop-bij-bijstandsverlening>

¹⁷⁶ Mits er geen gebruik wordt gemaakt van andere regelingen zoals de hypotheekrenteaftrek of bijzondere ziektekosten bijdrage.

¹⁷⁷ **“Uitkeerbare heffingskortingen kunnen net als toeslagen en uitkeringen zowel afhankelijk van inkomen worden vormgegeven als onafhankelijk van inkomen. Het risico op terugvorderingen of nabetalingen door inkomensschommelingen verdwijnt bij deze beleids optie alleen met een inkomensonafhankelijke vormgeving. Omdat bij een inkomensafhankelijke vormgeving het recht op de heffingskorting afhangt van het jaarinkomen, leidt dit tot vergelijkbare problematiek als het huidige toeslagenstelsel.”**

Ministerie van Financiën (14 december 2020), Eindrapportage alternatieven voor het toeslagenstelsel.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/12/14/aanbiedingsbrief-eindrapportage-alternatieven-voor-het-toeslagenstelsel>

¹⁷⁸ <https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2023/bijlage/1485659>

¹⁷⁹ Instituut PE 2021 <https://www.instituut-pe.nl/highlights/fiscale-regelingen>

¹⁸⁰ CBS 2023 <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/12/beschikbaar-inkomen-huishoudens-2-procent-hoger-in-2022>

-
- ¹⁸¹ CBS (Geraadpleegd 18 april 2023), Bestaande koopwoningen; verkoopprijzen prijsindex 2015=100. <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/83906NED>
- ¹⁸² SEO (2021), Waar gaat het heen? Hypotheekrenteaftrek 2021-2050. <https://www.seo.nl/publicaties/waar-gaat-het-heen-hypotheekrenteaftrek-2021-2050/>
- ¹⁸³ **“Phase out the favourable tax treatment of owner-occupied housing.” “Owner-occupied housing enjoys favourable tax treatment compared to alternative investments and rental housing.”** OECD (2023), OECD Economic Survey of the Netherlands. Executive summary 2023. <https://www.oecd.org/economy/netherlands-economic-snapshot/>
- ¹⁸⁴ The marginal effective tax rate for owner-occupied, debt-financed housing investments is the third lowest in the 27 OECD countries for which data are available, after the Netherlands and Denmark (Brys et al., 2021). Recurrent property taxes are among the least detrimental to growth (Arnold et al., 2011; Cournède et al., 2018). The OECD Economic Survey of Sweden 2019 recommended reforming the recurrent tax on immovable property to better align tax charges with property values and phasing out the deductibility of mortgage interest rate payments. Over the long run, lowering the tax wedge to the OECD average would increase **GDP per capita by around 3% (Box 1.4).** OECD (2021), OECD Economic Surveys: Sweden. July 2021. Overview. <https://www.oecd.org/economy/surveys/Sweden-2021-OECD-economic-survey-overview.pdf>
- “There is a consensus in the Swedish parliament that the government should phase out a 30 percent tax deduction on mortgage debt.”** TheRealDeal (25 juli 2021), Swedish lawmakers agree to abolish mortgage tax deduction, disagree on timing. <https://therealdeal.com/new-york/2021/07/25/swedish-lawmakers-agree-to-abolish-mortgage-tax-deduction-disagree-on-timing/>
- ¹⁸⁵ Seely, Antony (28 juni 2001), Mortgage Interest Relief (MIRAS) Standard Note. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN01536/SN01536.pdf>
- ¹⁸⁶ Een jaarlijkse rendementsheffing of vermogensaanwasbelasting zal vragen oproepen over een mogelijk aanwasverlies in een dalende markt; ontstaat dan een compensabel verlies naar toekomst toe? Bij de keuze voor een vermogenswinstbelasting (bij realisatie) ontstaat het risico dat belastingbetalers een model zoeken waarbij winsten niet gerealiseerd worden, bijvoorbeeld door herinvestering.
- ¹⁸⁷ Ministerie van Financiën (2020), De Nederlandse belastingmix Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/syntheserapport-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>
- ¹⁸⁸ Bouwstenen fiche 8.1: Eigen woning naar box 3 met generieke vrijstelling gelijk aan de gemiddelde WOZ- waarde. Ministerie van Financiën (2020), Fichebundel beleidsopties. Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/fichebundel-beleidsopties-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>
- ¹⁸⁹ Fiche 81: Eigen woning naar box 3 met generieke vrijstelling gelijk aan de gemiddelde WOZ- waarde. Ministerie van Financiën (2020), Fichebundel beleidsopties. Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/fichebundel-beleidsopties-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>
- ¹⁹⁰ Fiche 8.1: Eigen woning naar box 3 met generieke vrijstelling gelijk aan de gemiddelde WOZ- waarde. Ministerie van Financiën (2020), Fichebundel beleidsopties. Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/fichebundel-beleidsopties-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>
- ¹⁹¹ Accountancy Vanmorgen (26 mei 2023), Van Rij ziet verplaatsen eigen woning naar box 3 niet zitten.
- ¹⁹² Eerste Kamer der Staten Generaal (20 februari 2023), Afschaffen schuldig nalatig verklaren bij niet of niet geheel betalen premie volksverzekeringen (36.309); Memorie van toelichting (TK, 3). https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20230220/memorie_van_toelichting/info
- ¹⁹³ **“Sinds 2001 zijn deze premie-inkomsten niet genoeg om alle AOW-uitkeringen te betalen. Daarom betaalt de overheid zelf ook mee uit algemene middelen, de zogenaamde rijksbijdrage. In Nederland zijn er door de vergrijzing steeds minder werkenden in verhouding tot de mensen die een AOW-uitkering ontvangen. Dit betekent dat de verhouding tussen de kosten om alle AOW-uitkeringen uit te betalen en de inkomsten uit wettelijke premies verandert. Tot 2001 bleven de AOW-premies en uitkeringen ongeveer gelijk. Vanaf dat jaar groeiden de uitgaven sneller dan de inkomsten. In 2021 is het gat tussen premie-inkomsten en AOW-uitkeringen groter dan ooit, namelijk 19,3 miljard euro. Dit wordt veroorzaakt door een toename in de uitgaven aan AOW-uitkeringen en vrijwel gelijkblijvende premie-inkomsten sinds 2013.”** CBS (23 september 2022), Overheidsfinanciën, tweede kwartaal 2022. 3. Verschil tussen AOW-inkomsten en uitgaven stijgt naar 19 miljard in 2021. <https://www.cbs.nl/nl->

[nl/longread/diversen/2022/overheidsfinancien-tweede-kwartaal-2022/3-verschil-tussen-aow-inkomsten-en-uitgaven-stijgt-naar-19-miljard-in-2021#:~:text=In%202021%20is%20de%20bijdrage,met%200%2C9%20miljard%20toenamen](https://www.cbs.nl/longread/diversen/2022/overheidsfinancien-tweede-kwartaal-2022/3-verschil-tussen-aow-inkomsten-en-uitgaven-stijgt-naar-19-miljard-in-2021#:~:text=In%202021%20is%20de%20bijdrage,met%200%2C9%20miljard%20toenamen)

¹⁹⁴ In 2023 wordt een rijksbijdrage aan de AOW voorzien van 23,8 miljard, of 49% van de totale ontvangsten. Premies dragen 25,2 miljard bij aan de AOW. Begroting Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, tabel 116. <https://www.rijksfinancien.nl/memoriedocumenten/2023/OWB/XV/onderdeel/1452039>

¹⁹⁵ “Voormalig minister Bos heeft, zoals voormalig premier Kok het kwartje van Kok achter zijn naam heeft staan, de Bos-belasting bedacht. De Bos-belasting is ingevoerd in 2011 door Wouter Bos. Hij vond dat niet AOW'ers meer belasting moesten betalen om de AOW betaalbaar te houden. De AOW kreeg men in 2011 toen men 65 jaar was ofwel was geboren in 1946 of later. En zo kwam er een nieuwe heffing voor wie geboren was voor 1946 en de komende jaren recht zou krijgen op AOW.”

“De houdbaarheidsbijdrage houdt in dat de tweede tariefschijf voor mensen die geboren zijn vanaf 1 januari 1946 jaarlijks nog maar met 75% van de inflatiecorrectie wordt aangepast. Hierdoor valt deze groep mensen sneller in de derde tariefschijf en betaalt het hogere belastingtarief. (...) Hoe hoger de inflatie, hoe groter het nadeel is voor wie iets later geboren is.” <https://financieel.infonu.nl/belasting/89919-65-jaar-belastingtarief-de-houdbaarheidsbijdrage-2020-2021.html>

¹⁹⁶ CBS (23 september 2022), Overheidsfinanciën, tweede kwartaal 2022. 3. Verschil tussen AOW-inkomsten en uitgaven stijgt naar 19 miljard in 2021. <https://www.cbs.nl/longread/diversen/2022/overheidsfinancien-tweede-kwartaal-2022/3-verschil-tussen-aow-inkomsten-en-uitgaven-stijgt-naar-19-miljard-in-2021#:~:text=In%202021%20is%20de%20bijdrage,met%200%2C9%20miljard%20toenamen>

¹⁹⁷ Belastingdienst (Geraadpleegd 28 september 2023), U hebt vóór 2023 de AOW-leeftijd bereikt. https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/privelink/inkomstenbelasting/heffingskortingen_boxen_tarieven/boxen_en_tarieven/overzicht_tarieven_en_schijven/u-hebt-voor-2023-aow-leeftijd

¹⁹⁸ Ministerie van Financiën (2020), Fichebundel beleidsopties. Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/fichebundelbeleidsopties-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

¹⁹⁹ “De samenstelling van de grondslag van de lasten op arbeid verandert sterk en blijft dat de komende decennia doen. Dat komt door twee ontwikkelingen: de vergrijzing en de toename van het aantal zelfstandig ondernemers. Door de vergrijzing is het aandeel van gepensioneerden in de loon- en inkomensheffing de afgelopen tien jaar flink toegenomen (+4%-punt). Deze ontwikkeling zet de komende jaren en decennia door (zie figuur 2.5). Bijna spiegelbeeldig neemt het aandeel van werknemers in de grondslag af. Het inkomen van werknemers beslaat in 2040 naar verwachting nog maar circa 55% van de grondslag, terwijl dat in 2008 nog bijna 70% was. Dat komt niet alleen door de vergrijzing. Er zijn ook steeds meer mensen werkzaam als ondernemer in de inkomstenbelasting (IB-ondernemers), vaak in plaats van een baan als werknemer. Het aandeel van winst uit ondernemerschap is daardoor de afgelopen jaren opgelopen. Of daar in de toekomst ook sprake van zal zijn is lastig in te schatten. In figuur 2.5 is uitgegaan van het doorzetten van de trend van de afgelopen 10 jaar. (...) Dat zet de opbrengst van de belasting op arbeid onder druk. De verandering van samenstelling van de grondslag van de lasten op arbeid heeft grote gevolgen voor de belasting-inkomsten. Dat komt voornamelijk door een verschil in belastingdruk. Waar de belastingdruk op looninkomen gemiddeld ongeveer 25% is, ligt dat voor gepensioneerden op ongeveer 13%. Figuur 2.6 laat dat zien. De lagere belastingdruk voor gepensioneerden komt vooral doordat ze zijn vrijgesteld van de AOW-premie, met een lagere belastingdruk tot gevolg. Ook de belastingdruk van zelfstandigen in box 1 van de inkomstenbelasting ligt door fiscale faciliteiten als de zelfstandigenaftrek en mkb-winstvrijstelling lager.²⁹ De belastingdruk op winst uit onderneming komt gemiddeld uit rond de 17%. Verschuivingen van minder looninkomen naar winst uit onderneming betekent dus lagere opbrengsten van de lasten op arbeid. Daarnaast zou zonder de vergrijzende bevolking de totale opbrengst van de lasten op arbeid hoger uitkomen door het verschil in belastingdruk.³⁰ Tegelijkertijd zorgt de vergrijzing juist voor een stijging van de uitgaven van de zorg en de sociale zekerheid.” Ministerie van Financiën (2020), De Nederlandse belastingmix Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/syntheserapport-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

²⁰⁰ Schatting door SEO, rekening houdend met de huidige heffingskortingen.

²⁰¹ “Dit komt vooral doordat de netto AOW ruim 200 euro per maand hoger ligt dan de netto bijstand, zowel voor alleenstaanden als voor paren. Daarnaast komt hierin tot uitdrukking dat een aantal gemeenten lokale regelingen aanbiedt die gericht zijn op ouderen, zoals gratis OV voor ouderen. Kanttekening hierbij is dat ouderen zonder

AOW of huishoudens met een onvolledige AOW ongeveer in dezelfde financiële situatie zitten als huishoudens met bijstand, omdat zij een AIO-uitkering ontvangen op bijstandsniveau.” Commissie Sociaal Minimum (30 juni 2023), Een zeker bestaan Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Commissie Sociaal Minimum rapport I. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/06/30/een-zeker-bestaan-rapport-i-commissie-sociaal-minimum>

²⁰² In 2023 wordt een rijksbijdrage aan de AOW voorzien van 23,8 miljard, of 49% van de totale ontvangsten. Premies dragen 25,2 miljard bij aan de AOW. Begroting Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, tabel 116 <https://www.rijksfinancien.nl/memorie-van-toelichting/2023/OWB/XV/onderdeel/1452039>

²⁰³ **“Voormalig minister Bos heeft, zoals voormalig premier Kok het kwartje van Kok achter zijn naam heeft staan, de Bos-belasting bedacht. De Bos-belasting is ingevoerd in 2011 door Wouter Bos. Hij vond dat niet AOW'ers meer belasting moesten betalen om de AOW betaalbaar te houden. De AOW kreeg men in 2011 toen men 65 jaar was ofwel was geboren in 1946 of later. En zo kwam er een nieuwe heffing voor wie geboren was voor 1946 en de komende jaren recht zou krijgen op AOW.”**

“De houdbaarheidsbijdrage houdt in dat de tweede tariefschijf voor mensen die geboren zijn vanaf 1 januari 1946 jaarlijks nog maar met 75% van de inflatiecorrectie wordt aangepast. Hierdoor valt deze groep mensen sneller in de derde tariefschijf en betaalt het hogere belastingtarief. (...) Hoe hoger de inflatie, hoe groter het nadeel is voor wie iets later geboren is.” Infonu.nl (19 september 2023), 65 jaar belastingtarief – de houdbaarheidsbijdrage 2020-2021. <https://financieel.infonu.nl/belasting/89919-65-jaar-belastingtarief-de-houdbaarheidsbijdrage-2020-2021.html>

²⁰⁴ **“Sinds 2001 zijn deze premie-inkomsten niet genoeg om alle AOW-uitkeringen te betalen. Daarom betaalt de overheid zelf ook mee uit algemene middelen, de zogenaamde rijksbijdrage. In Nederland zijn er door de vergrijzing steeds minder werkenden in verhouding tot de mensen die een AOW-uitkering ontvangen. Dit betekent dat de verhouding tussen de kosten om alle AOW-uitkeringen uit te betalen en de inkomsten uit wettelijke premies verandert. Tot 2001 bleven de AOW-premies en uitkeringen ongeveer gelijk. Vanaf dat jaar groeiden de uitgaven sneller dan de inkomsten. In 2021 is het gat tussen premie-inkomsten en AOW-uitkeringen groter dan ooit, namelijk 19,3 miljard euro. Dit wordt veroorzaakt door een toename in de uitgaven aan AOW-uitkeringen en vrijwel gelijkblijvende premie-inkomsten sinds 2013.”** CBS (23 september 2022), Overheidsfinanciën, tweede kwartaal 2022. 3. Verschil tussen AOW-inkomsten en uitgaven stijgt naar 19 miljard in 2021. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/diversen/2022/overheidsfinancien-tweede-kwartaal-2022/3-verschil-tussen-aow-inkomsten-en-uitgaven-stijgt-naar-19-miljard-in-2021#:~:text=In%202021%20is%20de%20bijdrage,met%200%2C9%20miljard%20toenamen>

²⁰⁵ Ministerie van Financiën (2020), Fichebundel beleidsopties. Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/fichebundel-beleidsopties-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

²⁰⁶ Ministerie van Financiën (2020), Fichebundel beleidsopties. Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/fichebundel-beleidsopties-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

²⁰⁷ **“Dit komt vooral doordat de netto AOW ruim 200 euro per maand hoger ligt dan de netto bijstand, zowel voor alleenstaanden als voor paren. Daarnaast komt hierin tot uitdrukking dat een aantal gemeenten lokale regelingen aanbiedt die gericht zijn op ouderen, zoals gratis OV voor ouderen. Kanttekening hierbij is dat ouderen zonder AOW of huishoudens met een onvolledige AOW ongeveer in dezelfde financiële situatie zitten als huishoudens met bijstand, omdat zij een AIO-uitkering ontvangen op bijstandsniveau.”** Commissie Sociaal Minimum (30 juni 2023), Een zeker bestaan Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum. Commissie Sociaal Minimum rapport I. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/06/30/een-zeker-bestaan-rapport-i-commissie-sociaal-minimum>

²⁰⁸ **“Alleen in grensoverschrijdende situaties kan het effect hebben. De belastingheffing en de verzekeringsplicht/premieplicht lopen namelijk niet altijd parallel in grensoverschrijdende situaties. Belastingdienst hoeft bij volledige fiscalisering niet meer het aandeel van de AOW-premie in de voorlopige en definitieve verdeelsleutels van LH/IB/pVV te berekenen en af te rekenen. Er kan cumulatie van heffingen optreden door onderworpenheid aan belasting in Nederland zonder opbouw van AOW en door premieplicht in een ander land waar de betrokkene verzekerd is voor ouderdomspensioen. Dit is niet toegestaan op grond van Europees recht. Dit leidt namelijk tot een ongelijke behandeling in de zin van artikel 11 van de Europese SV-Verordening. Om deze ongelijke behandeling tegen te gaan, moeten de personen die in Nederland niet verzekerd zijn, maar hier wel belasting betalen gecompenseerd te worden. Het is een complexe structuur aanpassing omdat het biljet buitenlandse aangifte uit elkaar moet worden getrokken.”** Ministerie van Financiën (2020), Fichebundel beleidsopties. Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/fichebundel-beleidsopties-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

-
- ²⁰⁹ Zorginstituut Nederland (Geraadpleegd 2 oktober 2023), Het Zorgverzekeringsfonds (Zvf). <https://www.zorginstituutnederland.nl/financiering/fondsbeheer-zvf-en-flz-en-subsidies/zorgverzekeringsfonds>
- ²¹⁰ Rijksoverheid (Geraadpleegd 20 oktober 2023), Wet langdurige zorg (Wlz). <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/verpleeghuizen-en-zorginstellingen/wet-langdurige-zorg-wlz>
- ²¹¹ Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (Geraadpleegd 20 oktober 2023), De Wlz. <https://www.regelhulp.nl/onderwerpen/wlz>
- ²¹² Zorgwijzer (Geraadpleegd 20 oktober 2023), Inkomensafhankelijke bijdrage Zwv en Wlz. <https://www.zorgwijzer.nl/faq/wat-is-de-inkomensafhankelijke-bijdrage>
- ²¹³ Zorginstituut Nederland (Geraadpleegd 20 oktober 2023), Wlz-algemeen: Hoe werkt de Wet langdurige zorg? Wlz-kompas. <https://www.zorginstituutnederland.nl/Verzekerde+zorg/wlz-algemeen-hoe-werkt-de-wet-langdurige-zorg>
- ²¹⁴ CAK (5 januari 2023), Per 1 januari 2023: toetsbedrag voor vermogen (Wlz en beschermd wonen Wmo). <https://www.hetcak.nl/zakelijk/nieuws/2023/per-1-januari-2023-toetsbedrag-vermogen/>
- ²¹⁵ Ministerie van Financiën (2023), Miljoenennota 2024. Begroting 2024 Uitgaven. Volksgezondheid, Welzijn en Sport. <https://www.rijksfinancien.nl/visuals/2024/begroting/uitgaven/incl-premies/XVI>
- ²¹⁶ **“De samenstelling van de grondslag van de lasten op arbeid verandert sterk en blijft dat de komende decennia doen. Dat komt door twee ontwikkelingen: de vergrijzing en de toename van het aantal zelfstandig ondernemers. Door de vergrijzing is het aandeel van gepensioneerden in de loon- en inkomensheffing de afgelopen tien jaar flink toegenomen (+4%-punt). Deze ontwikkeling zet de komende jaren en decennia door (zie figuur 2.5). Bijna spiegelbeeldig neemt het aandeel van werknemers in de grondslag af. Het inkomen van werknemers beslaat in 2040 naar verwachting nog maar circa 55% van de grondslag, terwijl dat in 2008 nog bijna 70% was. Dat komt niet alleen door de vergrijzing. Er zijn ook steeds meer mensen werkzaam als ondernemer in de inkomstenbelasting (IB-ondernemers), vaak in plaats van een baan als werknemer. Het aandeel van winst uit ondernemerschap is daardoor de afgelopen jaren opgelopen. Of daar in de toekomst ook sprake van zal zijn is lastig in te schatten. In figuur 2.5 is uitgegaan van het doorzetten van de trend van de afgelopen 10 jaar. (...) Dat zet de opbrengst van de belasting op arbeid onder druk. De verandering van samenstelling van de grondslag van de lasten op arbeid heeft grote gevolgen voor de belasting-inkomsten. Dat komt voornamelijk door een verschil in belastingdruk. Waar de belastingdruk op looninkomen gemiddeld ongeveer 25% is, ligt dat voor gepensioneerden op ongeveer 13%. Figuur 2.6 laat dat zien. De lagere belastingdruk voor gepensioneerden komt vooral doordat ze zijn vrijgesteld van de AOW-premie, met een lagere belastingdruk tot gevolg. Ook de belastingdruk van zelfstandigen in box 1 van de inkomstenbelasting ligt door fiscale faciliteiten als de zelfstandigenaftrek en mkb-winstvrijstelling lager.²⁹ De belastingdruk op winst uit onderneming komt gemiddeld uit rond de 17%. Verschuivingen van minder looninkomen naar winst uit onderneming betekent dus lagere opbrengsten van de lasten op arbeid. Daarnaast zou zonder de vergrijzende bevolking de totale opbrengst van de lasten op arbeid hoger uitkomen door het verschil in belastingdruk.³⁰ Tegelijkertijd zorgt de vergrijzing juist voor een stijging van de uitgaven van de zorg en de sociale zekerheid.”** Ministerie van Financiën (2020), De Nederlandse belastingmix Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/syntheserapport-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>
- ²¹⁷ The Ex'tax Project (et al.) (2021), Deltaplan Belastingen voor een Circulaire en Sociale Economie. Routekaart 2021-2030. <https://ex-tax.com/wp-content/uploads/2021/01/Extax-rapport-Deltaplan-Belastingen-voor-een-Circulaire-en-Sociale-Economie-def.pdf>
- ²¹⁸ 2021 schatting, CBS Statline (Geraadpleegd 2 oktober 2023), Inkomen van personen; inkomensklassen, persoonskenmerken. Persoonlijk bruto inkomen. Gewijzigd op: 15 november 2022. <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83931NED/table?dl=D4D1>
- ²¹⁹ **“The Covid-19 pandemic has revealed the importance of social protection systems, including income security, when health problems arise. The aims of this study are to compare the follow-up regimes for sick-listed employees across nine European countries, and to conduct a qualitative assessment of the differences with respect to burdens and responsibility sharing between the social protection system, employers and employees. The tendency highlighted is that countries with shorter employer periods of sick-pay typically have stricter follow-up responsibility for employers because, in practice, they become gatekeepers of the public sickness benefit scheme. In Germany and the UK, employers have few requirements for follow-up compared with the Nordic countries because they bear most of the costs of sickness absence themselves. The same applies in Iceland, where employers carry most of the costs and have no obligation to follow up sick-listed employees. The situation in the**

Netherlands is paradoxical: employers have strict obligations in the follow-up regime even though they cover all the costs of the sick-leave themselves. During the pandemic, the majority of countries have adjusted their sick-pay system and increased coverage to reduce the risk of spreading Covid-19 because employees are going to work sick or when they should self-quarantine, except for the Netherlands and Belgium, which considered that the current schemes were already sufficient to reduce that risk.” Solveig Osborg Ose, Silje Lill Kaspersen, (et al.) (2022), Follow-up regimes for sick-listed employees: A comparison of nine north-western European countries, Health Policy, Volume 126, Issue 7, 2022, Pages 619-631, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S016885102200104X>

²²⁰ “Werkgerelateerd verzuim wil zeggen: ‘hoofdzakelijk of voor een deel gevolg van mijn werk’.” TNO (..) Arbobalans 2022. <https://wp.monitorarbeid.tno.nl/wp-content/uploads/2023/04/Arbobalans-2022.pdf>

²²¹ TNO (2021), Arbobalans 2020. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2021/02/04/bijlage-arbobalans-2020>

²²² “De meeste landen kennen een aparte regeling voor beroepsziekten en arbeidsongevallen (risque professionnel) en voor niet werkgerelateerde risico’s (risque social). Doorgaans zijn risque professionnel-regelingen genereus, ook in verhouding tot de Nederlandse WIA. Zij kennen vaak een lage toetredingsdrempel en een hoog uitkeringspercentage. Risque social-regelingen zijn daarentegen veel soberder dan onze WIA. (...) In de meeste landen is de toegang tot de genereuze risque professionnel-regeling daarom afgebakend tot die ziektes waarvan onomstotelijk kan worden aangetoond dat ze werkgerelateerd zijn. Het grijze gebied van aandoeningen, waaronder bijvoorbeeld veel psychische, die moeilijk objectiveerbaar zijn en waarvan moeilijk te bewijzen of uit te sluiten is dat ze werkgerelateerd zijn, valt in een dergelijk systeem doorgaans buiten het bereik van de risque professionnel-regeling.” CPB (2020), Kansrijk Arbeidsmarktbeleid update sociale zekerheid. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Kansrijk-arbeidsmarktbeleid-update-sociale-zekerheid-2020.pdf>

²²³ CPB (2020), Kansrijk Arbeidsmarktbeleid update sociale zekerheid. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Kansrijk-arbeidsmarktbeleid-update-sociale-zekerheid-2020.pdf>

Ministerie van Financiën (20 september 2022), Ombuigingslijst 2022. <https://www.rijksfinancien.nl/rapporten>

²²⁴ Loondoorbetaling bij Ziekte (Geraadpleegd 22 oktober 2023), De kosten van een langdurig zieke werknemer. MKB Nederland. <https://loondoorbetalingbijziekte.nl/nieuws/de-kosten-van-een-zieke-werknemer/>

²²⁵ CBS (17 oktober 2022), Keuzes van werkgevers bij de inzet van zzp’ers Eindrapportage. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2022/keuzes-van-werkgevers-bij-de-inzet-van-zzp-ers?onpage=true>

²²⁶ MKB Nederland (Geraadpleegd 20 september 2023), Loondoorbetaling bij Ziekte. <https://www.mkb.nl/projects/project-loondoorbetaling-bij-ziekte>

²²⁷ Oudere werknemers verdienen vaak meer dan andere leeftijdsgroepen, het risico op ziekte is groter en ze zijn relatief duur bij ontslag vanwege de RVU-regeling (Regeling Vervroegd uittreden). Deze regeling houdt in dat een werkgever een naheffing loonbelasting van 52% verschuldigd kan zijn op de ontslagvergoeding bij ontslag van een oudere werknemer. In het pensioenakkoord is afgesproken dat de RVU-regeling tijdelijk wordt versoepeld: “In het pensioenakkoord is afgesproken dat de RVU-heffing tijdelijk zal worden versoepeld in de periode 2021 tot en met 2025. Voor zover de RVU ziet op uitkeringen aan werknemers die ten hoogste 36 maanden jonger zijn dan de voor hen geldende AOW-leeftijd, is de werkgever geen 52% RVU-heffing verschuldigd over het deel van de regeling dat een zogeheten drempelvrijstelling niet te boven gaat. De hoogte van de RVU-drempelvrijstelling is gekoppeld aan de netto-AOW en wordt in de jaren 2021 tot en met 2025 jaarlijks herzien zodat het blijft aansluiten bij de netto-AOW.” Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (Geraadpleegd 18 april 2023), Wat is de RVU? <https://www.uitvoeringvanbeleidszw.nl/subsidies-en-regelingen/maatwerkregeling-duurzame-inzetbaarheid--eerder-uittreden-mdieu/vraag-en-antwoord/wat-is-een-rvu>

De Groot, Natsja (3 juni 2022), Oudere werknemer komt lastig aan het werk. AD. <https://www.ad.nl/werk/oudere-werknemer-komt-lastig-aan-het-werk~a80e634e/>

Vogels, Peet (3 juni 2022), Vastgeroeste denkbeelden houden ouderen aan de kant. AD. <https://www.ad.nl/werk/vastgeroeste-denkbeelden-houden-ouderen-aan-de-kant~a77a0b45/>

²²⁸ Commissie Regulering van Werk (‘commissie Borstlap’) (23 januari 2020), In wat voor land willen wij werken. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/01/23/rapport-in-wat-voor-land-willen-wij-werken>

²²⁹ Daarnaast is bij deze groep geen transitievergoeding verschuldigd bij ontslag. Rijksdienst voor ondernemend Nederland (RVO) (1 juli 2023), Loondoorbetaling zieke AOW-werknemer naar 6 weken. Ondernemersplein <https://ondernemersplein.kvk.nl/loondoorbetaling-zieke-aow-werknemer-naar-6-weken/>

²³⁰ Rijksoverheid (2021), Coalitieakkoord 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst'. Coalitieakkoord tussen VVD, D66, CDA en ChristenUnie. <https://www.rijksoverheid.nl/regering/documenten/publicaties/2022/01/10/coalitieakkoord-omzien-naar-elkaar-vooruitkijken-naar-de-toekomst>

“Daarnaast is in het coalitieakkoord structureel 310 miljoen euro gereserveerd voor verbetering van de loondoorbetaling bij ziekte. Bij de presentatie van de verdere uitwerking van het arbeidsmarktpakket is een invulling van de loondoorbetaling bij ziekte-maatregel aangekondigd die de beschikbare middelen uit het coalitieakkoord niet volledig zal uitputten. Het kabinet heeft toen ook aangekondigd dat een deel van de resterende middelen uit de envelop voor verbetering van loondoorbetaling bij ziekte uit het coalitieakkoord beschikbaar zullen zijn voor lastenverlichting voor het bedrijfsleven. Het kabinet zal in de nadere uitwerking met werkgevers overleggen over de precieze invulling hiervan.” Ministerie van Financiën (28 april 2023). Voorjaarsnota 2023. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-a46db680cc67398e673053092b9b68b317128abc/pdf>

²³¹ Overheid.nl (Geraadpleegd 20 oktober 2023), Wetsvoorstel tot wijziging van de re-integratieverplichtingen in het tweede ziektejaar bij werknemers van kleine en middelgrote werkgevers. <https://www.internetconsultatie.nl/wetsvoorstelwijzigingreintegratieverplichtingentweedeziektejaar/b1>

²³² Rijksoverheid (Geraadpleegd 20 oktober 2023), Onafhankelijke Commissie Toekomst Arbeidsongeschiktheidsstelsel (Octas). <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-sociale-zaken-en-werkgelegenheid/organisatie/commissies/octas>

²³³ Reintegratiekiezen.nl (Geraadpleegd 12 augustus 2023), Wat is re-integratie 2e spoor? Website. <https://www.reintegratiekiezen.nl/over-reintegratie/tweede-spoor-reintegratie/wat-is-reintegratie-2e-spoor/>

²³⁴ Reintegratiekiezen.nl (Geraadpleegd 12 augustus 2023), Wat kost een re-integratietraject 2e spoor? Website. <https://www.reintegratiekiezen.nl/over-reintegratie/tweede-spoor-reintegratie/wat-kost-reintegratietraject-2e-spoor/>

²³⁵ CPB (2020), Kansrijk Arbeidsmarktbeleid update sociale zekerheid. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Kansrijk-arbeidsmarktbeleid-update-sociale-zekerheid-2020.pdf>

Ministerie van Financiën (20 september 2022), Ombuigingslijst 2022. <https://www.rijksfinancien.nl/rapporten>

²³⁶ **“Het aantal verzekeringsartsen is verder afgenomen van 565 fte’s per eind 2021 naar 525 fte’s per eind 2022. Dit komt doordat ervaren verzekeringsartsen uitstromen, voornamelijk wegens pensionering, en nieuwe artsen vaak nog opgeleid moeten worden. Sinds 2020 hebben we steeds minder ervaren verzekeringsartsen, die per persoon ook nog meer tijd moeten besteden aan de opleiding en begeleiding van nieuwe collega’s. (...) In 2022 is de achterstand bij de WIA beoordelingen desondanks toegenomen, zowel absoluut (van bijna 12.200 per eind 2021 naar een kleine 17.300 per eind 2022) als percentueel (van 46% naar 58%). (...) Zorgen over geld leiden tot stress. Schulden kunnen belemmerend werken bij re-integratie en om mee te doen in de maatschappij. Verder vergroten schulden de kans dat mensen de verplichtingen overtreden die horen bij een uitkering. Dit alles vraagt om een maatschappelijk brede schuldenaanpak. (...) Medewerkers hebben bijna 4.300 keer doorverwezen naar het UWV Geldzorgenteam (in 2021: bijna 2.400 keer). Het team is uitgebreid van acht naar dertig fte’s per eind 2022.”** UWV (2023), Gezien, gehoord en geholpen. Jaarverslag 2022 in het kort. https://jaarverslag.uwv.nl/FbContent.ashx/pub_1000/downloads/v230420143250/UWV-Jaarverslag2022-Special-Interactief.pdf

²³⁷ Algemene Rekenkamer (17 mei 2023), Uitvoering van wet arbeidsongeschiktheid loopt helemaal vast. Nieuwsbericht. <https://www.rekenkamer.nl/actueel/nieuws/2023/05/17/uitvoering-van-wet-arbeidsongeschiktheid-loopt-helemaal-vast>

²³⁸ **“Het aantal opleidingsplekken is schaars, onder meer vanwege een tekort aan praktijkbegeleiders. In tegenstelling tot de opleiding van veel artsdisciplines is de opleiding van bedrijfsartsen privaat gefinancierd. Op dit moment lijkt de sector niet in staat om dit tekort aan opleidingsplekken zelfstandig op te lossen. Daarom tref ik in 2023 en 2024 een noodmaatregel van tijdelijke publieke medefinanciering van opleiding en een tijdelijke bijdrage aan kwaliteitsverbetering. Deze noodmaatregel is in lijn met het advies van de Kwaliteitstafel Bedrijfs- en Verzekeringsgeneeskunde (2020). Met een tijdelijke publieke bijdrage aan de opleiding tot bedrijfsarts, beoog ik het aantal bedrijfsartsen op korte termijn te vergroten om zo de arbeidsgelateerde zorg te bevorderen.”** Minister Karien van Gennip (3 april 2023), Voortgang uitwerking

arbeidsmarktpakket. Brief van de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Tweede Kamer, vergaderjaar 2022–2023, 29 544, nr. 1176

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/04/03/kamerbrief-voortgang-uitwerking-arbeidsmarktpakket>

²³⁹ Belastingdienst (Geraadpleegd 20 oktober 2023), Werknemersverzekeringen.

<https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/privewerk-en-inkomen/sociale-verzekeringen/premies-volks-en-werknemersverzekering-en/werknemersverzekeringen/werknemersverzekeringen>

²⁴⁰ Ministerie van Financiën (Geraadpleegd 13 augustus 2023), Begroting Sociale Zaken en Werkgelegenheid 2023. 5.1 Sociale fondsen SZW, Tabel 127 Overzicht sociale verzekeringen 2022. <https://www.rijksfinancien.nl/memorie-van-toelichting/2023/OWB/XV/onderdeel/1452039>

²⁴¹ Ministerie van Financiën (Geraadpleegd 13 augustus 2023), Begroting Sociale Zaken en Werkgelegenheid 2023. 5.1 Sociale fondsen SZW, Tabel 127 Overzicht sociale verzekeringen 2022. <https://www.rijksfinancien.nl/memorie-van-toelichting/2023/OWB/XV/onderdeel/1452039>

²⁴² CBS (12 september 2019), Sociale fondsen in tijden van hoog- en laagconjunctuur. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2019/37/sociale-fondsen-in-tijden-van-hoog-en-laagconjunctuur>

²⁴³ Ministerie van Financiën (2020), Fichebundel beleidsopties. Bouwstenen voor een beter belastingstelsel.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/fichebundel-beleidsopties-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

²⁴⁴ The Ex'tax Project (et al.) (2021), Deltaplan Belastingen voor een Circulaire en Sociale Economie. Routekaart 2021-2030. <https://ex-tax.com/wp-content/uploads/2021/01/Extax-rapport-Deltaplan-Belastingen-voor-een-Circulaire-en-Sociale-Economie-def.pdf>

²⁴⁵ Rijksoverheid (20 september 2022), Miljoenennotaposter 2023. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/prinsjesdag/lesmateriaal/miljoenennotaposter>

²⁴⁶ CBS (23 mei 2022), Hoe betalen wij voor de zorg? <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/hoe-betalen-wij-voor-de-zorg-?onpage=true#:~:text=Vanuit%20het%20Zorgverzekeringsfonds%20worden%20zorgverzekeraars,die%20weer%20de%20zorgverleners%20betalen>

²⁴⁷ Rijksoverheid (Geraadpleegd 2 oktober 2023), De Staat van Volksgezondheid en Zorg. Financiering van de Zvw. <https://www.staatvenz.nl/financiele-middelen/financiering-van-de-zvw-begroting>

Het zorgstelsel is in Nederland geregeld via vier zorgwetten: de Zorgverzekeringswet (Zvw), de Wet langdurige zorg (Wlz), de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de Jeugdwet. De zorgkeuze.nl (Geraadpleegd 2 oktober 2023), verschillen tussen de Jeugdwet, Wmo, Wlz en Zvw: welke zorgwet is wanneer van toepassing?

<https://www.dezorgkeuze.nl/verschillen-tussen-de-jeugdwet-wmo-wlz-en-zvw/>

²⁴⁸ Zorginstituut Nederland (Geraadpleegd 2 oktober 2023), Het Zorgverzekeringsfonds (Zvf). <https://www.zorginstituutnederland.nl/financiering/fondsbeheer-zvf-en-flz-en-subsidies/zorgverzekeringsfonds>

²⁴⁹ Belastingdienst (Geraadpleegd 27 september 2023), Werkgeversheffing Zvw of bijdrage Zvw?

<https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/privewerk-en-inkomen/zorgverzekeringswet/bijdrage-zorgverzekeringswet/tabel-werkgeversheffing-zvw-of-bijdrage-zvw/>

²⁵⁰ Belastingdienst (Geraadpleegd 2 oktober 2023), Percentages inkomensafhankelijke bijdrage Zvw.

<https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/privewerk-en-inkomen/zorgverzekeringswet/veranderingen-bijdrage-zvw/>

²⁵¹ Rijksoverheid (Geraadpleegd 2 oktober 2023), De Staat van Volksgezondheid en Zorg. Financiering van de Zvw. <https://www.staatvenz.nl/financiele-middelen/financiering-van-de-zvw-begroting>

²⁵² CBS (23 mei 2022), Hoe betalen wij voor de zorg? <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2022/hoe-betalen-wij-voor-de-zorg-?onpage=true#:~:text=Vanuit%20het%20Zorgverzekeringsfonds%20worden%20zorgverzekeraars,die%20weer%20de%20zorgverleners%20betalen>

-
- ²⁵³ Intrakoop (2023), Factsheet Intrakoop Jaarverslagenanalyse Gezondheidszorg 2012-2021. <https://www.intrakoop.nl/nieuws/details/2023/02/07/zorgkosten-stijgen-komende-jaren-explosief#:~:text=De%20gezamenlijke%20kosten%20voor%20de,tot%20%E2%82%AC%2042%2C4%20miljard.>
- ²⁵⁴ Rijksoverheid (Geraadpleegd 2 oktober 2023), De Staat van Volksgezondheid en Zorg. Financiering van de Zvw. <https://www.staatvenz.nl/financiele-middelen/financiering-van-de-zvw-begroting>
- ²⁵⁵ CPB (2019), <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/cpb-notitie-SP-doorrekening-alternatieve-financiering-zorg.pdf>
- ²⁵⁶ Intrakoop (2023), Factsheet Intrakoop Jaarverslagenanalyse Gezondheidszorg 2012-2021. <https://www.intrakoop.nl/nieuws/details/2023/02/07/zorgkosten-stijgen-komende-jaren-explosief#:~:text=De%20gezamenlijke%20kosten%20voor%20de,tot%20%E2%82%AC%2042%2C4%20miljard.>
- ²⁵⁷ **“De indexering van de personele kosten gebeurt op basis van een percentage dat het ministerie van VWS vaststelt: de Overheidsbijdrage in de Arbeidskostenontwikkeling (OVA). De OVA wordt mede bepaald op basis van cijfers die het Centraal Planbureau publiceert.”** NZa (Geraadpleegd 15 september 2023), Prijsindexatiecijfers. <https://www.nza.nl/onderwerpen/prijsindexcijfers>
- ²⁵⁸ Rijksoverheid (16 september 2022), Integraal Zorgakkoord. Samen werken aan gezonde zorg. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/09/16/integraal-zorgakkoord-samen-werken-aan-gezonde-zorg>
- ²⁵⁹ **“Preventie is een zaak van lange adem en is zoals bekend arbeidsintensief. Bij individuerichte preventie kan niet worden volstaan met een eenmalig gezondheidsadvies.”** Zorginstituut Nederland (16 juli 2007), Van preventie verzekerd. <https://www.zorginstituutnederland.nl/publicaties/rapport/2007/07/16/van-preventie-verzekerd>
- ²⁶⁰ Gezondeleefomgeving.nl (Geraadpleegd 22 oktober 2023), <https://www.gezondeleefomgeving.nl/thema/luchtkwaliteit/introductie>
- ²⁶¹ Maas et al. Gebaseerd op 2013. RIVM (Geraadpleegd 22 oktober 2023), Gezondheidseffecten van luchtverontreiniging in context. <https://www.rivm.nl/ggd-richtlijn-medische-milieukunde-luchtkwaliteit-en-gezondheid/gezondheidseffecten-luchtverontreiniging/context-gezondheidseffecten-luchtverontreiniging>
- ²⁶² Ministerie van Onderwijs en Cultuur (Geraadpleegd 21 augustus 2023), Internationale vergelijking van R&D-uitgaven als aandeel van het bbp naar uitvoerende sector. <https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/wetenschap/financiele-cijfers/wie-voeren-rd-uit---nederland-vergeleken>
- ²⁶³ CPB (Geraadpleegd 21 augustus 2023), ICT, kennis en economie 2022. <https://longreads.cbs.nl/ict-kennis-en-economie-2022/research-en-development/>
- ²⁶⁴ **“In fact, it is possible for companies to use generic innovation subsidies to invest in brown technologies. The two main such instruments, with a combined budget of €2.9 billion in 2021, are the patent box and the WBSO. The former allows a lower corporate income tax for income derived from intellectual property, while the latter is a tax credit covering R&D workers’ wage and income tax contributions. Only the WBSO is likely to help increase liquidity in the early stages, as the patent box is applied to income that occurs only once innovation has been successful. Companies that are in the early stages of innovation tend to have small revenues and large costs, so profits-based instruments, such as the patent box, are unlikely to help with funding R&D in this stage.”** CPB (2021), Green innovation policies: a literature and policy review. <https://www.cpb.nl/en/green-innovation-policies-a-literature-and-policy-review>
- ²⁶⁵ Rijksdienst voor ondernemend Nederland (RVO) (2023), Focus op research & development. De WBSO in 2022. <https://www.rvo.nl/sites/default/files/2023-07/Jaarverslag-WBSO-2022.pdf>
- ²⁶⁶ RvO (Geraadpleegd 21 augustus 2023), Kennis en Innovatie Agenda - Circulaire Economie (KIA CE). <https://www.rvo.nl/subsidies-financiering/kia-ce>
- ²⁶⁷ The Ex’tax Project (et al.) (2021), Deltaplan Belastingen voor een Circulaire en Sociale Economie. Routekaart 2021-2030. <https://ex-tax.com/wp-content/uploads/2021/01/Extax-rapport-Deltaplan-Belastingen-voor-een-Circulaire-en-Sociale-Economie-def.pdf>
- ²⁶⁸ PwC (20 september 2022), Maximering 30%-regeling. <https://www.pwc.nl/nl/actueel-en-publicaties/belastingnieuws/loonbelasting-en-sociale-verzekeringen/maximering-30--regeling.html>

De WNT-norm is €223.000. Belastingdienst (Geraadpleegd 21 augustus 2023), WNT-normen. <https://www.jaarverantwoordingzorg.nl/wnt/wnt-normen#:~:text=Voor%202023%20is%20het%20algemene,zorgverzekeraars%20gelden%20specifieke%20verhoogde%20normen.>

²⁶⁹ **“Regelingen die daarom niet actief gemonitord worden zijn bijvoorbeeld een bosbouwvrijstelling vanwege het beperkte budgettaire belang, de 30% regeling voor uitgezonden werknemers vanwege een gebrek aan data, en de vrijstelling in de Vpb voor stichtingen en verenigingen met een lage winst ten behoeve van een doelmatige uitvoering.”** Ministerie van Financiën (2023), Begroten voor brede welvaart. Miljoenennota 2024. Bijlagen bij Miljoenennota. Tabel 9.3.2. Fiscale regelingen. <https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2024/bijlage>

²⁷⁰ PwC (20 september 2022), Maximering 30%-regeling. <https://www.pwc.nl/nl/actueel-en-publicaties/belastingnieuws/loonbelasting-en-sociale-verzekeringen/maximering-30--regeling.html>

De WNT-norm is €223.000. Belastingdienst (Geraadpleegd 21 augustus 2023), WNT-normen. <https://www.jaarverantwoordingzorg.nl/wnt/wnt-normen#:~:text=Voor%202023%20is%20het%20algemene,zorgverzekeraars%20gelden%20specifieke%20verhoogde%20normen.>

²⁷¹ **“Mogelijke reacties zijn dat werkgevers (deels) gaan bruteren (in welk geval de kosten van 30%-regeling gelijk blijven, maar het bedrag aan loonbelasting nog iets toeneemt) of de hogere vergoeding ten laste van de vrije ruimte laten komen. Ook kunnen expats uit Nederland vertrekken dan wel minder snel hiernaartoe komen. In welke mate dat gaat gebeuren valt moeilijk te zeggen. Dat is mede afhankelijk van regelingen voor expats in andere landen. De gedragseffecten worden ingeschat op 30%. Een gedragseffect van 30% betekent dat slechts 70% van de potentiële opbrengst wordt gerealiseerd, zijnde 70% van € 114 miljoen = € 80 miljoen.”** Ministerie van Financiën (6 oktober 2022), Totaal ramingstoelichtingen Belastingplan 2023. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/10/06/totaal-ramingstoelichtingen-belastingplan-2023>

²⁷² Dienst Toeslagen Ministerie van Financiën (geraadpleegd 11 augustus 2023), website. <https://www.overtoeslagen.nl/over-ons-werk/feiten-en-cijfers#anker-1-toeslagen-in-aantallen>

²⁷³ Algemene Rekenkamer (5 juni 2019), Toeslagen terugbetalen. <https://www.rekenkamer.nl/publicaties/rapporten/2019/06/13/toeslagen-terugbetalen>

²⁷⁴ SEO (2022), Evaluatie toeslagenstelsel evaluatie awir, uitvoering en dienstverlening toeslagen. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-b72c248d0a6c88a5178ecd74a073e5ef6c845399/pdf>

²⁷⁵ Ministerie van Financiën (10 januari 2020), IBO Toeslagen deelonderzoek 2. Eenvoud of maatwerk: Alternatieven voor het bestaande toeslagenstelsel. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/04/30/rapport-deel-2-ibo-toeslagen>

²⁷⁶ **“De kinderopvangtoeslagaffaire heeft echter pijnlijk duidelijk gemaakt dat het stelsel veel eenvoudiger moet en dat meer zekerheid voor ouders nodig is. Het kabinet heeft daarom de ambitie de toeslagen af te schaffen.”** Ministerie van Financiën (20 september 2022), Miljoenennota 2023. 2.2.3 Overige budgettaire maatregelen. <https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2023/1468752>

²⁷⁷ Ministerie van Financiën (28 oktober 2019), IBO toeslagen deel 1 Eenvoud of maatwerk: Uitrusten binnen het bestaande toeslagenstelsel. <https://archieff.rijksbegroting.nl/system/files/12/eindrapport-toeslagen-deel-1.pdf>

²⁷⁸ CBS (Geraadpleegd 14 augustus 2023), Flexwerk. <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-arbeidsmarkt/werkenden/flexwerk>

²⁷⁹ CBS (7 november 2022), Zelfstandigen; inkomen, vermogen, kenmerken. <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84466NED/table?ts=1681822074017>

“In totaal waren er bijna 1,3 miljoen zelfstandigen in 2020: 968 duizend zzp'ers en 293 duizend zmp'ers. Onder alle zelfstandigen waren er bijna 222 duizend directeuren-groootaandeelhouders, van wie de meesten (58 procent) geen personeel in dienst hadden.” CBS (Geraadpleegd 13 augustus 2023), Materiele welvaart in Nederland 2022. Inkomen van werkenden. <https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2022/inkomen-van-werkenden/>

²⁸⁰ CBS (Geraadpleegd 13 augustus 2023), Materiele welvaart in Nederland 2022. Inkomen van werkenden. <https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2022/inkomen-van-werkenden/>

²⁸¹ <https://www.allianz.nl/zakelijk/blog/aov-broodfonds.html>

²⁸² Stichting van de Arbeid (maart 2020), Keuze voor zekerheid Zelfstandigen standaard verzekerd tegen langdurig inkomensverlies door arbeidsongeschiktheid. <https://www.stvda.nl/-/media/stvda/downloads/publicaties/2020/aov-zelfstandigen-voorstel.pdf/>

Zzp'ers dragen nu niet bij aan bijstand, maar 16.000 mensen ontvangen het wel (1,3% van de 1,2 miljoen zzp'ers). <https://fd.nl/opinie/1478819/verplichte-aov-is-oplossing-voor-niet-bestaand-probleem-lsf3caDztZEO>

²⁸³ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/48/1-op-de-4-mensen-met-armoederisico-is-een-kind>

²⁸⁴ **“Zo zijn diverse vormen van flexibele arbeid en het werken als zelfstandige voor werkgevers in diverse gevallen op dit moment goedkoper dan het aangaan van vaste (lees: duurzame) arbeidsrelaties.”** Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (3 april 2023), Kamerbrief Voortgang uitwerking arbeidsmarktpakket <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/04/03/kamerbrief-voortgang-uitwerking-arbeidsmarktpakket>

²⁸⁵ Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (5 juli 2022), Hoofdlijnenbrief Arbeidsmarkt. Kamerbrief. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/07/05/hoofdlijnenbrief-arbeidsmarkt>

²⁸⁶ Rijksoverheid (Geraadpleegd 14 augustus 2023), Plannen voor verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV). [https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/hervormingen-arbeidsmarkt/meer-zekerheid-voor-werkenden/verplichte-arbeidsongeschiktheidsverzekering-voor-zelfstandigen#:~:text=zekerheid%20voor%20werkenden-Plannen%20voor%20verplichte%20arbeidsongeschiktheidsverzekering%20voor%20zelfstandigen%20\(AOV\),dienen%20bij%20de%20Tweede%20Kamer.](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/hervormingen-arbeidsmarkt/meer-zekerheid-voor-werkenden/verplichte-arbeidsongeschiktheidsverzekering-voor-zelfstandigen#:~:text=zekerheid%20voor%20werkenden-Plannen%20voor%20verplichte%20arbeidsongeschiktheidsverzekering%20voor%20zelfstandigen%20(AOV),dienen%20bij%20de%20Tweede%20Kamer.)

“Elke zelfstandige verzekert zich standaard voor een uitkering van 70% van het laatstverdiende inkomen tot aan de grens van 143% WML. De uitkering is maximaal 100% van het WML. De premie voor de standaardverzekering is op basis van huidige inzichten indicatief 7,5% tot 8% van het inkomen tot de maximale premiegrondslag.”

Minister Karien van Gennip (Sociale Zaken en Werkgelegenheid) (3 april 2023), Kamerbrief over voortgang uitwerking arbeidsmarktpakket. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2023/04/03/kamerbrief-voortgang-uitwerking-arbeidsmarktpakket>

²⁸⁷ **“De Stichting van de Arbeid (2020) heeft in navolging op het pensioenakkoord tussen het kabinet Rutte III en sociale partners een voorstel voor een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen uitgewerkt. Uitgangspunt van dit voorstel is dat zelfstandigen in beginsel publiek verzekerd zijn op (maximaal) wettelijk minimumloonniveau (default). De kostendeekkende premie hiervoor bedraagt naar verwachting van de Stichting van de Arbeid 8 procent van het bruto maandinkomen met een maximum van € 205 per maand. De standaard wachttijd is 12 maanden, maar zelfstandigen hebben de keuze om deze te verkorten tot 6 maanden (tegen een hogere premie) of te verlengen tot 24 maanden (tegen een lagere premie). Onder bepaalde voorwaarden kunnen zij er ook voor kiezen om van deze publieke verzekering af te zien en een andere verzekering af te sluiten bij een private verzekeraar (opt-out).”** Van Kesteren, Justus, Bussink, Henri, Heyma, Arjan (2021), Een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen. SEO. <https://www.seo.nl/publicaties/een-verplichte-arbeidsongeschiktheidsverzekering-voor-zelfstandigen/>

²⁸⁸ Commissie Regulering van Werk (‘commissie Borstlap’) (23 januari 2020), In wat voor land willen wij werken. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/01/23/rapport-in-wat-voor-land-willen-wij-werken>

²⁸⁹ **“Continue to align tax rates and social security contributions between contract types for workers doing similar jobs.”** OECD (2023), OECD Economic Survey of the Netherlands. Executive summary 2023. <https://www.oecd.org/economy/netherlands-economic-snapshot/>

²⁹⁰ De mkb-winstvrijstelling wordt per 2024 verlaagd van 14% naar 12,7%. Ministerie van Financiën (2023), Begroten voor brede welvaart. Miljoenennota 2024. Bijlagen bij Miljoenennota. Tabel 9.3.2. Fiscale regelingen. <https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2024/bijlage>

²⁹¹ Ministerie van Financiën (2020), De Nederlandse belastingmix Bouwstenen voor een beter belastingstelsel. Syntheserapport. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/05/18/syntheserapport-bouwstenen-voor-een-beter-belastingstelsel>

²⁹² SEO heeft 733 zelfstandigen geënquêteerd over de verplichte AOV zoals voorgesteld door de Stichting van de Arbeid, met opt-out. Bijna een procent van de geïnterviewden geeft in dat geval aan te stoppen als zelfstandige om in loondienst te gaan werken. Een deel (0,4%) zal in de informele sector gaan werken. Gemiddeld gaan zelfstandigen 4,1%

meer werken, vooral in loondienst of in de informele sector. **“In de enquête geeft minder dan de helft van de zelfstandigen aan de premiekosten door te berekenen in hun tarieven. Deze groep geeft aan gemiddeld circa 60 procent van de premiekosten door te berekenen en dus minder dan de helft van de kosten zelf te dragen. De mate waarin men verwacht de premiekosten door te berekenen hang positief samen met het inkomen en of iemand al een verzekering heeft en hangt negatief samen met de verwachte prijsgevoeligheid van opdrachtgevers en de ervaren concurrentie.”** Van Kesteren, Justus, Bussink, Henri, Heyma, Arjan (2021), Een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen. SEO. <https://www.seo.nl/publicaties/een-verplichte-arbeidsongeschiktheidsverzekering-voor-zelfstandigen/>

²⁹³ Stichting van de Arbeid (maart 2020), Keuze voor zekerheid Zelfstandigen standaard verzekerd tegen langdurig inkomensverlies door arbeidsongeschiktheid. <https://www.stvda.nl/-/media/stvda/downloads/publicaties/2020/aov-zelfstandigen-voorstel.pdf/>

²⁹⁴ DNB (2020), Werkenden zonder pensioenopbouw. <https://www.dnb.nl/media/ft2pioiv/werkenden-zonder-pensioenopbouw.pdf>

²⁹⁵ CBS (14 januari 2021), Witte vlek op pensioengebied 2019. <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2022/02/witte-vlek-op-pensioengebied-2019>

²⁹⁶ Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2022), Memorie van Toelichting bij de Wet Toekomst Pensioenen, wetstekst. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/03/30/memorie-van-toelichting-wet-toekomst-pensioenen>

²⁹⁷ <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-bd3c70cd-b833-4373-89f3-83ed399a2d65/pdf>

²⁹⁸ Ministerie van Financiën (2022), Licht uit, spot aan: de vermogensverdeling. IBO Vermogensverdeling. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-c2da23e05fef0df2b0cd79ff09c88c673d3b3e95/pdf>

²⁹⁹ Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2022), Memorie van Toelichting bij de Wet Toekomst Pensioenen, wetstekst. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/03/30/memorie-van-toelichting-wet-toekomst-pensioenen>

³⁰⁰ Hoekstra, Tjibbe (4 november 2023), Verplicht pensioen voor zzp'ers in IJsland. <https://pensioenpro.nl/pensioenpro/30049303/verplicht-pensioen-voor-zzp-ers-in-ijsland>

³⁰¹ Mercer (17 oktober 2023), Mercer CFA Institute Global Pension Index 2023 sees Netherlands return to the top spot and highlights potential of AI to improve retirement outcomes. <https://www.mercer.com/about/newsroom/mcgp-i-2023-sees-netherlands-return-to-the-top-spot-and-highlights-potential-of-ai-to-improve-retirement-outcomes/>

³⁰² Ministerie van Financiën (2023), Begroten voor brede welvaart. Miljoenennota 2024. Bijlagen bij Miljoenennota. Tabel 9.3.2. Fiscale regelingen. <https://www.rijksfinancien.nl/miljoenennota/2024/bijlage>

³⁰³ DNB (2020), Werkenden zonder pensioenopbouw. <https://www.dnb.nl/media/ft2pioiv/werkenden-zonder-pensioenopbouw.pdf>

³⁰⁴ UWV (Geraadpleegd 20 oktober 2023), Ik ben ziek (WIA-uitkering). <https://www.uwv.nl/particulieren/ziek/ziek-wia-uitkering/tijdens-wia-uitkering/detail/re-integratie-tijdens-mijn-wga-uitkering/werkgever-is-eigenrisicodragers-voor-wga#:~:text=Deze%20werkgevers%20noemen%20we%20eigenrisicodragers,verantwoordelijk%20voor%20uw%20re%20integratie.>

³⁰⁵ Ministerie van Financiën (Geraadpleegd 13 augustus 2023), Begroting Sociale Zaken en Werkgelegenheid 2023. 5.1 Sociale fondsen SZW. <https://www.rijksfinancien.nl/memorie-van-toelichting/2023/OWB/XV/onderdeel/1452039#:~:text=De%20Ufo%20premie%20wordt%20voor,gehouden%20op%200%20C68%20procent.&text=De%20premieopslag%20kin deropvang%20voor%202023,opslag%20op%20de%20Aof%20premie.&text=De%20Aof%20premie%20bedraagt%20gemiddeld%206%20C80%20procent>

³⁰⁶ SCP (27 juni 2023), Arbeidsmarkt in kaart. Werkgevers editie 4. <https://digitaal.scp.nl/arbeidsmarkt-in-kaart-werkgevers-editie-4/assets/pdf/arbeidsmarkt-in-kaart-werkgevers-editie-4.pdf>

³⁰⁷ Frijters, Serena en Hoogenraad, Laura (17 mei 2023), Rijksoverheid betaalde in 2022 recordbedrag van 2,7 miljard euro voor inhuur extern personeel. Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/rijksoverheid-betaalde-in-2022-recordbedrag-van-2-7-miljard-euro-voor-inhuur-extern-personeel~b5b089a1/>

“Doelstelling: In 2010 heeft het toenmalig kabinet met de Tweede Kamer de volgende afspraken gemaakt over externe inhuur bij het Rijk5: De uitgaven aan externe inhuur blijven onder de 10 procent van de totale personele uitgaven (de 10 procentnorm n.a.v. de motie Roemer). Voor inhuur van externen buiten de zogeheten

mantelovereenkomsten geldt een maximumtarief van 225 euro (exclusief btw). De uitgavennorm en het maximumtarief hebben het karakter van ‘pas toe of leg uit’.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2023), Jaarrapportage Bedrijfsvoering Rijk 2022.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/jaarverslagen/2023/05/17/jaarrapportage-bedrijfsvoering-rijk-2022>

³⁰⁸ Rijksoverheid (Geraadpleegd 18 september 2023), Nieuwe rechtspositie ambtenaren. [https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/overheidspersoneel/werknemer-bij-de-overheid/nieuwe-rechtspositie-ambtenaren#:~:text=Sinds%201%20januari%202020%20hebben,normalisering%20rechtspositie%20ambtenaren%20\(Wnra\)](https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/overheidspersoneel/werknemer-bij-de-overheid/nieuwe-rechtspositie-ambtenaren#:~:text=Sinds%201%20januari%202020%20hebben,normalisering%20rechtspositie%20ambtenaren%20(Wnra))

³⁰⁹ Bröker, Heidi (2020), 157. Afschaffing premie voor het Uitvoeringsfonds voor de overheid. https://www.nlfiscaal.nl/nlfiscaal-doc/nlfs2020_0267

³¹⁰ Belastingdienst (2023), Handboek Loonheffingen 2023. Versie februari 2023. <https://download.belastingdienst.nl/belastingdienst/docs/handboek-loonheffingen-lh0221t32fd.pdf>

³¹¹ Rijksoverheid (8 juli 2022), Kabinet gaat met nieuw programma regeldruk per sector terugdringen. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/07/08/kabinet-gaat-met-nieuw-programma-regeldruk-per-sector-terugdringen>

³¹² **“Voor de kapsalon (kleinste onderneming) bedraagt de regeldruk per fte € 8.000 per jaar, voor de modewinkel (grootste onderneming) € 3.500 per jaar.”** Sira Consulting (2023), Regeldruk MKB-indicatorbedrijven in zes sectoren. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/08/18/bijlage-1a-hoofdrapport-mkb-indicatorbedrijven>

Sira Consulting (18 augustus 2023), MKB-indicatorbedrijf: De kapsalon Deelrapport bij het project "Financiële doorlichting naar de regeldruk in het mkb".

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/08/18/bijlage-1a-ii-mkb-rapportage-de-kapsalon>

³¹³ Nederlands Comité voor Ondernemerschap (2022), Jaarbericht Staat van het mkb 2022. Ondernemen in het ondertussen Naar een routekaart voor het mkb.

https://cms.staatvanhetmkb.nl/wp-content/uploads/2022/11/Jaarbericht-Staat-van-het-MKB-2022_Ondernemen-in-het-ondertussen.pdf

³¹⁴ Rijksoverheid (8 juli 2022), Kabinet gaat met nieuw programma regeldruk per sector terugdringen. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/07/08/kabinet-gaat-met-nieuw-programma-regeldruk-per-sector-terugdringen>

³¹⁵ Rijksoverheid (8 juli 2022), Programma vermindering regeldruk ondernemers Regels die werken en de lasten beperken. Kamerbrief.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/07/08/programma-vermindering-regeldruk-ondernemers>

³¹⁶ In 2023 is de risico-opslag voor kleine werkgevers forfaitair en voor grote werkgevers op individueel niveau bepaald (op basis van historie). Grote werkgevers zijn veel tijd kwijt aan het administreren en controleren van de kosten vanuit het UWV. Een forfaitaire risico-opslag voor alle werkgevers (klein, middel, groot) is eenvoudiger en verlaagt de administratieve lasten, maar maakt de risico-calculatie minder specifiek. Een oplossing kan zijn om de risico-opslag aan te passen op basis van de gemiddelde sectorale uitvalslast (de gemiddelde instroom in de collectiviteit per sector). De kosten worden binnen de sector nog steeds omgeslagen, bijvoorbeeld op basis van 80% premies voor kleine werkgevers, 100% voor middelgrote en 130% voor grote werkgevers). Deze maatregel bespaart manuren bij instanties die kunnen worden ingezet voor scherpe arbeidsinspectie en eventueel voor openbaarmaking van onrechtmatigheden (waarvoor de arbeidsinspectie nu ook al bevoegdheid heeft bijvoorbeeld bij betaling loon lager dan het minimumloon). Een mogelijk effect is dat werkgevers die veel aan preventie doen evenveel premie gaan betalen als de werkgevers die dat niet doen (en daardoor meer uitval hebben). De maatregel moet dan ook gezien worden in combinatie met de rapportageplicht in 6.1. Als uitval gepubliceerd moet worden in het publieke jaarverslag dan kunnen werkgevers met elkaar vergeleken worden en ondervinden zij publieke controle op hun goede werkgeverschap.

³¹⁷ Zie Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (Geraadpleegd 28 augustus 2023), Betere regelgeving. <https://www.bedrijvenbeleidinbeeld.nl/bouwstenen-bedrijvenbeleid/regelgeving>

³¹⁸ **“In de enquête geeft 85% van de sectorfondsen aan enige mate van opleidingsactiviteiten uit te voeren op het gebied van intersectorale mobiliteit. Meestal betreft dit het aanbieden van scholingstrajecten voor zij-instromers. Door het personeelstekort richten fondsen zich hierbij op werknemers uit veel verschillende sectoren of onderzoeken ze mogelijkheden om doorstromers vanuit het buitenland binnen te halen. Ook zetten fondsen activiteiten op die gericht zijn op doorstroom, zowel binnen het bedrijf als naar andere bedrijven binnen de sector. Tot slot zetten sectorfondsen in op het begeleiden en omscholen van werknemers die de sector om verschillende**

redenen verlaten, zowel naar aanpalende sectoren als naar heel andere sectoren. (...) Bij het aanbieden van activiteiten voor intersectorale mobiliteit speelt een aantal knelpunten een rol: het ontbreken van een sectoraal actieplan, concurrentie van andere sectoren in de werving en het slechte imago van sommige sectoren. (...) Een andere conclusie van het onderzoek is ook het feit dat de meeste sectorfondsen op het gebied van intersectorale mobiliteit vooral naar de instroomkant kijken: hoe kunnen ze ervoor zorgen dat ze zij-instromers richting hun sector kunnen krijgen. Activiteiten erop gericht om werknemers te faciliteren en/of hulp te bieden om de overstap naar een andere sector te maken worden minder vaak door sectorfondsen ondernomen. Mogelijk hangt dit samen met de grootste uitdaging waar de sectorfondsen voor staan op het gebied van de veranderende arbeidsmarkt: de grote tekorten aan voldoende personeel. In die context geplaatst is de focus op het genereren van extra instroom vanuit andere sectoren te begrijpen.” ECBO (2022), Eindrapportage Vijfde Monitor O&O. Johan Coenen, Benjamin Bremer, Willem Kleinendorst, Lotte Nieuwenhuis, Meghan Rens & Wendy Wesseling. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/12/21/eindrapportage-vijfde-monitor-oo>

³¹⁹ Algemene Rekenkamer (17 mei 2023), Stimuleren arbeidsmarkt met subsidies werkt niet altijd. <https://www.rekenkamer.nl/actueel/nieuws/2023/05/17/stimuleren-arbeidsmarkt-met-subsidies-werkt-niet-altijd>

³²⁰ “Na een evaluatie van het Centraal Planbureau (CPB) is gebleken dat deze aftrek de doelgroepen niet genoeg bereikt. De regeling is minder aantrekkelijk voor mensen met een lager inkomen voor wie meer scholing juist belangrijk is. Er is altijd sprake van een eigen bijdrage in de scholingskosten van meer dan 50 procent, omdat het om fiscale aftrek met bovendien een drempel gaat. Ook geldt een verzilveringsprobleem voor mensen die te weinig inkomen hebben om de scholingsuitgaven daar volledig van af te kunnen trekken. Verder maakt de progressiviteit van belastingtarieven het voor mensen met een lager inkomen minder aantrekkelijk om scholingsuitgaven te doen dan voor mensen met een hoger inkomen. Ook de hoge drempel van 250 euro is nadelig voor lagere inkomens.” <https://www.artra.nl/nieuwsbericht/subsidies-en-fiscale-regelingen-voor-opleiding-en-ontwikkeling/>

³²¹ “Training needs are massive and require the development of a stronger culture of lifelong learning. Total public spending on training falls short of estimated requirements by EUR 1.5-1.75 billion a year.” “The budget for the individualised training scheme introduced in 2021 (STAP) is too small, does not prioritise areas of skill shortages and lacks incentives for co-financing by employers.” OECD (2023), OECD Economic Survey of the Netherlands. Executive summary 2023. <https://www.oecd.org/economy/netherlands-economic-snapshot/>

³²² NOS.nl (20 juni 2023), In Brabant werkt eigen versie van STAP-regeling wél: 'Dit kan landelijk ook'. <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2479585-in-brabant-werkt-eigen-versie-van-stap-regeling-wel-dit-kan-landelijk-ook>

³²³ VNO-NCW Brabant Zeeland (22 november 2021), VNO-NCW Brabant Zeeland: ‘miljoenen voor omscholing in Brabant een mooie stap’. <https://www.vnncwbrabantzeeland.nl/vno-ncw-brabant-zeeland-miljoenen-voor-omscholing-in-brabant-een-mooie-stap/>

³²⁴ UWV (Geraadpleegd 20 oktober 2023), Dashboard Spanningsindicator. <https://www.werk.nl/arbeidsmarktinformatie/dashboards/spanningsindicator>

³²⁵ “Huidige medewerkers om-, op- of bijscholen kan een manier zijn om geschikt personeel te vinden voor tekortfuncties. Denk daarbij niet alleen aan het scholen van vaste krachten, maar ook tijdelijk personeel en uitzendkrachten. (...) Soms is een hele opleiding niet nodig, maar kunnen werknemers die een extra certificaat halen of ervaring opdoen al een oplossing bieden. Voor de plekken van werknemers die na de scholing in een andere functie aan de slag gaan, kan misschien wel iemand geworven worden. Werknemers deze ruimte geven betekent tegelijkertijd dat zij zichzelf verder kunnen ontwikkelen en binnen het bedrijf doorgroeien (stimuleren van leren en ontwikkelen). Ook kunnen medewerkers de nieuwe functie combineren met hun oude werk (banen en taken combineren).” UWV (2023), Personeelstekorten aanpakken – 34 oplossingen voor werkgevers. https://www.werk.nl/imagesdxa/personeelstekorten-aanpakken-34-oplossingen-werkgevers_tcm95-448638.pdf

“In de zorgsector heeft bijna de helft van de 1,3 miljoen medewerkers een contract van 24 uur of minder.” Stichting Het Potentieel Pakken (Geraadpleegd 19 oktober 2023), <https://www.hetpotentieelpakken.nl/>

³²⁶ <https://devakbeweging.nl/>

³²⁷ <https://debuitenboordmotor.nl/>

³²⁸ <https://www.hetpotentieelpakken.nl/hpp-ureuitbreiding-primair-onderwijs-potentieel-pakken/>

³²⁹ **“Ensure quality control of lifelong learning programmes and prioritise sectors with the most pressing labour needs.”** OECD (2023), OECD Economic Survey of the Netherlands. Executive summary 2023. <https://www.oecd.org/economy/netherlands-economic-snapshot/>

³³⁰ Nos.nl (Geraadpleegd 28 augustus 2023), Een kwart van de jonge docenten stopt binnen vijf jaar. Waarom? <https://nos.nl/artikel/2487464-een-kwart-van-de-jonge-docenten-stopt-binnen-vijf-jaar-waarom>

³³¹ ZMT! (19 februari 2023), Voorkomen dat zorgprofessionals de zorg verlaten? Maak werk van warm welkom. <https://zmt-ziekenhuizen.nl/nl/voorkomen-dat-zorgprofessionals-de-zorg-verlaten-maak-werk-van-warm-welkom>

³³² **“Omdat het risico op kennisveroudering iedere werkende kan treffen, hoort bescherming tegen dat risico thuis in het fundament voor alle werkenden. Hoewel het risico iedere werkende kan treffen, is uit de probleemanalyse gebleken dat bepaalde groepen werkenden een groter risico lopen. Dat zijn met name lager opgeleide werkenden en werkenden die vooral op basis van flexibele contracten werken. Maatregelen moeten dus voor iedereen toegankelijk zijn, maar wel zo gericht mogelijk effect hebben. Dit kan volgens de Commissie worden bereikt door het inrichten van een individueel ontwikkelbudget. Iedere volwassene heeft een door de overheid ter beschikking gesteld ontwikkelbudget. Op die rekening staan leerrechten. Hoe hoog die leerrechten zijn, hangt af van de genoten initiële opleiding. Hoe hoger de genoten initiële opleiding, hoe lager de leerrechten die overblijven bij het betreden van de arbeidsmarkt: na het volgen van een universitaire opleiding resteren er geen of nauwelijks leerrechten, hoe lager het opleidingsniveau hoe meer leerrechten er overblijven. Op deze wijze vindt een betere allocatie plaats van opleidings- en scholingsbudgetten. Het is van belang dat het ontwikkelbudget gedurende de loopbaan van de werkende blijft worden gevuld zodat ook bij wisselingen van werk er middelen zijn om te investeren in (om)scholing en ontwikkeling. De Commissie adviseert hiertoe twee maatregelen. Ten eerste moet worden gewaarborgd dat de transitievergoeding die de werkgever verschuldigd is bij beëindiging van het dienstverband niet meer vrij kan worden aangewend, maar moet leiden tot extra leerrechten in het ontwikkelbudget. Hiermee bereikt de transitievergoeding het beoogde doel: bijdragen aan de transitie van werk naar werk. Ten tweede adviseert de Commissie door de werkgever maandelijks een percentage van de loonsom te laten storten in het ontwikkelbudget en daarnaast te bewerkstelligen dat ook het ontwikkelbudget van zelfstandigen gedurende de loopbaan blijft worden gevuld. Het ontwikkelbudget is een individueel budget waar de werkende zelf over kan beschikken en dat contractvormneutraal is: de leerrechten vervallen niet als een zelfstandige besluit ergens in dienst te treden of andersom en zijn beschikbaar voor zowel werknemers met een vast dienstverband als met een flexibel contract.”** Commissie Regulering van Werk (‘commissie Borstlap’) (23 januari 2020), In wat voor land willen wij werken. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/01/23/rapport-in-wat-voor-land-willen-wij-werken>

³³³ Ministerie van Economische Zaken (2023), Arbeidsmarktbeleid. Brief van de ministers van Economische Zaken en Klimaat, voor Klimaat en Energie, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en voor Primair en Voortgezet Onderwijs en Armoedebeleid, Participatie en Pensioenen. Tweede Kamer, vergaderjaar 2022-2023, 29.544, nr. 1173. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29544-1173.html>

³³⁴ **“Met de Omscholingsregeling wilde de minister van EZK de omscholing en doorstroming naar banen in de ICT en techniek (‘intersectorale mobiliteit’) stimuleren. De minister wilde hiermee de structurele arbeidstekorten in de ICT en techniek helpen terugdringen. De minister zag dat er vanuit de overheid weinig regelingen gericht waren op het beïnvloeden van het gedrag van werkgevers, terwijl zij wel een belangrijke rol vervullen bij intersectorale mobiliteit. Volgens de minister van EZK investeerden werkgevers onvoldoende in de scholing van werknemers uit andere sectoren, omdat zij dat te risicovol vinden. Scholing bestond tot dan toe meestal uit bijscholing van werknemers die al een baan in de ICT of techniek hadden. De minister van EZK verwachtte dat werkgevers door de subsidie wel eerder werknemers zouden aannemen die eerst nog omscholing nodig hadden voor beroepen in de tekortsectoren ICT en techniek. Werkgevers met vacatures in de ICT of techniek konden de subsidie aanvragen. De subsidie was eenmalig een vast bedrag van € 3.750 en dekte maximaal 50% van de kosten. De werkgever moest hiervoor de nieuwe medewerker in dienst nemen voor minimaal de periode van het omscholingstraject en een periode van 6 maanden na succesvolle afronding hiervan. De werknemer moest uit een ander beroepssegment5 afkomstig zijn dan het nieuwe beroep. (...) Zowel in 2021 als in 2022 zijn veel minder subsidies verstrekt dan beoogd. In 2021 maar 1% van de doelstelling en in 2022 6% van de doelstelling. De Omscholingsregeling heeft hierdoor nauwelijks een bijdrage geleverd aan het oplossen van een groot maatschappelijk probleem, namelijk het terugdringen van de personeelstekorten in en doorstroom naar de ICT en techniek.”** <https://www.rekenkamer.nl/onderwerpen/verantwoordingsonderzoek/documenten/rapporten/2023/05/17/resultaten-verantwoordingsonderzoek-2022-ministerie-van-economische-zaken-en-klimaat>

³³⁵ Algemene Rekenkamer (17 mei 2023), Stimuleren arbeidsmarkt met subsidies werkt niet altijd. <https://www.rekenkamer.nl/actueel/nieuws/2023/05/17/stimuleren-arbeidsmarkt-met-subsidies-werkt-niet-altijd>

³³⁶ **“Van alle werkenden geeft 31% aan nooit een cursus te hebben gevolgd. Vooral de kansen op het gebied van informeel leren (leren door te doen of leren van collega’s) worden nog onvoldoende benut. Er worden te weinig activiteiten ondernomen om informeel leren te stimuleren. Dat is zorgwekkend omdat maar liefst 91% van de tijd die volwassenen besteden aan leren informeel leren betreft.”** Minister Van Gennip (SZW) en minister Wiersma (Primair en Voortgezet Onderwijs) (23 september 2022), Kamerbrief over beleidslijnen Leven Lang Ontwikkelen. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-a1acc790515d2f2fa6b22f5e4c4eca9b0c4f38ab/pdf>

³³⁷ Starink, Bastiaan (31 juli 2023), CSRD-richtlijn biedt kans in krappe arbeidsmarkt. Fd opinie. <https://fd.nl/opinie/1483307/csrd-richtlijn-biedt-kans-in-krappe-arbeidsmarkt>

³³⁸ Coffman, Quinn (31 juli 2023), ‘Bidenomics’ ties social conditionalities to industrial policy, but EU hasn’t followed suit. Euractiv. <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/bidenomics-ties-social-conditionalities-to-industrial-policy-but-eu-hasnt-followed-suit/>

³³⁹ U.S. Department of Labor (Geraadpleegd 22 augustus 2023), Prevailing Wage and the Inflation Reduction Act. <https://www.dol.gov/agencies/whd/IRA>

³⁴⁰ **“The IRS Notice also explains that taxpayers must keep records sufficient to establish, among other things, the amount of any credit or deduction claimed. Thus, for purposes of showing compliance with the IRA's prevailing wage provisions, the taxpayer must maintain records that are sufficient to establish that the taxpayer and the taxpayer's contractor and subcontractor paid wages not less than such prevailing wage rates. The U.S. Department of Labor provides that said records could include documentation identifying the applicable wage determination, the laborers and mechanics who performed construction work on the facility, the classifications of work they performed, their hours worked in each classification and the wage rates paid for the work.”** Hart, Marcey (et al.) (4 mei 2023), Inflation Reduction Act of 2022: Prevailing Wage and Apprenticeship Provisions. Holland & Knight. <https://www.hklaw.com/en/insights/publications/2023/05/inflation-reduction-act-of-2022-prevailing-wage>

³⁴¹ **“The IRA is designed to accelerate the development and deployment of clean energy technology that will allow the United States to do its part to help avoid the disastrous effects of climate change. But importantly, making such investments in our manufacturing sector can increase economic returns for economically disadvantaged or struggling communities when the associated job creation occurs within those communities. Such investments help promote equity goals by raising wages in lower-wage communities, and there is also evidence that investment policies enacted in distressed job markets have the highest “bang for the buck.”[3] In fact, for these reasons, the IRA includes important place-based bonuses for locating certain clean energy generation investments in low-income and high-unemployment areas.”** U.S. Department of the Treasury (16 augustus 2023), The Inflation Reduction Act and U.S. Business Investment. <https://home.treasury.gov/news/featured-stories/the-inflation-reduction-act-and-us-business-investment>

³⁴² Ministerie van Financiën (30 juni 2023), Ambtelijk rapport Aanpak fiscale regelingen Kansen voor lagere belastingtarieven, betere fiscale regelingen en een begrijpelijker en eenvoudiger stelsel. [https://open.overheid.nl/documenten/3da70b0e-9ec0-4619-a4eb-d01bc0198a05/file#:~:text=In%202023%20is%20het%20budgettaire,steeds\)%20het%20maatschappelijk%20belang%20dienen.](https://open.overheid.nl/documenten/3da70b0e-9ec0-4619-a4eb-d01bc0198a05/file#:~:text=In%202023%20is%20het%20budgettaire,steeds)%20het%20maatschappelijk%20belang%20dienen.)

³⁴³ Aangenomen op 6 juli 2023. Tweede Kamer der Staten-Generaal (Geraadpleegd 22 augustus 2023), Tijdelijke wet Klimaatfonds. <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorstel&gry=wetsvoorstel%3A36274>

³⁴⁴ Eventueel kan voor kleinere organisaties tussen de 100 en 250 werknemers elke 3 jaar een beperkte rapporteringsplicht verplicht worden, zoals voorzien bij de Europese transparantie regels. Europees Parlement (Geraadpleegd 22 augustus 2023), Binding pay transparency measures. Legislative train schedule. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-push-for-european-democracy/file-binding-pay-transparency-measures>

³⁴⁵ **“On 5 January 2023, the Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) entered into force. (...) Companies subject to the CSRD will have to report according to European Sustainability Reporting Standards (ESRS). The standards were developed by the EFRAG, previously known as the European Financial Reporting Advisory Group, an independent body bringing together various different stakeholders. (...) The new rules will ensure that investors and other stakeholders have access to the information they need to assess the impact of companies on people and the environment and for investors to assess financial risks and opportunities arising from climate change and other sustainability issues. (...) The rules introduced by the Non-Financial Reporting Directive (NFRD) remain in force until companies have to apply the new rules of the CSRD. Under the NFRD, large companies have to publish information related to environmental matters, social matters and treatment of employees, respect for human**

rights, anti-corruption and bribery, diversity on company boards (in terms of age, gender, educational and professional background).” Europese Commissie (Geraadpleegd 22 augustus 2023), Corporate sustainability reporting. https://finance.ec.europa.eu/capital-markets-union-and-financial-markets/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en

“Companies will have to start reporting under ESRS according to the following timetable: - Companies previously subject to the Non-Financial Reporting Directive (NFRD) (large listed companies, large banks and large insurance undertakings – all if they have more than 500 employees), as well as large non-EU listed companies with more than 500 employees: financial year 2024, with first sustainability statement published in 2025. - Other large companies, including other large non-EU listed companies: financial year 2025, with first sustainability statement published in 2026. - Listed SMEs, including non-EU listed SMEs: financial year 2026, with first sustainability statements published in 2027. However, listed SMEs may decide to opt out of the reporting requirements for a further two years. The last possible date for a listed SME to start reporting is financial year 2028, with first sustainability statement published in 2029. In addition, non-EU companies that generate over EUR 150 million per year in the EU and that have in the EU either a branch with a turnover exceeding EUR 40 million or a subsidiary that is a large company or a listed SME will have to report on the sustainability impacts at the group level of that non-EU company as from financial year 2028, with first sustainability statement published in 2029. Separate standards will be adopted specifically for this case.” Europese Commissie (Geraadpleegd 22 augustus 2023), Questions and Answers on the Adoption of European Sustainability Reporting Standards. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_4043

“49. The undertaking shall describe key characteristics of employees in its own workforce. (...) (a) a report of the total number of: i. employees, and a breakdown by country for countries in which the undertaking has 50 or more employees; ii. permanent employees, and a breakdown by gender; iii. temporary employees, and a breakdown by gender; iv. non-guaranteed hours employees, and a breakdown by gender; v. full-time employees, and a breakdown by gender; vi. part-time employees, and a breakdown by gender; For each of the items required by (a) ii. to (a) vi. the undertaking shall also provide a breakdown by country for those countries in which 10% or more of the undertaking’s employees are located. a description of the methodologies and assumptions used to compile the data, including whether the numbers are reported: i. in headcount, full-time equivalent (FTE), or using another methodology; and ii. at the end of the reporting period, as an average across the reporting period, or using another methodology. (c) the provision of contextual information necessary to understand the data; (d) a description of significant fluctuations in the number of employees during the reporting period and between the current and the previous reporting period; (e) a cross-reference of the information reported under (a) i. above and the average number of employees to the most representative number in the financial statements.”

“52. The undertaking shall describe key characteristics of non-employee workers in its own workforce. (a) a report of the total number of non-employee workers in own workforce, i.e. either individuals with contracts with the undertaking to supply labour (“self-employed workers”) or workers provided by undertakings primarily engaged in “employment activities” (NACE Code N78), including a description of: i. the most common types of workers and their relationship with the undertaking; ii. the type of work they perform; (b) an explanation of the methodologies and assumptions used to compile the data, including whether the number of in own workforce is reported: i. in headcount, full-time equivalent (FTE), or using another methodology; ii. at the end of the reporting period, as an average across the reporting period, or using another methodology; (c) a description of significant fluctuations in the number of non-employee workers in the undertaking’s own workforce during the reporting period and between the current and the previous reporting period;”

“55. The undertaking shall disclose the extent to which training, and development is provided to its own workforce. (a) the percentage of own workers that participated in regular performance and career development reviews for each employee category; (b) the average number of training hours per person in own workforce by employee category and gender; and (c) average expenses on training per full-time equivalent (FTE) for the reporting year. In addition, the undertaking shall reconcile the total expenses included in the numerator of this ratio with the most representative amount recorded in the financial statements.” “70. The undertaking shall disclose information on the remuneration of its lowest-paid own workers.” “75. The undertaking shall disclose the percentage of its own workers eligible for social security.” “82. The undertaking shall disclose the ratio between the compensation of its highest paid individual and the median compensation for its employees.” “91. The undertaking shall disclose the percentage of persons with disabilities amongst its own workforce.” “94. The undertaking shall disclose information on benefits which are standard for fulltime permanent employees but are not provided to employees with temporary, parttime and non-guaranteed hour contracts.” EFRAG (April 2022), ESRS1 Own workforce. Exposure draft. https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FsiteAssets%2FESRS_S1.pdf

³⁴⁶ **“Group 1: +/- 9,400 companies - 500+ employees and net EUR 150 million+ turnover worldwide. Group 2: +/- 3,400 companies in high-impact sectors. - 250+ employees and net EUR 40+ million turnover worldwide, and operating in defined high impact sectors, e.g. textiles, agriculture, extraction of minerals. For this group, the rules start to apply two years later than for group 1.”** European Parliament (Geraadpleegd 22 augustus 2023), Legislative proposal on Corporate Sustainability Due Diligence. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-an-economy-that-works-for-people/file-legislative-proposal-on-sustainable-corporate-governance>

Annex 1: **“Violation of the right to enjoy just and favourable conditions of work including a fair wage, a decent living, safe and healthy working conditions and reasonable limitation of working hours in accordance with Article 7 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights;”** Europese Commissie (23 februari 2022), ANNEX to the proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2022:71:FIN>

³⁴⁷ Europese Commissie (Geraadpleegd 23 augustus 2023), Sustainable finance – environmental, social and governance ratings and sustainability risks in credit ratings. Call for evidence for an impact assessment. https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/13330-Sustainable-finance-environmental-social-and-governance-ratings-and-sustainability-risks-in-credit-ratings_en

Europees Parlement (Geraadpleegd 22 augustus 2023), Environmental, Social and Governance (ESG) rating activities: Commission proposal for a Regulation on their transparency and integrity. Legislative train schedule. [Environmental, Social and Governance \(ESG\) rating activities: Commission proposal for a Regulation on their transparency and integrity](#)

³⁴⁸ **“The proposal does not oblige Member States to set minimum wages by law nor does it set the level of minimum wages. It seeks to ensure that minimum wages are set at an adequate level, and each worker can earn a decent living in the European Union.”** Europees Parlement (Geraadpleegd 22 augustus 2023), Fair minimum wages for workers in the European Union. Legislative train schedule. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-employment-and-social-affairs-empl/file-fair-minimum-wages?sid=6101>

³⁴⁹ **“Employees would have a right to ask their employer for sex-disaggregated information on the average pay of other workers doing the same work or work of equal value. Employers with at least 250 employees would have to report on their gender pay gap and carry out a pay assessment if the gap exceeds 5% and cannot be justified.”** Europees Parlement (Geraadpleegd 22 augustus 2023), Binding pay transparency measures. Legislative train schedule. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-new-push-for-european-democracy/file-binding-pay-transparency-measures>

“The pay transparency directive also recognises people identifying as non-binary, which is the first time in the history of EU legislation. (...) Reporting: Companies with at least 100 employees will have to publish and submit information on the gender pay gap in their organisation. Companies with at least 250 employees will have to report annually; companies with 150-249 employees will have to report every three years; and companies with 100-149 employees will have to report every three years starting five years after the transposition of the directive into national legislation.” KPMG (European Union – Directive on Gender Pay Gap Adopted. GMS Flash Alert 2023-081.

“The concept of ‘pay’ includes salary and any other consideration, whether in cash or in kind, which the workers receive directly or indirectly (‘complementary or variable components’), in respect of their employment from their employer. This includes any additional benefits such as bonuses, overtime compensation, travel facilities (including cars provided by the employer and travel cards), housing allowances, compensation for attending training, payments in case of dismissal, statutory sick pay, statutory required compensation and occupational pensions. It should include all elements of remuneration due by law or collective agreement.” Europese Commissie (4 maart 2023), Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL to strengthen the application of the principle of equal pay for equal work or work of equal value between men and women through pay transparency and enforcement mechanisms {SEC(2021) 101 final} - {SWD(2021) 41 final} - {SWD(2021) 42 final}. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2021/0093/COM_COM\(2021\)0093_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2021/0093/COM_COM(2021)0093_EN.pdf)

³⁵⁰ AFM (Geraadpleegd 23 augustus 2023), Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR). <https://www.afm.nl/nl-nl/sector/themas/duurzaamheid/sfdr>

³⁵¹ Sociale indicatoren onder anderen: **“1. Investments in companies without workplace accident prevention policies 2. Rate of accidents 3. Number of days lost to injuries, accidents, fatalities or illness (...) 8. Excessive CEO pay ratio. (...) Indicators applicable to investments in sovereigns and supranationals (...) 18. Average income inequality score”.** De Excessive CEO pay ratio is omschreven als: **“Average ratio within investee companies of the annual total compensation for the highest compensated individual to**

the median annual total compensation for all employees (excluding the highest-compensated individual)". Average income inequality score, bij investeringen in overheden en supranationale organisaties: **"The distribution of income and economic inequality among the participants in a particular economy including a quantitative indicator explained in the explanation column"** Europese Commissie (6 april 2022), Annex 1 principal adverse sustainability impacts statement.

https://www.eiopa.europa.eu/publications/principal-adverse-impact-and-product-templates-sustainable-finance-disclosure-regulation_en

³⁵² Lewis, Ian (9 augustus 2022), Social taxonomy could prove a step too far for EU. Impactinvestor.com. <https://impact-investor.com/social-taxonomy-could-prove-a-step-too-far-for-eu/>

Het Platform on Sustainable Finance adviseerde in 2022 onder anderen het volgende: **"While most economic activities have detrimental impacts on the environment, most economic activities such as the creation of decent jobs, paying taxes and production of socially beneficial goods and services can be considered inherently socially beneficial. A social taxonomy has to distinguish between such inherent benefits and additional social benefits that directly contribute to the realisation of human rights such as improving access to quality healthcare or ensuring decent jobs. (...) While keeping these differences in mind, the suggested structure of the social taxonomy employs the following structural aspects of the environmental taxonomy: (i) the development of social objectives; (ii) types of substantial contributions; (iii) 'do no significant harm' (DNSH) criteria; and (iv) minimum safeguards. (...) The suggested structure of a social taxonomy therefore consists of three objectives, each of which addresses a different group of stakeholders: decent work (including for value-chain workers); adequate living standards and wellbeing for end-users⁶; inclusive and sustainable communities and societies. (...) Sub-objectives to these three objectives will ensure that various aspects integral to these objectives can be addressed. These aspects include: health and safety; healthcare; housing; wages; non-discrimination; consumer health; and communities' livelihoods."** Platform on Sustainable Finance (February 2022), Final Report on Social Taxonomy. https://finance.ec.europa.eu/system/files/2022-08/220228-sustainable-finance-platform-finance-report-social-taxonomy_en.pdf

³⁵³ **"Employee wages and benefits. An organization can calculate employee wages and benefits as total payroll (including employee salaries and amounts paid to government institutions on behalf of employees) plus total benefits (excluding training, costs of protective equipment or other cost items directly related to the employee's job function). Amounts paid to government institutions on behalf of employees can include employee taxes, levies, and unemployment funds. Total benefits can include: regular contributions, such as to pensions, insurance, company vehicles, and private health; other employee support, such as housing, interest-free loans, public transport assistance, educational grants, and redundancy payments."** GRI (2023), Consolidated Set of the GRI Standards. <https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/gri-standards-english-language/>

"Taxes withheld and paid on behalf of employees refer to taxes withheld by the organization from employee remuneration to be paid to the tax authorities. These can include income taxes, payroll taxes, and social security contributions." GRI (2019), GRI 207: Tax 2019 <https://www.globalreporting.org/standards/media/2482/gri-207-tax-2019.pdf>

³⁵⁴ **"Technische schuld duidt op een situatie die is ontstaan, doordat er onvoldoende tijd is gestoken in het op orde brengen van de techniek. De technische schuld van de Belastingdienst is sinds 2018 gehalveerd van 52 procent van het aantal systemen naar 26 procent in 2022. Een aantal grote systemen moet nog worden gemoderniseerd. De modernisering is complex en wordt daarom in kleinere stappen uitgevoerd, zodat er meer grip ontstaat op deze projecten."** Staatssecretaris Van Rij (Fiscaliteit en Belastingdienst) (20 februari 2023), Kamerbrief over ICT Belastingdienst. Ministerie van Financiën.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/10/31/kamerbrief-over-ict-belastingdienst>

Stokmans, Derk en Vermeulen, Stefan (21 februari 2023), Ict-problemen bij de Belastingdienst maken kabinetsbeleid onuitvoerbaar. NRC.

<https://www.nrc.nl/nieuws/2023/02/21/kabinetsbeleid-loopt-nu-al-vast-door-ict-problemen-bij-de-belastingdienst-a4157682>

³⁵⁵ Rijksoverheid (20 februari 2023), ICT Belastingdienst verbetert, stabiliteit blijft nodig. Nieuwsbericht. <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/02/20/ict-belastingdienst-verbetert-stabiliteit-blijft-nodig>

³⁵⁶ Stokmans, Derk en Vermeulen, Stefan (15 februari 2023), Overheidsfinanciën in gevaar door sterk verouderde ict van Belastingdienst. NRC.

<https://www.nrc.nl/nieuws/2023/02/15/overheidsfinancien-in-gevaar-door-verouderde-ict-van-fiscus-a4157264>

³⁵⁷ Staatssecretaris Van Rij (Fiscaliteit en Belastingdienst) (20 februari 2023), Kamerbrief over ICT Belastingdienst. Ministerie van Financiën.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/10/31/kamerbrief-over-ict-belastingdienst>

Monterie, Alfred (6 september 2022), Fiscus ziet groot aantal ict'ers onverwacht vertrekken. <https://www.computable.nl/artikel/nieuws/overheid/7407576/250449/fiscus-ziet-groot-aantal-icters-onverwacht-vertrekken.html>

³⁵⁸ Belastingdienst (2022), Stand van de Uitvoering van de Belastingdienst 2022. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-d944f16471ca1f499f1eedd433fa56707ce5289f/pdf>

NRC (15 december 2022), Belastingdienst heeft komende jaren meer dan tienduizend nieuwe werknemers nodig. <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/12/15/belastingdienst-heeft-komende-jaren-meer-dan-tienduizend-nieuwe-medewerkers-nodig-a4151641>

³⁵⁹ Ministerie van Economische Zaken (2023), Arbeidsmarktbeleid. Brief van de ministers van Economische Zaken en Klimaat, voor Klimaat en Energie, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en voor Primair en Voortgezet Onderwijs en Armoedebeleid, Participatie en Pensioenen. Tweede Kamer, vergaderjaar 2022-2023, 29.544, nr. 1173. <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-29544-1173.html>

³⁶⁰ **“Het budget van de ICT-organisatie van de Belastingdienst bedraagt in 2023 € 860 mln. Een kleine 60 procent hiervan is bestemd voor personele uitgaven. De resterende 40% wordt besteed aan voornamelijk ICT- infrastructuur, ICT-licenties en ICT-uitbestedingen.”** Staatssecretaris Van Rij (Fiscaliteit en Belastingdienst) (20 februari 2023), Kamerbrief over ICT Belastingdienst. Ministerie van Financiën. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/10/31/kamerbrief-over-ict-belastingdienst>

³⁶¹ Zo constateerde ook de Tijdelijke commissie uitvoeringsorganisaties in 2021 en de Staat van de uitvoering 2022. Tijdelijke commissie uitvoeringsorganisaties (TCU) (2021), Klem tussen balie en beleid. https://www.tweedekamer.nl/sites/default/files/atoms/files/20210225_eindrapport_tijdelijke_commissie_uitvoeringsorganisaties.pdf
Stuurgroep van de Staat van de Uitvoering (2023), Staat van de uitvoering Special 2023. Inspiratie uit het buitenland. <https://staatvandeuitvoering.nl/app/uploads/2023/06/230620-SvdU-Special-Internationaal-interactief-v03.pdf>

³⁶² Andersson Elffers Felix (5 mei 2021), Van idee tot en met uitvoeringstoets Doorontwikkeling van samenspel tussen beleid en uitvoering in beleidsontwikkeling. Rapport voor het ministerie van Financiën. https://www.eerstekamer.nl/eu/overig/20211203/van_idee_tot_en_met/document3/f=/vloilcu57wzf_opgemaakt.pdf

³⁶³ Voor belastinguitgaven bestaat een Toetsingskader Fiscale regelingen, waarmee kan worden afgewogen of (de intensivering van) een fiscale maatregel al dan niet de voorkeur heeft. Ministerie van Financiën (2023), Rijksbegrotingvoorschriften 2023. Model 4.55 - Toetsingskader fiscale regelingen. <https://rbv.rijksfinancien.nl/modellen/2021/overig/4.55>

Invoeringstoets bij nieuwe belastingbeleid: Belastingdienst (2022), Stand van de Uitvoering van de Belastingdienst 2022. <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-d944f16471ca1f499f1eedd433fa56707ce5289f/pdf> en Kenniscentrum voor beleid en regelgeving (Geraadpleegd 25 september 2023), Invoeringstoets. <https://www.kcbr.nl/themas/themas-z/invoeringstoets>

³⁶⁴ Synoptek (27september 2018), Brownfield vs. Greenfield Development: What's the Difference in Software? <https://synoptek.com/insights/it-blogs/greenfield-vs-brownfield-software-development/#:~:text=Greenfield%20software%20development%20refers%20to,with%20no%20restrictions%20or%20dependencies>

³⁶⁵ IRS (9 oktober 2020), IRS adds QR technology to key balance due notices to help taxpayers. <https://www.irs.gov/newsroom/irs-adds-qr-technology-to-key-balance-due-notices-to-help-taxpayers>

³⁶⁶ OECD (28 september 2022), Tax Administration 3.0 and Electronic Invoicing Initial Findings. <https://www.oecd.org/finance/tax-administration-3-0-and-electronic-invoicing-2ffc88ed-en.htm>

³⁶⁷ Stuurgroep van de Staat van de Uitvoering (2023), Staat van de uitvoering Special 2023. Inspiratie uit het buitenland. <https://staatvandeuitvoering.nl/app/uploads/2023/06/230620-SvdU-Special-Internationaal-interactief-v03.pdf>

³⁶⁸ Minimumtarieven vennootschapsbelasting: Rijksoverheid (31 mei 2023), Nederland loopt in Europa voorop met de implementatie van het wetsvoorstel Wet minimumbelasting 2024 (Pijler 2). <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2023/05/31/nederland-loopt-in-europa-voorop-met-de-implementatie-van-het-wetsvoorstel-wet-minimumbelasting-2024-pijler-2>, Btw: Ministerie van Financiën (3 juni 2022), Fiscale beleids- en uitvoeringsagenda. Bijlage 5 – Beleidsruimte btw-tarievenrichtlijn. Kamerstuk. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/06/03/bijlage-5-beleidsruimte-btw-tarievenrichtlijn>,

energiebelastingen: Europese Raad (Geraadpleegd 25 augustus 2023), Infographic - Fit for 55: de EU herzielt de energiebelasting. <https://www.consilium.europa.eu/nl/infographics/fit-for-55-energy-taxation/>

³⁶⁹ Nederlandse Emissieautoriteit (24 januari 2023), Nederland verdient voor het eerst meer dan 1 miljard euro aan verkoop CO₂-rechten. <https://www.emissieautoriteit.nl/actueel/nieuws/2023/01/24/nederland-verdiend-voor-het-eerst-meer-dan-1-miljard-euro-aan-verkoop-co2-rechten#:~:text=In%202021%20leverde%20de%20verkoop,d%20gemiddeld%20bijna%2080%20euro>

³⁷⁰ Ministerie van Financiën (Geraadpleegd 25 augustus 2023), Voorjaarsnota. 5.1 Inkomstenkader besluitvorming. <https://www.rijksfinancien.nl/voorjaarsnota/2023/1731906>
De gratis emissierechten voor de luchtvaart worden vanaf 2026 geleidelijk afgeschaft. Ook dit levert additionele veilingopbrengsten op, maar die worden ingezet om innovatie in de sector te ondersteunen. Europees Parlement (4 mei 2023), Minder uitstoot door vliegtuigen en schepen: EU-maatregelen toegelicht. <https://www.europarl.europa.eu/news/nl/headlines/society/20220610STO32720/minder-uitstoot-door-vliegtuigen-en-schepen-eu-maatregelen-toegelicht>

³⁷¹ Nederlandse Emissieautoriteit (Geraadpleegd 25 augustus 2023), Algemene informatie ETS-2. <https://www.emissieautoriteit.nl/onderwerpen/algemeen-ets-2>

³⁷² European Commission (20 juni 2023), Questions and Answers: An adjusted package for the next generation of own resources. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_3329

³⁷³ **“Population ageing and an increase in non-standard work may reduce the ability of labour taxation to generate the same revenues as today. (...) Behavioural taxes, such as environmental and health taxes, continue to be of growing importance for EU tax policies. Well-designed environmental taxes help to support the green transition by sending the right price signals, as well as implementing the polluter pays principle¹⁸. They also generate revenue that could compensate some of the needed labour tax cuts.”** Euromonitor (18 mei 2021), COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL. Business Taxation for the 21st Century Explanatory Memorandum to COM(2021)251. https://www.euromonitor.eu/9353000/1/j4nvhdjdk3hydza_j9vvik7m1c3gyxp/vlixnjb29kzx

³⁷⁴ Europese Commissie (Geraadpleegd 25 augustus 2023), On the road to 2050: A tax mix for the future. https://taxation-customs.ec.europa.eu/road-2050-tax-mix-future_en

³⁷⁵ The Ex'tax Project (et al.) (2021), Deltaplan Belastingen voor een Circulaire en Sociale Economie. Routekaart 2021-2030. <https://ex-tax.com/wp-content/uploads/2021/01/Extax-rapport-Deltaplan-Belastingen-voor-een-Circulaire-en-Sociale-Economie-def.pdf>

³⁷⁶ **“De EB is in Nederland op 1 januari 1996 ingevoerd. Beoogd werd met het invoeren van een zogenaamde ‘regulerende energiebelasting’ een financiële prikkel te geven tot energiebesparing, waardoor ook de met het energiegebruik samenhangende emissies zouden afnemen. De EB paste daarmee in het beleid gericht op het vergroten van de inzet van marktconforme instrumenten en het beter tot uitdrukking brengen van de maatschappelijke kosten van milieubelastende activiteiten. Daarnaast kende de EB ook een budgettair doel in de vorm van een tweede oogmerk ‘vergroenen van belastingen’. De EB paste in het beleid om te komen tot een verschuiving van de belasting- en premiedruk op inkomen uit arbeid naar belastingheffing op milieubelastende activiteiten. Daarmee droeg de EB bij aan de reeds in gang gezette fiscale vergroening met grondslagen als brandstoffen, afvalstoffen en grondwateronttrekking. De opbrengsten zijn in 1996 zoveel mogelijk teruggesluisd naar degenen die als gevolg van de belasting rechtstreeks met een lastenverhoging werden geconfronteerd. In 1996 ging het primair om kleinverbruikers met terugsluismaatregelen via de inkomsten-, loon- en vennootschapsbelasting. Als belangrijkste instrument is gekozen voor een verlaging van het tarief van de eerste schijf van de inkomstenbelasting met 0,6%-punt voor gezinnen³.”** CE Delft (Evaluatie van de energiebelasting. Terugkijken (1996-2019) en vooruitzien (2020-2030). https://ce.nl/wp-content/uploads/2021/04/CE_Delft_200356_Evaluatie_van_de_energiebelasting_Def-final.pdf

³⁷⁷ **“The goal is for the Dutch economy to be completely circular by 2050. By 2030 the consumption of primary raw materials should have been reduced by half.”** Government of the Netherlands (Geraadpleegd 25 augustus 2023), <https://www.government.nl/topics/circular-economy/circular-dutch-economy-by-2050>

³⁷⁸ <https://www.financeministersforclimate.org/>

³⁷⁹ <https://www.oecd.org/climate-change/inclusive-forum-on-carbon-mitigation-approaches/>

³⁸⁰ Het kabinet van Premier de Croo (de regering-Vivaldi) heeft de taxshift in het regeerakkoord staan en werkte de afgelopen jaren aan een pakket van €6 miljard inclusief harmonisering van de btw-tarieven en verlaging van de lasten op werk. Minister van Financiën Vincent van Peteghem heeft dit jaar geen overeenstemming kunnen verwerven over de hervorming. Van Peteghem, Vincent (19 juli 2023), Een bredere fiscale hervorming: toelichting. Toespraak. <https://vanpeteghem.belgium.be/nl/een-bredere-fiscale-hervorming-toelichting>

Dujardin, Deter (12 mei 2023), Van Peteghem gaat met regio's praten over taxshift. De Tijd. <https://www.tijd.be/politiek-economie/belgie/algemeen/van-peteghem-gaat-met-regio-s-praten-over-taxshift/10467574.html>

Heynderickx, Lisa en Van Eenhooge, Els (11 april 2023), First phase broader taxation reform: what's on the table? Vandelanotte. <https://www.vandelanotte.be/en/news/1164>

³⁸¹ Denemarken heeft een Green Tax Reform expert groep ingesteld om de regering te adviseren over beprijzing van CO2 en mogelijke terugsluismaatregelen. Expert Group for a Green Tax Reform (February 2022), Green Tax Reform. First interim report from Ekspertgruppen for en Grøn skattereform (Expert Group for a Green Tax Reform). <https://www.skm.dk/media/13984/green-tax-reform.pdf>

³⁸² De Franse regering stelt jaarlijks een groen budget op en heeft de afgelopen jaren maatregelen genomen om de lasten op arbeid te verlagen en groene belastingen te verhogen. De regering is van plan belastingopbrengsten te genereren via transport belastingen en verlaging van fossiele subsidies en zoekt steun voor een Europese minimumprijs voor vliegtickets en een internationale CO₂-prijs voor de scheepvaart.

“Recent reforms have delivered some improvements to cost-competitiveness, mainly by reducing the cost of labour. Cost-competitiveness has been supported by a number of fiscal measures in recent years. They include the permanent cut in social contributions since 2019 (to replace the previously existing tax credit on competitiveness and employment, CICE), the permanent EUR 10 billion reduction in production tax (0.4% of GDP), the halving of the tax on the value-added of enterprises, mainly targeted to the industry, the support to apprenticeship contracts and the successive cuts in the corporate income tax. Some of these measures addressed long-lasting country-specific recommendations issued to France by the Council. These measures are deemed to have reduced the fiscal burden on labour and contributed to the recently dynamic employment performance, especially among the low skilled, and to a reduction of the unemployment rate that is underway. The slowdown in labour productivity, partly due to the employment dynamism, should gradually gain momentum as the labour market assimilates these reforms.” European Commission (2023), In-Depth Review for France, Commission staff working document (COM(2023) 633 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023SC0633>

Albers, Maarten (19 september 2023), Frankrijk zoekt steun voor Europese minimumprijs voor vliegtickets. De Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/buitenland/frankrijk-zoekt-steun-voor-europese-minimumprijs-voor-vliegtickets~bc042ef8/>

The Economic Times (19 juni 2023), France to push shipping carbon tax at finance summit. https://economictimes.indiatimes.com/small-biz/trade/exports/insights/france-to-push-shipping-carbon-tax-at-finance-summit/articleshow/101096226.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst

Irish, John (23 juni 2023), Shipping emissions tax plan backed by some 20 countries at Paris summit. Reuters. <https://www.reuters.com/sustainability/shipping-emissions-tax-plan-backed-by-some-20-countries-paris-summit-2023-06-23/>

BNNBloomberg (12 september 2023), France to Tax Excess Profits of Toll Road Operators in 2024. <https://www.bnnbloomberg.ca/france-to-tax-excess-profits-of-toll-road-operators-in-2024-1.1970106>

Grégoire-Marchand, Pauline en Adam, Marine (15 juni 2023), The green budget in France: from an informative report to a decision-making tool. PowerPoint presentation. French Budget Directorate. https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2023-06/6.%20France_Geen%20Budgeting.pdf

Eichbergerkai, Saša (et al.) (28 juni 2023), Budgeting for Climate Action: Lessons from Austria, France, and the European Union. Worldbank. <https://blogs.worldbank.org/europeandcentralasia/budgeting-climate-action-lessons-austria-france-and-european-union>

“Specifically, the 2019 reform that was completed last year adjusted rules to calculate and accumulate benefits, tightened eligibility, introduced degressivity for higher incomes, and a modulation of employers’ unemployment contribution rate under a new bonus-malus system that penalizes excessive use of short-term contracts. Building on this, a recently enacted law¹¹ extends the application of the reform that was set to expire on November 1 until end-2023 and introduces counter cyclicity in unemployment benefits (to be regulated by an upcoming decree and effective from February). The government envisages varying benefit duration with the level and change in the unemployment rate as a proxy for labor market conditions, with a 25 percent reduction in the maximum duration when the unemployment rate is below 9 percent and its quarterly rate of increase is below 0.8 ppts.¹² It also tightens eligibility for workers who voluntarily resign and for workers on fixed-term contracts who repeatedly refuse permanent contracts. After negotiations social partners on the governance of unemployment insurance, the new rules should apply from 2024. While the reform will reduce labor market disincentives by shortening the duration when the labor market is relatively tight, there is scope to further revisit the level and duration of benefits, which remain relatively high.” Ruxandra Teodoru, Lulia en Vermeulen, Ruud (28 februari 2023), Spending Efficiency and Reforms: France. IMF.

<https://www.elibrary.imf.org/view/journals/018/2023/014/article-A001-en.xml>

³⁸³ Staatssecretaris Sven Giegold van het Duitse ministerie voor Economische zaken en Klimaatactie heeft zijn steun uitgesproken voor coalitievorming rond de taxshift. Duitsland heeft zich aangesloten bij de Global Carbon Pricing Challenge geïnitieerd door Canada. Deze groep zet zich in voor CO₂-beprijzing en gebruik van opbrengsten voor duurzame ontwikkeling en steun aan kwetsbare sectoren en huishoudens. **“First, I would like to say that the Ex’tax shift report demonstrates convincingly the benefits of a green taxshift. At the same time, the more ecological orientation of the tax system can provide positive incentives for sustainable investments, and facilitate, if well done, socially just changes, as well as supporting our industry. In Europe we cannot afford any longer not to reap the benefits of an active, just and green tax agenda because of institutional barriers. The common market remains incomplete without effective tax cooperation. The German Chancellor Scholz made very much clear in his big Europe speech in Prague that we would like to overcome the unanimity obstacle in the area of tax policy, as in foreign affairs and defence. (...) Because it is possible that a group of member states starts to cooperate and at the same time in the framework of this, I would say fiscal cooperation framework, to vote in majority vote. And the treaty allows this, and this may be a route in order to overcome the long-term obstacle to have an effective and just and green tax system in Europe. Which will then of course lead to increased pressure on everyone to be more cooperative. I think this is the possible route which is worth discussing. And this is also what you could hear in the Chancellor’s speech in Prague.”** Staatssecretaris Sven Giegold (Duits ministerie voor Economische zaken en Klimaatactie) (28 november 2023), Contribution at The Tax Symposium 2022. Panel Discussion 2: The role of taxation in supporting EU energy autonomy and sustainable growth. https://taxation-customs.ec.europa.eu/road-2050-tax-mix-future/eu-tax-symposium_en#recordings

“Launched at COP26, the Global Carbon Pricing Challenge calls for a partnership of carbon pricing champions from around the world to expand the use of carbon pricing by strengthening existing systems and supporting emerging ones. The Challenge also creates a forum for dialogue and coordination to better understand policy design choices and to support other countries in adopting carbon pricing.” Government of Canada (Geraadpleegd 26 september 2022), The Global Carbon Pricing Challenge.

<https://www.canada.ca/en/services/environment/weather/climatechange/climate-action/pricing-carbon-pollution/global-challenge.html>

³⁸⁴ The Ex’tax Project (et al.) (2021), Deltaplan Belastingen voor een Circulaire en Sociale Economie. Routekaart 2021-2030. <https://ex-tax.com/wp-content/uploads/2021/01/Extax-rapport-Deltaplan-Belastingen-voor-een-Circulaire-en-Sociale-Economie-def.pdf>